

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

ΠΜΣ: Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Από την Ιστορική Σχολή και το Φυσικό Δίκαιο στην Κοινωνιολογία Δικαίου του Max Weber: εντάσεις, προβληματισμοί και αντιθέσεις στο δικαϊκό αντικείμενο.

του Πετρουλάκη Ιωάννη (Α.Μ.: 369)

Επιβλέπων καθηγητής: Θ. Γκιούρας

Επιτροπή αξιολόγησης:

Θ. Γκιούρας

Α. Λαβράνου

Θ. Νουτσόπουλος

Από την Ιστορική Σχολή και το Φυσικό Δίκαιο στην Κοινωνιολογία Δικαίου του Max Weber: εντάσεις, προβληματισμοί και αντιθέσεις στο δικαϊκό αντικείμενο.

*"At a better pace, slower and more calculated
No chance of escape
Now self-employed
Concerned, but powerless
An empowered and informed member of society,
pragmatism not idealism"*

Radiohead, *Fitter Happier*

OK Computer (1997)

Ευχαριστίες

Νιώθω την ανάγκη, αλλά και οφείλω, στο σημείο αυτό να καταγράψω τις βαθύτατες ευχαριστίες μου προς κάποιους ανθρώπους, χωρίς τους οποίους δεν θα είχε ολοκληρωθεί η παρούσα εργασία, και ίσως όχι μόνο αυτή. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Θανάση Γκιούρα για την αμέριστη βοήθεια αλλά και για την εμπιστοσύνη και την υπομονή του, ακόμα και σε περιόδους που το όλο εγχείρημα της διπλωματικής εργασίας αυτής έβρισκε εμπόδια ή καθυστερούσε από δική μου ευθύνη και υποκειμενικές αδυναμίες. Έπειτα να ευχαριστήσω τον ίδιο όσο και τον κ. Θωμά Νουτσόπουλο, για την ξεχωριστή διδασκαλία τους κατά τη φοίτησή μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης, η οποία αποτέλεσε για μένα έμπνευση και οδοδείκτη για να ασχοληθώ με την μελέτη κάποιων συγκεκριμένων πεδίων της πολιτικής θεωρίας ευρύτερα, όσο και του συγκεκριμένου πεδίου που αφορά η παρούσα εργασία. Μαζί με τους δυο τους να ευχαριστήσω και την κ. Αλίκη Λαβράνου, η οποία συμπλήρωσε την επιτροπή αξιολόγησής μου και την οποία ευχαριστώ ιδιαίζοντας για τη συμβολή της και την ενθάρρυνσή της προς το πρόσωπό μου, παρά το γεγονός ότι δεν με γνώριζε καθόλου πριν από την συγκεκριμένη αξιολόγηση, καθώς δεν είχα την τύχη να την συναντήσω ως διδασκόμενος σε κάποιο ακαδημαϊκό αμφιθέατρο. Τεράστιο «ευχαριστώ» οφείλω στην οικογένειά μου για την υλική και ηθική στήριξη στην όλη επιλογή μου να «αλλάξω εν μέρει δρόμο» σε σχέση με τις σπουδές μου. Το «ευχαριστώ» μου είναι ακόμα πιο μύχιο καθώς γνωρίζω πως αυτή η στήριξή τους ήταν διαρκώς παρούσα, ακόμα και όταν εκείνοι είχαν να αντιμετωπίσουν καθημερινά ζητήματα πολύ πιο υλικά και σημαντικά από την αρωγή τους στο να ολοκληρώσω μια εργασία, για το αντικείμενο, τις δυσκολίες, τον χρόνο και τον κόπο εκπόνησης, την αξία ή τη βαρύτητα της οποίας δεν είχαν αντίληψη άρα ούτε την υποχρέωση να συμμεριστούν την δική μου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στους φίλους μου για την υπομονή τους να μοιράζονται τα άγχη μου και να με ανέχονται όλο αυτό το διάστημα. Τέλος, ευχαριστώ οποιονδήποτε άνθρωπο συνετέλεσε δια πράξεων ή παραλείψεων, έστω και στο ελάχιστο, προκειμένου να ολοκληρώσουμε αυτή την εργασία. Κρατώντας προσωπικά την ευθύνη για όλα τα λάθη και τις αδυναμίες της εργασίας αυτής, ξέρω πως είναι έργο όλων των παραπάνω, στους οποίους εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου.

Πετρουλάκης Γιάννης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ABSTRACT	σελ. 9
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΩΤΟΣ:	
Από την Ιστορική Σχολή και το Φυσικό Δίκαιο στην «κατανοούσα» Κοινωνιολογία Δικαίου	22
Το επιστημονικό εγχείρημα του Weber	22
Η Ιστορική Σχολή του Δικαίου	23
• Οι απαρχές	23
• Savigny και Thibaut	24
• Κριτικές στον Savigny	26
Το Φυσικό Δίκαιο	28
• Η καντιανή εκδοχή	29
• Η εγελιανή Φιλοσοφία του Δικαίου	29
Jhering και Jellinek	31
• Ο «σκοπός» ως δημιουργός του Δικαίου	31
• Ο Jellinek, τα «κενά» και τα νέα περιεχόμενα του Δικαίου	33
Οι προπάτορες της Κοινωνιολογίας του Δικαίου: Ehrlich και Kantorowicz	34
• Το «ζωντανό» δίκαιο	34
• Το «ελεύθερο» δίκαιο	35
Προς την «κατανοούσα» Κοινωνιολογία του Δικαίου	36
Ο ιστορικός ορίζοντας γέννησης της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου	37
Το Φυσικό Δίκαιο στην οπτική του Weber	38
• Η «έμφυτη επαναστατικότητα» του Φυσικού Δικαίου	38
• Τυπικότητα και υλικότητα στο Φυσικό Δίκαιο	39
• Από τη φθορά του φυσικοδικαϊκού υποδείγματος στην ανάδειξη του νομικού θετικισμού. Η θέση των επαγγελματιών της νομική επιστήμης	42
Η σχέση του βεμπεριανού δικαίου με τη φυσικοδικαϊκή παράδοση	43
Ορθολογικό, υπολογίσιμο, μονοσήμαντο, αντικειμενικό δίκαιο και νεωτερική, δυτική κεφαλαιοκρατία: προς τη βεμπεριανή εκδοχή του δικαίου	44
Το νεωτερικό δίκαιο	49

ΑΞΟΝΑΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ:

Χωρισμοί, εντάσεις και προβληματισμοί στο δικαϊκό αντικείμενο: η βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου ως θεραπεύουσα και ως υποκείμενη αυτών 51

Κοινωνιολογία του Δικαίου και Κοινωνιολογία της Εξουσίας στον Weber 52

Η «ιδιονομοτέλεια των σφαιρών» 55

Η νομική και η κοινωνιολογική θεμελίωση του δικαίου 56

Ο επιμερισμός του δικαίου στη βάση των «τυπικών» του χωρισμών 57

- Ιδιωτικό και Δημόσιο Δίκαιο 57

- Ουσιαστικό και Δικονομικό Δίκαιο 58

Διαχρονικές, διατοπικές αντιθέσεις και «συγκριτικό δίκαιο» 60

- Δυτικό και Ανατολικό Δίκαιο 61

- Ηπειρωτικό και Αγγλοσαξονικό Δίκαιο 63

Φυσικό Δίκαιο, Ρωμαϊκό Δίκαιο και Θετικό Δίκαιο 65

«Πρακτικοί» του Δικαίου, ακαδημαϊκή νομική διδασκαλία και επαγγελματίες της Νομικής 67

Το Δίκαιο στο συνολικό κοινωνικό οικοδόμημα του Weber 70

- Το κράτος και το «νόμιμο» μονοπώλιο της βίας 70

- Η καθαρά τεχνική ανωτερότητα της γραφειοκρατίας και το «ορθολογικό» δίκαιο 75

- Εκγραφειοκρατισμός και εκδημοκρατισμός 77

- Ισχύς, εξαναγκασμός, ανθρώπινο πράττειν και δίκαιο 80

- Legitimität και Legalität. Το πρόβλημα της «νομιμοποίησης» 82

- Οι «τάξεις» στον Weber και τα «ταξικά» περιεχόμενα στο δίκαιο 85

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 89

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ 101

ABSTRACT

Today, precisely one hundred years after the death of Max Weber, a death that currently seems ironic due to its cause and due to the strange “circles” of human history, it is easy to be ascertained the importance of his work and the constant presence of research into this great German thinker. Over the course of a century, apparently, the study on Weber has been waned and intensified from time to time. As a result we are lately going through a process of bringing the weberian work back to the forefront, a process of re-looking at his concepts, forms and conceptual constructions. To some extent, this redefinition has been coerced by the unanswered questions, which were constantly re-emerged in the approaches of the secondary literature during the first decades after 1920, as well as by the challenges of our own era, which through weberian theory and its tools may be looking to be confronted.

The dynamic of the weberian works, which is based on the vision of constructing a different scientific model for the social sciences, based on the service of the *science of reality*, is exactly where the desire of science to battle them lies. Through complex conceptual paths, Weber attempts to approach the deeper meanings of human action and its attribution, to reconceive the way in which social formations are articulated and social forms, such as the State, appear. He attempts to distance himself from moral and religious aspects, to detach himself from a distorted, in his view, definition of values in science, similar to that because of which he decries his contemporaries and former thinkers. Further, he attempts to distinguish between science and politics, to introduce us his *ideal types*, to observe history into a range of possibilities (*Chancen*), and at the same time he insists on the constant demand for the rationalisation of the western world.

Law is a special sphere in this "labyrinth", the rationalisation (*Rationalisierung*) of which is a cornerstone for the broader rationalisation of the world, while its deliberation is connected with other aspects of the weberian works, especially with those on power.

The present dissertation attempts to observe the conception of the weberian Sociology of Law, as to its relation to the pre-existing philosophical-scientific approaches of the legal phenomenon, and mainly to its relation to the Historical School of Law and Natural Law.

In addition, attempts to produce concerns on some contradictions, questions and tensions that may exist in law itself, whether they are persistent, or arise due to the weberian analysis, or arise when law is interlaced with other parameters of Weber's work.

Through this path, having tried to see a relatively wide range of literature (as much as it is possible in a dissertation), able to observe any different interpretations of the work of the great thinker, Max Weber, the aim is to lead the reader one step closer to Weber's conceptual shapes and deeper concerns.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με τη συμπλήρωση ακριβώς 100 χρόνων από τον, σήμερα ειρωνικό ως προς την αιτία και τις πορείες που διαγράφει η ανθρώπινη ιστορία, θάνατο του Max Weber, διαπιστώνεται εύκολα η βαρύτητα και η συνεχής παρουσία της έρευνας γύρω από το έργο του μεγάλου Γερμανού στοχαστή. Μέσα στην εκατονταετία αυτή η μελέτη του, προφανώς, έφθινε και αναζωπυρωνόταν κατά διαστήματα, με αποτέλεσμα να διανύουμε εσχάτως μια διαδικασία επαναφοράς του βεμπεριανού έργου στο προσκήνιο, επαναπραγμάτευσης των εννοιών, των μορφών, των νοητικών κατασκευών και των συλλήψεών του. Σε έναν βαθμό, η αιτία του επαναπροσδιορισμού αυτού εκβιάστηκε από τα ανοιχτά ερωτήματα και τις προβληματικές που γεννούσαν διαρκώς οι προσεγγίσεις της δευτερεύουσας βιβλιογραφίας των πρώτων δεκαετιών μετά το 1920, αλλά και από τις προκλήσεις του δικού μας ιστορικού ορίζοντα, οι οποίες μέσα από τη βεμπεριανή θεωρία και τα εργαλεία της αναζητούν ενδεχομένως απαντήσεις.

Πίσω από την επιθυμία της αναμέτρησης με το βεμπεριανό έργο κρύβεται η ίδια η δυναμική του, η οποία στηρίζεται στο εγχείρημα συγκρότησης ενός διαφορετικού επιστημονικού υποδείγματος για τις κοινωνικές επιστήμες, στην υπηρέτηση της *επιστήμης της πραγματικότητας*. Ο Weber μέσα από δαιδαλώδεις και πολύπλοκες νοητικές διαδρομές, επιχειρεί να προσεγγίσει τα βαθύτερα νοήματα του ανθρώπινου πράττειν, τον καταλογισμό αυτού, να συλλάβει εκ νέου τον τρόπο με τον οποίο αρθρώνονται κοινωνικές συγκροτήσεις και εμφανίζονται κοινωνικές μορφές, όπως π.χ. το κράτος. Επιχειρεί να απομακρυνθεί από ηθικές και θρησκευτικές προκείμενες στην επιστήμη, να απόσχει από μια, κατά τη γνώμη του στρεβλή, πραγμάτευση των αξιών εντός αυτής, παρόμοια με εκείνη που στηλιτεύει σε σύγχρονούς του και προγενέστερους διανοητές, να διακρίνει μεταξύ επιστήμης και πολιτικής, να μας συστήσει με τους *ιδεοτύπους* του, να παρακολουθήσει την ιστορία μέσα σε ένα φάσμα *πιθανοτήτων* (*Chancen*), αλλά και με διαρκές το αίτημα εξορθολογισμού του δυτικού κόσμου.

Το δίκαιο μέσα στον “λαβύρινθο” αυτό, αποτελεί μια ιδιαίτερη σφαίρα, της οποίας ο *εξορθολογισμός* (*Rationalisierung*) είναι ακρογωνιαίος λίθος για τον ευρύτερο *εξορθολογισμό* του κόσμου, ενώ η πραγμάτευσή του μοιραία συνδέεται και με άλλες παραθέσεις του βεμπεριανού έργου, ιδίως με αυτές για την εξουσία.

Στην παρούσα εργασία γίνεται, λοιπόν, μια απόπειρα να θεαθεί η σύλληψη της βεμπεριανής Κοινωνιολογίας του Δικαίου, ως προς τη σχέση της με τις προϋπάρχουσες φιλοσοφικοεπιστημονικές προσεγγίσεις του δικαϊκού φαινομένου, και κυρίως ως προς την σχέση της με την Ιστορική Σχολή του Δικαίου και την παράδοση του Φυσικού Δικαίου.

Επιπλέον, να εκτυλιχθεί ένας προβληματισμός για κάποιες αντιφάσεις, ερωτηματικά και εντάσεις που πιθανόν να υπάρχουν στο ίδιο το δικαϊκό αντικείμενο, είτε είναι εμμενείς, είτε προκύπτουν για αυτό στην βεμπεριανή ανάλυση, είτε προκύπτουν στην εμπλοκή του δικαίου με άλλες παραμέτρους του έργου του Weber.

Μέσω αυτού του δρόμου, κι έχοντας προσπαθήσει να δούμε, πάντα στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της παρούσας εργασίας, ένα σχετικά ευρύ φάσμα βιβλιογραφίας, που να παρακολουθεί και τις όποιες διαφορετικές ερμηνείες του έργου του μεγάλου στοχαστή, σκοπός είναι να βρεθούμε ένα βήμα εγγύτερα στα νοητικά σχήματα και τους βαθύτερους προβληματισμούς του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Weber αποτελεί μια μοναδική περίπτωση μέσα στο παγκόσμιο φιλοσοφικό και επιστημονικό χάρτη, καθώς το έργο του αποτελεί ταυτόχρονα κοινωνιολογική θεωρία, πολιτική επιστήμη, νομική πραγματεία, ίσως ακόμα και ιστορική έρευνα σε σημεία του, ανάλογα με τα στοιχεία που θέλει να εστιάσει κυρίως ο εκάστοτε μελετητής του. Ο ίδιος, χωρίς να απαρνείται το ιστορικό βάθος ή την αξία όλων αυτών των επιστημονικών πεδίων, και χωρίς να παραγνωρίζει την επίδρασή τους στο έργο του, και την ίδια σπουδή του στη Νομική, αναζητά μια άλλη πορεία, έναν άλλον σκοπό, άλλα προτάγματα, περιεχόμενα και μεθόδους για την δική του επιστήμη. Η βεμπεριανή αυτή επιστήμη όμως, η *Wirklichkeitswissenschaft*, στις οποίας τον πυρήνα βρίσκεται το ανθρώπινο πράττειν, τα επίπεδα και οι αντανακλάσεις του στις κοινωνικές μορφές, αλλά και η *κατανόηση* (*Verstehen*) από τα ίδια τα υποκείμενα (*κατανοούσα* κοινωνιολογία), είναι μια επιστήμη που σαφώς μοιράζεται χώρους, περιεχόμενα και μεθοδολογικές κατευθύνσεις με συναφή πεδία, επηρεασμένη από ρεύματα, φιλοσόφους και θεωρητικούς που ο Weber μελέτησε ή και γνώριζε εκ του σύνεγγυς. Από όλα τα ρεύματα και τους στοχαστές φαίνεται να έχει κάτι να σχολιάσει και να κρατήσει ως παρακαταθήκη ο Weber, αλλά και όλα θα δεχτούν τα πυρά ενός από τους πιο οξείς στοχαστές της νεωτερικότητας, άλλοτε εχθρικά και άλλοτε φίλια.

Η βεμπεριανή κοινωνιολογία και κυρίως η αναζήτηση του νοήματος της ανθρώπινης πράξης μέσω της ερμηνείας και της *κατανόησης*, αντλούν ως έναν βαθμό την καταγωγή τους από την Ιστορία. Από το ρεύμα του *οικονομικού ιστορισμού* υπάρχουν διάφορες καταβολές του βεμπεριανού έργου (βλ. Γκιούρας, 2005: εισαγωγή), είτε αυτές έχουν να κάνουν με την καινοτόμα για την εποχή της πραγμάτευση (εκ μέρους του εν λόγω ρεύματος) της οικονομικής επιστήμης μέσα στα πλαίσια μιας πολιτικής επιστήμης, είτε έχουν να κάνουν με την πραγμάτευση του οικονομικού πράττειν, ως ατομικού πράττειν, και την διερεύνησή του μέσω της κατασκευής αυστηρών λογικών τύπων, προς υπεράσπιση του αιτήματος αφαίρεσης και αξιακής ελευθερίας στην επιστήμη (βλ. Menger, πρβλ. Γκιούρας, 2005: 4ε'-4θ'). Ακόμη και στον ιστορικό υλισμό και το μαρξικό έργο, μπορούν να βρεθούν συγκλίσεις και "εκλεκτικές συγγένειες"¹ με την βεμπεριανή οπτική. Η τοποθέτηση της οικονομίας στο κέντρο των αναλύσεών τους για την ανθρώπινη ιστορία, η ύπαρξη

¹ Για τον όρο *εκλεκτικές συγγένειες* και την καταγωγή του, όρο σημαντικό στην μελέτη του Weber και πολυχρησιμοποιημένο στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία, που χρησιμοποιείται καθ' υπερβολή εδώ από τον γράφοντα, πρβλ. Γκιούρας, 2005: ροδ' και υποσημείωση 94.

κατ' αρχήν ταξικών συγκρούσεων στην πορεία αυτής, το αίτημα αφανισμού του θρησκευτικού στοιχείου από την επιστήμη, η απόπειρα δόμησης συνολικών θεωριών γύρω από το πρόβλημα του σύγχρονου τους κόσμου (που στο οικονομικό σκέλος ήταν η κεφαλαιοκρατία και στο πολιτικό σκέλος η αστική κοινωνία, πρβλ. Löwith, 1993: 48) είναι σημεία που τέμνονται οι προσεγγίσεις των δύο μεγάλων στοχαστών. Από τις αντιπαραθετικές στην υλιστική προσέγγιση της Ιστορίας αντιλήψεις στον γερμανικό χώρο σαφείς αρμούς με την βεμπεριανή επιστήμη έχουν η σημασία του αγώνα (*Kampf*) και η φιγούρα του *μεγάλου άνδρα* στην οπτική του Burckhardt, όπως και η οδός της κατανόησης και όχι των αιτιακών εξηγήσεων στις *Geisteswissenschaften* του Dilthey.

Πολλά, εντούτοις, φαίνεται να είναι και τα σημεία που εγείρουν την διαφωνία και την κριτική του Weber σε όλους τους ανωτέρω. Οι μεταφυσικές (ή και θεολογικές) ατραποί του έργου τους (Roscher), η στρεβλή επίκληση εποπτικής δυνατότητας θεμελίωσης της ελευθερίας του πράττειν (Knies/καθηγητής του Weber), οι ηθικολογικές παρεκκλίσεις (Hildebrandt/με διαφορετικό τρόπο Schmoller) στην μελέτη της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας και κοινωνίας, η *lato sensu* πρόσληψη της θρησκείας [οτιδήποτε γίνεται «μη περαιτέρω αναλύσιμη 'ανώτατη αρχή'» (Γκιούρας, 2005: ρβ')], το αξιακό χνάρι και η τελεολογική σκοπιά² (Marx), είναι κάποια από τα σημεία αυτά (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 269, 273 και 281/Mommsen, 1985: 241-243/Lewis, 1974).

Και από την ιδεαλιστική φιλοσοφία (πέραν του Kant και του Hegel που θα γίνει λόγος και παρακάτω) δεν λείπουν οι επιδράσεις, είτε αυτές διαφαίνονται στην σχέση του βεμπεριανού *leadership* και του αιτήματος για μια *αξιολογικά ελεύθερη επιστήμη* με τις ρανκεανές θέσεις, είτε στην σχέση της *κατανόησης* (*Verstehen*) και του «αντικειμενικού νοήματος της πράξης» με την θεωρία του Droysen (Γκιούρας, 2005: ξε'επ.).

² Η “αποστροφή” του Weber προς τις αξιακές προκειμένες στην επιστήμη αποτέλεσε και αποτελεί ιδιαίτερα θελκτικό πεδίο για τους μελετητές του, αλλά και “ακίδα”, στην οποία αρκετοί έχουν εντοπίσει κάποια από τα πιο ακανθώδη και προβληματικά στοιχεία του βεμπεριανού έργου. Έχει παρόμοιας εργασίας, στην οποία και προτείνεται να παραπεμφθεί, εφόσον το εν λόγω ζήτημα, διαρκές στη βεμπεριανή θεωρία, συντροφεύει και τα θιγόμενα στην παρούσα ζητήματα, χωρίς όμως να αποτελεί τον κατεξοχήν άξονά της για να αναλυθεί διεξοδικά. Ας σημειωθεί πως η στάση του Weber απέναντι στις «αξίες» και το αίτημα για απομάγευση, απομυστικοποίηση και «ανοιχτόμυαλη», τελικά «αξιολογικά ελεύθερη επιστήμη», προκύπτει από τον νιτσεϊκού τύπου «επιστημονικό αθεϊσμό» του Weber, όπως επισημαίνει ο Löwith (1993:56).

Ουκ ολίγες φορές στη βιβλιογραφία έχει αναφερθεί η σχέση του Weber με τον νεοκαντιανισμό, από διάφορους συγγραφείς και σε αναφορά με διαφορετικά σημεία της βεμπεριανής θεωρίας. Ειδικότερα στη σφαίρα της βεμπεριανής κοινωνιολογίας του δικαίου ο εντοπισμός της συγγένειας με την καντιανή παράδοση έχει ιδιαίτερο βάρος και για αυτό θα επανέλθουμε αργότερα, ώστε να ρίξουμε φως στον τρόπο με τον οποίο το δίκαιο γίνεται αντιληπτό στις δύο παραδόσεις. Γενικότερα, σημεία σύγκλισης μπορούν πάντως να εντοπιστούν μεταξύ του Weber και νεοκαντιανών, όπως ο Windelband, ο Rickert, ο Lask και ο Gottl.

Στις βεμπεριανές παραθέσεις ανασαίνει το όραμα η ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας να μελετηθεί με ορίζοντα την διάσωση του κοινωνικοεπιστημονικού πεδίου από τον ισοπεδωτικό εμπειρισμό της φυσικοεπιστημονικής αντίληψης της εποχής (Windelband). Ανασαίνει ο διαχωρισμός μεταξύ αξιολόγησης και αξιακής αναφοράς (βλ. Γκιούρας, 2019: 64/Ψυχοπαίδης, 1994:286 και 369-371) και η πολεμική κατά του ψυχικού στοιχείου στη διαδικασία *κατανόησης* (Rickert), το χάσμα μεταξύ (ωμής) πραγματικότητας και γνώσης (Lask), το οποίο δικαιολογεί στον Weber την ανάγκη του *ιδεοτύπου* ως εξηγητικής οδού, όπως επίσης και ο διακαής πόθος για μια αξιακά ελεύθερη επιστήμη, απαλλαγμένη από περιεχομενικά βάρη [απόσταση λέξης από δεδομένο] (Gottl).

Στο βεμπεριανό έργο, ως έργο κατεξοχήν της κοινωνιολογικής επιστήμης, διακρίνονται εύκολα επιρροές και από στοχαστές, όπως ο Tönnies και ο Simmel, οι οποίοι αποτελούν θεμελιώδεις μορφές της εν λόγω επιστήμης στον γερμανικό χώρο (βλ. Lewis, 1975: 86) (για τη βεμπεριανή κοινωνιολογία του δικαίου συγκεκριμένα, όπως αυτή επηρεάστηκε από στοχαστές που επεξεργάστηκαν το δικαϊκό φαινόμενο υπό ένα κοινωνιολογικό φίλτρο [βλ. Ehrlich, Kantorowicz] θα επανέλθουμε στο κύριο μέρος).

Οι έννοιες-μορφές της *Gemeinschaft* και της *Gesellschaft* και η πρόσληψή τους στη θεωρία του Tönnies, ακόμα και αν δεν μεταφέρονται ευθέως και απaráλλαχτες σε εκείνη του Weber, έχουν εναργέστατες αντανάκλασεις σε βεμπεριανά σχήματα, ιδίως σε εκείνα του *πράττειν*. Κάποιες κοινές καταβολές των Simmel και Weber κάνουν σε σημεία τους τις οπτικές τους να εγγίζουν ακόμα περισσότερο από ότι εκείνες των Weber και Tönnies. Η νιτσεική παράδοση³ και η οδός κριτικής μέσω των

³ Το αποτύπωμα του Nietzsche και της φιλοσοφίας του στον Weber είναι ένα πολυεπίπεδο αντικείμενο μελέτης που στην παρούσα εργασία “υποτιμάται” εξαιτίας των σκοπών της. Άλλωστε, εντοπίζεται με

πεπατημένων της γερμανικής ακαδημαϊκής διανόησης, μακριά από το μπόλιασμα της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, πολλώ δε μάλλον, η παρατήρηση της ιστορίας μέσω της *κατανόησης*, και όχι με εγελιανά και μαρξικά εργαλεία, δημιουργούν το πεδίο σύγκλισης ζιμελιανών και βεμπεριανών παρατηρήσεων. Ακόμη, ο Simmel θα κάνει κριτική στα αποτελέσματα της νεωτερικής χρηματικής οικονομίας, της “άκρατης” ορθολογικότητας και της υψηλής *υπολογισιμότητας*, τα οποία γεννούν έναν πολιτισμό *δυσφορίας* για τα υποκείμενα (βλ. Freud), με τρόπο που θυμίζει το *iron cage* του Weber (Simmel, 1993/πρβλ. Faught, 1985).

Από την άλλη πλευρά, ο Weber αρνείται την εκ μέρους του Tönnies θέαση της ανάπτυξης των μορφών των *Gemeinschaft* και *Gesellschaft* παράλληλα με ψυχικές στάσεις, όπως και το εγελιανό και μαρξικό στίγμα στις μορφές αυτές, που δεσμεύει την *Gesellschaft* σε μια οπτική της ως αστική κοινωνία-εργαλείο στα χέρια των κεφαλαιοκρατών. Ως προς το κατανοητικό στοιχείο που υπάρχει και στους δύο στοχαστές, η χρήση του όρου *consensus* στον μεν, έναντι *Verstehen* στον δε, αναδεικνύει τις όποιες διαφορετικές αποχρώσεις, με τον Tönnies να θέτει την *κατανόηση* και σε άμεση σχέση με την μορφή της *Gemeinschaft* (Tönnies, 198-: 44). Ασυγκέραστη διαφωνία του Weber και με τον Simmel είναι το ψυχικό στοιχείο. Ο Simmel έχει εμμονή με την πρωτοκαθεδρία της ψυχής (βλ. Simmel, 1971b: 39 επ.) στην ιστορία και την κοινωνία (πρβλ. Simmel, 1971a: 30/Oakes, 1971b: 9-11), σε τέτοιο βαθμό που η κοινωνιολογία του να παρεκκλίνει στο πεδίο της ψυχολογίας. Ο Simmel, υπήρξε ένας ιδιαίτερος στοχαστής, ο οποίος μάλλον περισσότερο εβλήθη παρά αποτέλεσε αναφορά σύγχρονων και μεταγενέστερων αυτού στοχαστών, ωστόσο όψεις του έργου του ανευρίσκονται στα έργα του Weber, και άλλων, όπως του Bloch ή της Σχολής του Σικάγο.

Υπήρξαν φυσικά και στοχαστές/θέσεις, με τους οποίους ο Weber, δεν βρήκε τίποτα να συγκλίνει, αλλά τους μελέτησε επισταμένα, σπατάλησε ακόμα και αρκετό χρόνο και μελάνη για να τους αντικρούσει, καθώς οι θέσεις τους αποτελούν για την βεμπεριανή θεωρία το ιδανικό αρνητικό όριο. Χαρακτηριστικότερη τέτοια περίπτωση είναι ο Stammer. Σπάνια βρίσκονται πηγές που ο Weber να διάκειται τόσο αρνητικά

μεγαλύτερη ενάργεια (αλλά όχι αποκλειστικά) σε αναζητήσεις του βεμπεριανού έργου που εδώ είναι δευτερεύουσες, όπως είναι οι παραθέσεις για το μέλλον του καπιταλισμού, οι οποίες αποπνέουν έναν νιτσεικό πεσιμισμό, οι αναζητήσεις σχετικά με τον χαρισματικό ηγέτη, η αντίληψη της *κίνησης* της κοινωνίας από το άτομο, ιδίως το *χαρισματικό* άτομο. Ο αναγνώστης μπορεί να αναζητήσει το αποτύπωμα αυτό διεξοδικότερα σε διάσπαρτα σημεία των εισαγωγών του Γκιούρα στους έξι τόμους του *Οικονομία και Κοινωνία*, αλλά και σε πλείστες άλλες πηγές [ενδεικτικά: Turner, 1993: 184-208/Mommsen, 1983].

και τόσο σκληρά απέναντι σε κάποια θέση, όσο σε εκείνες του Stammer (βλ. Weber, 1989: 134). Ως μορφές ρύθμισης θεωρούνται από τον τελευταίο το δίκαιο και η συμβατικότητα, με το πρώτο να έλκει την ύπαρξη του από την αυταρχική θέσπιση και την δεύτερη από την υποτιθέμενη ισχύ του κανόνα. Η φυσικοεπιστημονική διαδικασία της οικονομίας υποκλίνεται στο ρυθμιστικό χαρακτήρα του δικαίου και στον Stammer το οικονομικό φαινόμενο ευτελίζεται σε ένα ενιαίο μαζικό φαινόμενο δικαϊκών σχέσεων, θέση που ο ίδιος θεωρεί ως θεραπεύουσα τον ιστορικό υλισμό (βλ. Γκιούρας, 2005: ρξς'). Τελικά για τον Stammer, η κοινωνία διέπεται από *τελεολογία*, σε αντίθεση με τον φυσικό κόσμο που διέπεται από *αιτιοκρατία* (για την ένταση αυτής της θέσης με τον μεθοδολογικό προβληματισμό του Weber, πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994:269 επ.). Την θέση αυτή κατηγόρησε σθεναρά ο Weber, αλλά και έπειτα ο Kantorowicz στηριγμένος στον Weber (βλ. Κυπραίος, 1989: 43). Το μεγαλόπνοο θεωρητικό πλάνο του Stammer με την επιμονή στην διάκριση δεδομένων και κανόνων, και συνεπαγωγικά με τον βαυκαλισμό για το κατόρθωμα μιας μονιστικής νομοτέλειας, μιας, θα έλεγε κανείς, εξηγητικής οδού των πάντων, δεν είναι τίποτα παραπάνω για τον Weber από μια «βλακώδης» διαρκής αντίφαση και σύγχυση (Weber, 1989: 147). Από την κριτική στο έργο του Stammer διανοίγεται με σαφήνεια η ανάγκη εκείνης της σύλληψης του πράττειν που δεν θα στηρίζεται σε μια συγκεχυμένη συνάρτηση εννοιών, αλλά σε εκείνη την αυστηρή συγκρότηση τύπων του πράττειν. Ειδικά στην βεμπεριανή κοινωνιολογία του δικαίου, φαίνεται η *κατανοητική* οδός του Weber και η ένταση της απέναντι στην σταμμλερική τελεολογία (βλ. Γκιούρας, 2005: ρξθ'/Κυπραίος, 1989: 66-67).

Η έννοιες της βεμπεριανής *Wirklichkeitswissenschaft*, που γεννάται μέσα αλλά και στοχεύει να αναλύσει τον ανθρώπινο κόσμο της νεωτερικής κεφαλαιοκρατίας, εκκινούν από την κατανόηση του πράττειν (βλ. Weber, 2005: 4), με όριο το οποίο τίθεται από τον δημιουργό τους, τις καθόλου ευκαταίεες, μεταφυσικές μεν, ολιστικές και αξιολογικές δε, αναγνώσεις από τα ρεύματα και τους στοχαστές που συναντήσαμε ανωτέρω. Εδώ το πράττειν δεν βαπτίζεται σε κάποια προειλημμένη αντικειμενικότητα, αλλά ελέγχεται διαρκώς μέσω της οδού της *ορθολογικότητας* (*Rationalität*) από την *κατανόηση* (Weber, 2005: 8-9), μια κατανόηση μάλιστα που εκπορεύεται από τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα (βλ. Γκιούρας, 2019: 54/πρβλ. Oakes, 1977/πρβλ. Kantorowicz, 1962: 148).

Έτσι, ο μεθοδολογικός ατομισμός⁴, ο οποίος βασίζεται αλλά δεν εξαντλείται στην ατομική νοηματοδότηση, καταφέρνει, χωρίς να αποτελεί κάτι τέτοιο αυτοσκοπό, να διασώσει και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των κοινωνικών επιστημών, απορρίπτοντας νατουραλιστικές εξηγήσεις της κοινωνίας και επιλέγοντας να κατανοήσει ερμηνευτικά το κοινωνικό πράττειν. Όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο απαντάται η αιτιακή εξήγηση στον Weber, πρέπει να ειπωθεί ότι εδώ επιχειρείται να θεαθεί η αντικειμενική πραγματικότητα ως πραγματικότητα του ανθρώπου, στη βάση που η πρώτη, εφόσον είναι κατανοήσιμη με βεμπεριανή έννοια, ταυτίζεται με την δεύτερη (Γκιούρας, 2005: ρο' - ροα', πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 274 και 278 – 279).

Εξαιτίας της πολυσχιδίας της πραγματικότητας, την οποία ο Weber αναγνωρίζει, προτείνει όχι μια βιωματική προσέγγισή της, αλλά μια ιδεοτυπική (μετατροπή των παραδοσιακών «ουσιωδών» θεωριών των σχέσεων σε ιδεοτύπους για την διερεύνηση των όρων της επιμέρους πορείας κάθε πράξης και συμβάντος, βλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 298-299), με τον *ιδεότυπο (idealtyp)* να γίνεται, μέσα στην πολυσχιδία, φορέας μονοσημίας, και η χρήση του στο πλαίσιο μέσων-σκοπών, να παράγει το αρχικό προϊόν της βεμπεριανής *ορθολογικότητας* (χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει πως η χρήση του ιδεοτύπου από τον Weber εξαντλείται μόνο σε ορθολογικά φαινόμενα) (βλ. Weber, 2005: 6-7/πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 289-290/Anter, 2014: 14/Burger, 1976: 176-177/Rex, 1977).

Στην απόπειρα εμβάθυνσης του Weber πιο συγκεκριμένα στο φαινόμενο του δικαίου, είναι προφανής η αποστασιοποίησή του από τα στενά διδάγματα της επιστήμης που αποτέλεσε τις σπουδές και του ίδιου. Οι θέσεις του αποπνέουν μια βαθιά νομική παιδεία, μια γνώση του νομικού αντικειμένου που ίσως μόνο ένας νομικός θα μπορούσε να κατέχει, αλλά ταυτόχρονα και την δυσανεξία στη δογματική-λογική έρευνα της νομικής επιστήμης. Ο Weber αποπειράται να αναδείξει την Κοινωνιολογία του Δικαίου ως τον δρόμο μέσω του οποίου θα αποκαλυφθούν οι εμπράγματα προκείμενες του δικαίου, ως εκείνη τη θέασή του που το τοποθετεί ακριβώς ως υποσύνολο μιας ευρύτερης επιστήμης, μιας κοινωνικής επιστήμης της πραγματικότητας, που το βλέπει ως μια από τις διάφορες σφαίρες του κοινωνικού πράττειν. Ο Weber δεν αρκείται σε συμπεράσματα περί της νομικής διάστασης του δικαίου και των κανόνων του, αλλά τολμά να το εκθέσει μπροστά στους φορείς του,

⁴ Ο όρος χρίζει της προσοχής του αναγνώστη καθώς δεν έλκει την καταγωγή του από τον ίδιο τον Weber, αλλά αποτελεί παραδεδομένο επιστημολογικό όρο-κατηγορία σε διπολισμό με τον μεθοδολογικό ολισμό, και στον οποίο υπάγεται μεταξύ άλλων, σε περίοπτη δε θέση ως προς την ανάδειξη των συνυποδηλώσεών του ως μεθοδολογικής κατεύθυνσης, η βεμπεριανή θεωρία.

στην έννοια του αγώνα, στο φαινόμενο της εξουσίας, και να κατανοήσει πώς υπάρχει μέσα σε αυτές τις σχέσεις του. Για να κατορθώσει κάτι τέτοιο επιμένει στην ένταξή του στο πεδίο μιας *επιστήμης της πραγματικότητας*, η οποία, έχοντας στις αποσκευές της την μελέτη της ιστορίας του δικαίου, βαίνει πέρα και διαχωρίζεται από τον νατουραλισμό και τον οικονομικό ιστορισμό, τον νομικό φορμαλισμό, τον ιστορικό υλισμό και πολλές άλλες θεωρίες. Διατηρώντας αναγκαστικά το εννοιολόγιο της νομικής επιστήμης, θα πορευθεί σε έναν δρόμο όχι μιας στείρας εξακρίβωσης του πράττειν, αλλά μιας κατανόησης του αποτελέσματος μιας πράξης που μπορεί να γεννάται από δεσμευτικότητες ευρύτερες των υπαρχουσών στην νομική σκέψη. Αυτή η διαδρομή θα τον οδηγήσει και στην κατανόηση της μορφής του δικαίου, η οποία χαρακτηρίζεται από την αναγκαία διαπλοκή της με την βία και την εξουσία, τον καταναγκασμό και τον αγώνα σε διαπροσωπικό και ταξικό επίπεδο.

Στόχος της παρούσας, λοιπόν, εργασίας είναι να εστιάσει στην βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου, με τον προσήκοντα τρόπο, δηλαδή όχι αυτόν της απομόνωσής της από το υπόλοιπο έργο του μεγάλου Γερμανού στοχαστή, αλλά αυτόν της κατανόησης του δικαίου ως μιας εκ των *σφαιρών του κοινωνικού πράττειν*, με την *ιδιονομοτέλεια* της μεν, και την διαπλοκή της με τις λοιπές δε. Η σημασία της πορείας εξορθολογισμού της συγκεκριμένης σφαίρας για τον ίδιο τον Weber είναι βαρύνουσα για τον ευρύτερο εξορθολογισμό, όπως αυτός (ο εξορθολογισμός) περιγράφει στην θεωρία του την πορεία της νεωτερικότητας και της κεφαλαιοκρατίας. Επομένως, η κατανόηση της εξέλιξης της ίδιας της θεωρίας (των θεωριών) δικαίου πριν τον Weber αποτελεί την ασφαλή οδό για να φτάσουμε στην βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου, ενώ η αναμέτρηση με τις βαθύτερες αντιφάσεις του δικαϊκού αντικειμένου και της εμπλοκής του με άλλες μορφές της νεωτερικότητας αποτελεί την οδό για να αναζητήσουμε πιθανά προβλήματα σε αυτή (την κοινωνιολογία δικαίου του Weber), και όρια στην χρήση της ως (ίσως “δεσμευμένου”) εργαλείου για την ψηλάφηση του ενεστώτα, ή μέλλοντα, νομικού πολιτισμού του δυτικού κόσμου.

Η συγκεκριμένη εισαγωγή σκοπεί σε μια ελάχιστη εξοικείωση του αναγνώστη με το γενικότερο επιστημονικό υπόδειγμα του Weber. Σκοπεί να συστήσει στον αναγνώστη την βεμπεριανή κοινωνιολογία εν γένει, να χαρτογραφήσει την θέση της σε μια συγκριτική της θέαση με επιστημονικά πεδία και ρεύματα σκέψης ήδη ανεπτυγμένα στην εποχή της, ή αναπτυσσόμενα παράλληλα με αυτή, να δει βασικές της επιστημονικοθεωρητικές επιδιώξεις (*κατανόηση πράττειν, ορθολογικότητα, μορφολογική δεσμευτικότητα κ.α.*). Η μη ύπαρξη γνώσης, ή στοιχειώδους έστω

επαφής, του αναγνώστη με άλλα ρεύματα και στοχαστές πλην του Weber, δεν εμποδίζει την ανάγνωση της παρούσας εργασίας, καθώς έγινε απόπειρα στον μέγιστο βαθμό να μην είναι αναγκαία ως προαπαιτούμενο. Παρά ταύτα, η ύπαρξή της σαφώς διευκολύνει την κατανόηση ενός ενίοτε “στριφνού” και δύσκολου αντικειμένου, όπως αυτό του δικαίου, ενός στοχαστή με μοναδικό για το είδος του εννοιολόγιο και κατασκευές, καθώς επίσης καθιστά πολύ πιο γοητευτική την ανάγνωση καθώς επιτρέπει συγκρίσεις, παραλληλισμούς και τελικά ευρύτερα ερευνητικά, επιστημολογικά, πολιτικά, ιδεολογικά κλπ. συμπεράσματα.

Το κύριο μέρος της εργασίας αποτελείται από δύο βασικούς άξονες. Στον πρώτο άξονα ο αναγνώστης μπορεί να ακολουθήσει τις πορείες που ιχνηλάτησε η νομική θεωρία κυρίως από τον 19^ο αιώνα και μετά στον γερμανικό χώρο, κι άλλοτε πλάι, άλλοτε κόντρα σε αυτές, ο ίδιος ο Weber μέχρι να συγκροτήσει την δική του. Οι πορείες αυτές σφραγίστηκαν από δύο κραταιά θεωρητικά ρεύματα της εποχής, την Ιστορική Σχολή του Δικαίου αφενός, και το Φυσικό Δίκαιο αφετέρου. Η βεμπεριανή κοινωνιολογία στις παραθέσεις της αναφορικά με το δίκαιο μπορεί να κατανοηθεί ως εκείνη η κοινωνιολογική θεωρία δικαίου η οποία συγκροτήθηκε, θωρακίστηκε και ανδρώθηκε απέναντι στην πολεμική που αναπτύχθηκε μεταξύ των δύο αυτών ρευμάτων, χαράσσοντας έναν δρόμο που ξεπερνούσε τις ατραπούς αυτών, και στο εσωτερικό της συναιρούσαν οι χρήσιμες παρακαταθήκες τους. Ο αναγνώστης πρώτα θα βρεθεί αντιμέτωπος με τα πρόσωπα των Savigny και Thibaut, με τη διαμάχη γερμανιστών-ρωμανιστών, με την ριζοσπαστική όψη του φυσικού δικαίου, την καντιανή και την εγγελιανή εκδοχή της, με τις θεωρητικές συλλήψεις των Jhering και Jellinek, με το ζωντανό και το ελεύθερο δίκαιο των Ehrlich και Kantorowicz αντίστοιχα. Κατόπιν επιχειρείται μια θέαση της ακμής και της φθοράς του φυσικοδικαϊκού υποδείγματος, της σχέσης του Weber με το φυσικό δίκαιο, της ανάδειξης της θετικιστικής νομικής σκέψης και του νεωτερικού δικαίου. Τέλος, ευκαταίο είναι ο αναγνώστης μέσα από αυτή τη διαδρομή να μπορεί να κατανοήσει τα βασικά χαρακτηριστικά της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου και την σχέση τους (την εμπέδωση ίσως πολλών από αυτά) με το νεωτερικό δίκαιο ακόμα και υπό την σημερινή μορφή του.

Στον δεύτερο άξονα ο αναγνώστης μπορεί να έρθει σε μια σχετικά εκτεταμένη επαφή (περισσότερο σε εύρος, και δευτερευόντως σε βάθος), με διάφορες εντάσεις, αντιφάσεις, χωρισμούς, προβληματικές του δικαϊκού αντικειμένου, εκ των οποίων άλλες υπάρχουν (ή υπήρχαν) στην κυρίαρχη νομική σκέψη και η βεμπεριανή

κοινωνιολογία αποσκοπεί στη θεραπεία τους, κι άλλες ίσως ανευρίσκονται/προκύπτουν από την ίδια την βεμπεριανή πραγμάτευση του δικαϊκού φαινομένου. Χωρισμοί, εντάσεις, αντιφάσεις και αντινομίες του δικαϊκού αντικειμένου, με τις οποίες αναμετράται το βεμπεριανό έργο και συνεπώς ο αναγνώστης της παρούσας εργασίας, αντανακλώνεται στην κοινωνιολογική και τη νομική πραγμάτευσή του, στους επιμερισμούς του δικαίου που προτάσσει η νομική επιστήμη (δημόσιο-ιδιωτικό δίκαιο/ουσιαστικό-δικονομικό δίκαιο), στην διαχρονική και διατοπική του απεικόνιση (ανατολικό-δυτικό/ηπειρωτικό -αγγλοσαξονικό/φυσικό -ρωμαϊκό-θετικό), στη φύση των διαφόρων επαγγελμάτων της νομικής και την ακαδημαϊκή σπουδή των νομικών έναντι της εκτεταμένης άγνοιας των λαϊκών στρωμάτων περί δικαίου. Από την άλλη, προβληματισμοί και αντιφάσεις προκύπτουν για την βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου εξαιτίας των ενίοτε ρευστών όριων μεταξύ αυτής και της κοινωνιολογίας της εξουσίας, εξαιτίας της βεμπεριανής σύλληψης της *ιδιονομέτελειας των σφαιρών*, εξαιτίας επί μέρους ζητημάτων όπως τα “πολλά” φυσικά δίκαια του Weber, ή το England Problem, κυρίως δε προκύπτουν όταν το δίκαιο εξεταστεί σωρευτικά και σε σχέση με άλλες κοινωνικές μορφές, συλλήψεις κι έννοιες στο βεμπεριανό έργο (κράτος, δημοκρατία, γραφειοκρατία, νομιμοποίηση, ταξικός αγώνας).

Καταληκτικά, εκτίθενται κάποια συμπεράσματα, τα οποία ως στόχο έχουν να ανακινήσουν έναν ευρύτερο προβληματισμό για τη βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου, κι ίσως συνολικά για το έργο του μεγάλου στοχαστή. Τα συμπεράσματα αυτά προκύπτουν από την ατομική πρόσληψη του γράφοντα, η οποία ενδεχομένως κλίνει περισσότερο προς κάποια ή κάποιες από τις καταγεγραμμένες στην βιβλιογραφία κριτικές, και σαφώς δύνανται να εγείρουν τις αντιρρήσεις του αναγνώστη, πράγμα γόνιμο και κάθε άλλο παρά απευκταίο.

Από την Ιστορική Σχολή και το Φυσικό Δίκαιο στην Κοινωνιολογία Δικαίου του Max Weber: εντάσεις, προβληματισμοί και αντιθέσεις στο δικαϊκό αντικείμενο.

Από την Ιστορική Σχολή και το Φυσικό Δίκαιο στην «κατανοούσα» Κοινωνιολογία Δικαίου

Το επιστημονικό εγχείρημα του Weber

Ο Weber, στην προσπάθεια του να θεμελιώσει μια επιστήμη της πραγματικότητας, της οποίας το δίκαιο θα αποτελεί ένα ακόμα αντικείμενό της, αποστασιοποιήθηκε από μια στενή νομική πραγμάτευση του δικαϊκού φαινομένου, και το προσέγγισε ως μία εκ των σφαιρών του κοινωνικού πράττειν, που δεν περατώνεται σε μια δεοντολογική αναφορά σε κανόνες, αλλά αναγιγνώσκεται στην μορφολογική δεσμευτικότητα, η οποία απαιτεί την χρήση της βίας και την ύπαρξη συγκεκριμένου καταμερισμού της εργασίας, σε ορισμένο επιτελείο, για την εφαρμογή τους⁵.

Λογικά επόμενο ήταν, λοιπόν, να έρθει σε ρήξη με μια σειρά στοχαστών και ρευμάτων, αποπειρώμενος μια εύθραυστη ισορροπία, που επεδίωκε να στέκεται απaréγκλιτα στο αίτημα μιας *επιστήμης της πραγματικότητας*, ενώ παράλληλα αντιτίθετο στο σύνολο των παραδεδεγμένων φιλοσοφικών οδών της εποχής, του νατουραλισμού, ψυχολογιστικών προσεγγίσεων, της ηθικολογίας, του νομικού φορμαλισμού.

Αυτή η στάση της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μια, θα έλεγε κανείς, “θεωρητική έπαρση”. Εντούτοις, σκοπός του Weber δεν ήταν να αποδείξει τη σαθρότητα των επιχειρημάτων λοιπών θεωριών και των εμπνευστών τους, αλλά να υπογραμμίσει πως εξαντλούνται σε συμπεράσματα που μπορεί να είναι, και αποδείχτηκε ότι είναι, σημαίνουσας σημασίας για τη νομική επιστήμη, αλλά δεν μπορούν να απαντήσουν σε ένα επίπεδο διερεύνησης του

⁵ Οι απαιτήσεις αυτές αναδεικνύουν εν πολλοίς την σχέση και του δικαίου με το κράτος, ενώ νοηματοδοτούν εκ νέου το μονοπώλιο της βίας από το κράτος, ως και υπό μια προοπτική μονοπώλιο του δικαίου από το ίδιο (βλ. Anter, 2014: 174).

δικαϊκού φαινομένου, πέρα από τα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα των νομικών σχολών (Γκιούρας, 2011: κε΄- κς΄)

Ο νομικός κανόνας για τον Weber δεν είναι απλά μια μορφή που ορίζει και ορίζεται από κοινωνικές σχέσεις, αλλά ο ίδιος είναι στοιχείο της κοινωνικής μορφής. Με βάση το δεδομένο αυτό, η βεμπεριανή επιστήμη επιμένει ιδιαίτερα στην μελέτη του δικαίου, και στην πορεία του *εξορθολογισμού* του, κυρίως μέσω της κωδικοποιημένης θέσπισης, καθώς κρίνει πως ο *εξορθολογισμός* της συγκεκριμένης σφαίρας σηματοδοτεί εν πολλοίς τον *εξορθολογισμό* και άλλων σφαιρών. Ας σημειωθεί ότι ο *εξορθολογισμός* του δικαίου αποτελεί μείζονα στόχο της επονομαζόμενης *επιστήμης της πραγματικότητας*.

Η Ιστορική Σχολή του Δικαίου

➤ Οι απαρχές

Η σχέση αυτή του νομικού κανόνα με την ίδια την κοινωνική μορφή θα εγείρει, σε μια δεδομένη ιστορική συγκυρία για τη νομική σκέψη, το ζήτημα της νομιμοποίησης του νοήματος του κανόνα, που θα εξασφαλίζει την εσωτερική του ενότητα σε κάθε ενδεχόμενη κοινωνική και πολιτική μεταβολή, που θα του προσδίδει μια συνέχεια ως όχημα θεμελίωσης της κοινωνικής συμβίωσης, θα εγείρει δηλαδή το ζήτημα εκείνου που λέγεται *ιστορικότητα* του κανόνα.

Από τον 16^ο αιώνα θα εκκινήσει μια διαδικασία συνδυασμού της νομικής σκέψης με τη φιλοσοφία και την φιλολογία, η οποία θα χαρακτηριστεί και από μια παράλληλη απόπειρα των εμπλεκόμενων στη διαδικασία αυτή να θέσουν την αφετηρία μιας επιστημονικής θεμελίωσης της ιστορίας. Κάπως έτσι θα γεννηθεί και η πρώτη ιστορική σχολή του δικαίου στη Γαλλία. Μόλις τον 19^ο αιώνα θα ακολουθήσει το παράδειγμά της η Γερμανία με ιδρυτή της αντίστοιχης σχολής την εμβληματική για την νομική επιστήμη μορφή του Savigny. Η ανασυγκρότηση του αντικειμένου της νομικής επιστήμης στη σκέψη της ιστορικής σχολής θα θέσει ως εφαλτήριο την ανεύρεση του γνήσιου νοήματος των αρχαίων κειμένων με την αναδρομή στο ιστορικό τους περιβάλλον, για να εξελιχθεί αργότερα σε εκείνη την θεώρηση που θα προκρίνει την ιστορική θεμελίωση των νομικών κανόνων για την νομιμοποίηση της εκάστοτε παρούσας κατάστασης.

Απέναντι στην θεώρηση αυτή του νομικού αντικειμένου, που επιμένει στην εξακρίβωση της ιστορικής πορείας και τον μεταβολών του, θα ορθωθεί το φυσικό δίκαιο και η κληρονομιά της καντιανής σκέψης, που θα θέσει την αξία της ελευθερίας και την θέσπισή της στον πυρήνα της μελέτης του ίδιου αντικειμένου. Αυτή η πολεμική θα δημιουργήσει δύο στρατόπεδα που θα σφραγίσουν τη νομική σκέψη και θα αποτελέσουν δύο πρίσματα, τα οποία ο Weber θα μελετήσει καλά, πριν αφήσει σε εμάς την δική του κοινωνιολογία δικαίου, εκείνη δηλαδή την οπτική που μοιάζει να συγκροτήθηκε με στόχο να απαντήσει στα κακώς κείμενα κυρίως, μεταξύ άλλων, αυτών των δύο προσεγγίσεων, του ιστορισμού αφενός, και του φυσικού δικαίου αφετέρου.

➤ Savigny και Thibaut

Όσον αφορά στην ιστορική σχολή οφείλουμε να πιάσουμε το νήμα από τον ιδρυτή της και κύριο εκπρόσωπό της, τον Savigny. Το εγχείρημά του σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσε το αντίπαλον δέος του εγχειρήματος ενός άλλου συγκαίρινου του νομικού, του Thibaut.

Ο Thibaut, εκκινώντας από το αντιγαλλικό αίσθημα που ήταν διάχυτο στην Γερμανία της ιστορικής συγκυρίας και από την συσπείρωση του γερμανικού κόσμου κατά την διάρκεια των απελευθερωτικών πολέμων, θεώρησε πως υπάρχουν δυνατότητες ευρύτερης ενοποίησης των Γερμανών στο επίπεδο της θέσπισης ενιαίων κανόνων για αυτούς, χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει πως μίλησε και για την συγκρότηση μιας ενιαίας συνταγματικής τάξης, πράγμα που προϋπέθετε άλλες ιστορικές προκείμενες, οι οποίες έμελλε σύντομα να πληρωθούν και να θέσουν μια τέτοια πνευματική αναζήτηση⁶.

Ένας νέος Αστικός Κώδικας, ωστόσο, απαλλαγμένος από το «εχθρικό, γαλλικό δηλητήριο» (Thibaut, 1959: 37), κοινός και ενιαίος για όλους τους Γερμανούς, κατά τον ίδιο ήταν καθήκον, το οποίο έβρισκε το φιλοσοφικό του υπόβαθρο στην φυσικοδικαϊκή παράδοση, την καντιανή κριτική, αλλά και συγγένευε με εγγελιανές αναλύσεις. Η ωριμότητα για την υλοποίηση μια τέτοιας δυνατότητας είχε διατυπωθεί πρόσφατα εξάλλου, αν και με διαφορές, από τον Anselm Feuerbach, στην προσπάθεια του τελευταίου να συγκροτήσει μια συγκριτική νομική επιστήμη.

⁶ Προφανώς, ωστόσο, στη ρίζα του το πολιτικό έρεισμα της διαφοράς περί της κωδικοποίησης μεταξύ Thibaut και Savigny ήδη ανατρέχει στον συνταγματικής υφής προβληματισμό της δημιουργίας γερμανικού κράτους (βλ. Λαβράνου, 2007).

Εκ μέρους του Savigny, αντιθέτως, προτάθηκε μια ιστορική θεωρία του δικαίου, που έβλεπε τις βαθιές συνδέσεις του δικαίου με την γλώσσα, αλλά και την ίδια την οργανική ύπαρξη του λαού (θέσεις που συνορεύουν αν και δεν ταυτίζονται και με εκείνες του Roscher, πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 270 επ.). Στην ιστορική ανάπτυξη του το δίκαιο, κατά τον Savigny, δύναται να είναι ένα αμιγώς, αδιαμεσολάβητα *λαϊκό* δίκαιο, ή και ένα διαμεσολαβημένο από τους μορφωμένους, τους νομικούς, χωρίς εντούτοις να βλέπει μια ένταση μεταξύ των δύο τύπων, αφού αναγνωρίζει σε αμφότερους την μήτρα του δικαίου στην ιστορία του λαού. Πιστεύει πως το δίκαιο μεγαλώνει με τον λαό, ενισχύεται όσο αυτός ενισχύεται και πεθαίνει με την διάλυση ενός έθνους (βλ. Savigny, 2002: 27 πρβλ. Λαβράνου, 1995). Η σχέση δικαίου-ανθρώπων αποτελεί το *πολιτικό στοιχείο του δικαίου*, το οποίο αντιδιαστέλλεται στην διακριτή επιστημονική του ύπαρξη, η οποία αποτελεί το *τεχνικό στοιχείο* (βλ. Savigny, 2002: 29). Έτσι, ο Savigny, αντιστρέφει τα επιχειρήματα του Thibaut, περί του πιο δίκαιο είναι εκείνο που θα ανταποκρίνεται στο πατριωτικό αίτημα για ένα κοινό γερμανικό δίκαιο, και καταλήγει πως αυτό δεν είναι εκείνο ενός ενιαίου κώδικα, αλλά εκείνο που επανιδιοποιείται την ιστορία, που σέβεται την πολυσχιδιά και την μοναδικότητα του γερμανικού λαού, που η συγκρότησή του διασφαλίζεται από την ακαδημαϊκή νομική διάνοηση. Θεωρεί πως όπως δεν είναι προδοτικό να λατρεύει κανείς μια θρησκεία που δεν δημιουργήθηκε από την δικιά του λαϊκή παράδοση, το αυτό ισχύει και για το δίκαιο, πόσο μάλλον όταν η Γερμανία κρίνεται αδύνατο από άποψη ιστορικής πορείας να είχε δημιουργήσει αυτόν τον ανώτερο τύπο δικαίου, που οι ιστορικές συνθήκες βοήθησαν να υπάρξει στην αρχαία Ρώμη (βλ. Savigny, 2002: 53-60). Εκφράζει με παρηρησία την πεποίθησή του πως οι ίδιοι οι Γερμανοί στη συγκυρία του στερούνται των ικανοτήτων να συγκροτήσουν το περίγραμμα ενός κώδικα, όμως σημειώνει πως θεωρεί αγνή την πρόθεση του Thibaut και αναγνωρίζει την κοινή τους αγάπη για το αντικείμενό τους, που θέλουν να φέρουν σε εγγύτερη σχέση με τον λαό (βλ. Savigny, 2002: 176-183).

Για την «αντιδιαφωτιστική», «αντιφυσικοδικαϊκή» οπτική του Savigny, που μέμφεται την γενικευτική διάσταση της κανονιστικής-φορμαλιστικής παράδοσης ως προκύπτουσα από εσφαλμένη προσέγγιση της αφαιρετικής οδού (Λαβράνου, 2007: 20 επ.), το δίκαιο και οι πηγές του πρέπει να μελετηθεί στις ιστορικές του προκείμενες, όπως δηλαδή η γλώσσα, και υπό το πρίσμα της μεθοδολογίας του *ιστορισμού*, ώστε να προκύπτει έτσι μια θεραπεύουσα, μέσω του συστήματος και της

ερμηνείας⁷, ιστορική επιστήμη του δικαίου. Σαν κορυφαία στιγμή της ιστορίας του δικαίου κρίνει το ρωμαϊκό δίκαιο (πρβλ. Jhering, 1965: 33 επ.), το οποίο αναδεικνύει και την εκ των προτέρων ύπαρξη ενός κανόνα για κάθε έννομη σχέση που περνά στο σύμπαν της συνείδησης. Μια τέτοια συγκρότηση του γενικού δικαίου, η οποία αναγνωρίζει την εκ των προτέρων ύπαρξη μιας πραγματικότητας ως υπαρκτό δεδομένο, δίνει υπόσταση σε αυτό που ονομάζεται *θετικό δίκαιο*⁸. Το δίκαιο του λαού, λοιπόν, προκύπτει ακριβώς όπως και η γλώσσα ή η θρησκεία, από ένα *φυσικό σύνολο*, το οποίο δεν είναι πάντα ορθολογικά προσπελάσιμο (*Ursprung/ιστορικό ανορθολογικό όλον* βλ. Λαβράνου, 2007: 23).

Οι παρατηρήσεις του Savigny πάνω στο ιδιωτικό δίκαιο, κατεξοχήν κομμάτι της έρευνάς του, φανερώνουν και την σχέση του με την καντιανή εκδοχή του φυσικού δικαίου, η οποία εκκινά από μια «παράδοξη» επιθυμία του να αποτελέσει, σύμφωνα με κάποιους, «έναν Kant της νομικής επιστήμης». Έστω και αν υπήρξε μια τέτοια ενδόμυχη επιθυμία, ωστόσο, οι προσεγγίσεις των δύο με αφορμή το ιδιωτικό δίκαιο, και κυρίως το *περιουσιακό*, και με αιχμή την ελευθερία, ως ελευθερία βούλησης και δικαιώματος (ως «εξωτερική, αντιμεταφυσική ελευθερία») στον μεν Savigny, ως ελευθερία ηθική, με αναφορά στο πρόσωπο, στον δε Kant, φανερώνει την διάσταση των θέσεων τους. Οι θέσεις του Savigny, εξάλλου, φανερώνουν μια εκδοχή εμπράγματος και ενοχικού δικαίου, πλήρως αποκαθαρμένων από ηθικά βάρη. Σε ό,τι έχει να κάνει δε με ένα πολιτικό στίγμα στο ιδιωτικό δίκαιο, όπως αυτό περιγράφεται στο όραμα μιας κατεστημένης αστικής κοινωνίας, αυτό όχι απλά απουσιάζει από τον Savigny, ενυπάρχον στον Kant, αλλά βαίνει σε πλήρως αντίρροπη κατεύθυνση με το συνολικό ορίζοντα του ζαβινιανού δικαϊκού υποδείγματος (Σούρλας, 1980).

➤ Κριτικές στον Savigny

Η συμβολή του Savigny στην γερμανική, και όχι μόνο, νομική σκέψη είναι αδιαμφισβήτητη. Εντούτοις, από πολλούς ασκήθηκε δριμεία κριτική στην θεωρία του (Beseler, Hegel, Gierke, Marx, Kantorowicz, Bloch κ.α. και φυσικά Weber), με βασικό επιχείρημα την αντίφαση να αναδεικνύει το ρωμαϊκό δίκαιο ως κατεξοχήν

⁷ Για τον όρο «Exegese» πρβλ. Γκιούρας, 2017:38.

⁸ Ο όρος εδώ δεν έχει καμία (ή έστω έχει μικρή) σχέση με το *θετικό δίκαιο*, όπως χρησιμοποιείται σήμερα στη νομική επιστήμη, ή και ήδη από την ανάδειξη του *νομικού θετικισμού*. Για την κατανόηση του θετικού δικαίου του Savigny, ως πραγματικού και δεδομένου δικαίου και ως *Volksrecht*, βλ. Λαβράνου, 1995/Γκιούρας, 2017: 39.

δίκαιο, ενώ με πάθος μάχεται για τον ιστορικό χαρακτήρα του δικαίου, το οποίο λογικά θα κατέτεινε στην ισοκυρία κάθε δικαίου (βλ. Γκιούρας, 2011: μα' - μγ')⁹.

Ο Carl Menger, εστιάζοντας την έρευνά του περισσότερο στην οικονομία, θέλησε να αναδείξει της προβληματικές του *οικονομικού ιστορισμού*, οι οποίες ανάγονταν κατά τον ίδιο στην στρεβλή πρόσληψη των θέσεων του *νομικού ιστορισμού*. Έτσι, αν και με παρεμπόδιοντα τρόπο, τοποθετήθηκε αναφορικά με την ιστορική σχολή του δικαίου, και με αφορμή την εκδίπλωση των κατά τη γνώμη του αδυναμιών της θεωρίας του Roscher, δέχθηκε και απέρριψε εν μέρει τον Savigny, λαμβάνοντας στην διαμάχη Thibaut – Savigny μια θέση συναίρεσης, η οποία στεκόταν προσφιλής στην προώθηση της οργανικότητας του δικαίου ενώπιον των όποιων μεταβολών, αλλά αναγνώριζε την περίπτωση ενίοτε η ευημερία των ανθρώπων να βρίσκεται στη νομοπαρασκευή από τους μορφωμένους, κι όχι στο εθιμικό δίκαιο. Γενικά, στην αντίληψή του η ιστορία είναι μια απλά «βοηθητική επιστήμη» για τις κοινωνικές επιστήμες, αποτελεί αλλότρια γνωστική περιοχή σε σχέση με αυτές, εξαιτίας των διαφορετικών προβλημάτων, μεθόδων και σκοπών που προτάσσουν, και την απορρίπτει ως εξηγητική οδό των κοινωνικών επιστημών και ιδίως της δικής του, οικονομικής επιστήμης, γεγονός που δημιούργησε μια πολεμική μεταξύ του ίδιου και της ηγετικής μορφής της γερμανικής Ιστορικής Σχολής της περιόδου, του Schmoller (Κυπραίος, 1989: 51-54)¹⁰.

Ο Gierke φανερώνοντας με διαύγεια την διάσταση της διαμάχης γερμανιστών – ρωμανιστών και τα επαγόμενά της στον πραγματικό πολιτικό βίο, θα υπονοήσει πως η νομική διαμάχη υποκρύπτει στην πραγματικότητα το σχέδιο των γερμανιστών, ως φιλελευθέρων της εποχής, για τη συγκρότηση μιας πολιτικής οντότητας, με έμφαση στην ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας, μέσω ενός κωδικοποιημένου γερμανικού δικαίου.

Ο Stammler εντοπίζει αοριστία και μυστικισμό στην ρομαντική βάση του ιστορισμού και αντίφαση, εξαιτίας του γεγονότος ότι αν το λαϊκό πνεύμα υποτίθεται ότι αποτελεί *γενεσιουργό αιτία (Ursache)* για άλλα φαινόμενα και για τις κοινές λαϊκές πεποιθήσεις, τότε υπόκειται στο νόμο της αιτιότητας, και έτσι μοιραία θα

⁹ Για παρόμοια ανάλυση που αποδίδει προβληματικές της ιστορικής σχολής στην ίδια την ιστορικότητα του *ιστορισμού* βλ. Λαβράνου, 2007: 24.

¹⁰ Για τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη, η φιγούρα του Menger έχει κυρίαρχη θέση στο περιβόητο *Methodenstreit*, το οποίο θα επηρεάσει όλη την επιστημονική κοινότητα της Γερμανίας και τον ίδιο τον Weber (πρβλ. Oakes, 1977/Ulmen, 1991: 233-234).

αποτελεί αποτέλεσμα άλλων αιτιών (άρα όχι πια *Ur-sache*) (βλ. Stammler, 1964: 55-57).

Ο Tönnies χαρακτηρίζει το ρωμαϊκό δίκαιο (μέσα σε μια συγκεκριμένη ανάλυση του *ius gentium* στην ευρύτερη θεωρία του για τις *Gemeinschaft* και *Gesellschaft*) ως υποδεέστερο του φυσικού δικαίου και θεωρεί πως η αφομοίωση του ρωμαϊκού δικαίου υπηρέτησε την ανάπτυξη της *Gesellschaft* στην χριστιανική Γερμανία και διευκόλυνε την ίδια την πλουτοκρατία στην διαδικασία πλήρους εμπέδωσης της δύναμής της (Tönnies, 198-: 291 επ.).

Ο ίδιος ο Weber, με παράδειγμα τον Knies, θα κατακρίνει την ιστορική αντίληψη για την παραδοχή της εξέλιξης ενός «λαϊκού πνεύματος», φορέα υποστασιοποίησης μιας υπερατομικής οργανικής ενότητας, χαρακτηρίζοντας εναργέστατα τον ιστορισμό ως αντιεπιστημονικό (Weber, 2011: 164/πρβλ. στο ίδιο σ. 293).

Το Φυσικό Δίκαιο

Κάνοντας ένα μικρό βήμα πίσω στον χρόνο, εντοπίζουμε την ακμή του φυσικού δικαίου στον 18^ο αιώνα. Η υπεροχή αυτής της φιλοσοφικής τοποθέτησης έμελλε να χαρτογραφήσει τα όρια της νομικής επιστήμης του επόμενου αιώνα, είτε υπό την έννοια της συνέχισης των αιτημάτων της φυσικοδικαϊκής προσέγγισης, είτε υπό την έννοια της απάρνησής τους και της αντικατάστασής τους από διαφορετικές προσεγγίσεις του φαινομένου του δικαίου. Ας γίνει από τώρα η αποσαφήνιση πως η φυσικοδικαϊκή παράδοση διακλαδώνεται στον χρόνο και σε σχέση με το φιλοσοφικό πρόσημο που παίρνει από κάθε φιλόσοφο. Όταν μιλάμε για φυσικό δίκαιο οφείλουμε να διακρίνουμε δηλαδή ανάμεσα σε εποχές και θέσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει πως στον πυρήνα τους δεν μοιράζονται κοινά στοιχεία. Άλλο το φυσικό δίκαιο του Hobbes και του Locke, άλλο του Kant, άλλο του Hegel, άλλο των διαφόρων επιγόνων του Kant. Χωρίς να παραγνωρίζουμε τις όποιες επιρροές των λοιπών στον Weber, είναι σαφές πως η καντιανή φυσικοδικαϊκή προσέγγιση και οι θέσεις των νεοκαντιανών έχουν μια μεγαλύτερη βαρύτητα για την κατανόηση του βεμπεριανού έργου (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994:269 επ.).

➤ Η καντιανή εκδογή

Στον Kant το δίκαιο και η φύση ανάγονται προς ανάλυση στο επίπεδο της κριτικής του *Λόγου*. Έτσι, προκύπτουν διακρίσεις ανάμεσα στο δίκαιο και την ηθική, τους φυσικούς και τους ηθικούς νόμους, τη νομιμότητα και την ηθικότητα, με μόνιμο φίλτρο στην συνολική καντιανή κριτική θεωρία αυτό της ελευθερίας, ως ύψιστου αιτήματος και μέτρου. Η νομιμότητα στον Kant θωρακίζεται στη βάση της διασφάλισης της ιδιοκτησίας, και μετασχηματίζεται το χομπσιανό σχήμα διάκρισης μεταξύ φυσικής και κοινωνικής κατάστασης, σε σχήμα διάκρισης μεταξύ φυσικής και αστικής κατάστασης (εφόσον η σκιαγράφηση της νομιμότητας στην βάση ιδιοκτησιακών ορίων σημαίνει την αστική κοινωνία).

Ο Kant απαρνείται με σαφήνεια μια οντολογική έποψη της ιστορίας, και προτείνει μια επαναστατική θέαση του δικαίου, που θέλει τους κανόνες πραγμάτωσης της ελευθερίας του ατόμου ως τους μόνους που χρήζουν υπακοής, μεταβάλλοντας την ιστορία σε πεδίο δυνατοτήτων με ορίζοντα την αξιακή πραγμάτωση. Το δίκαιο εδώ γίνεται, επομένως, όχι σύνολο κανόνων, αλλά σύνολο συνθηκών σύμπτωσης αλλότριων αυθαιρεσιών κατά το γενικό νόμο της ελευθερίας (η οποία είναι «εξωτερική» και ως γενική είναι επίσης συνεπώς και περιορισμένη) (Kant, 2013: 51/βλ. Γκιούρας, 2011: μς'/πρβλ. Burkhard, 1971: 15-17).

➤ Η εγελιανή Φιλοσοφία του Δικαίου

Στην θέαση αυτή του δικαίου θα εντοπιστεί η αντίθεση του Hegel (βλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 122-123 και 125), ο οποίος θα επαναφορτίσει ιστορικά τα αξιακά περιεχόμενα, αποφεύγοντας επικίνδυνες ατραπούς τύπου Hugo [τις οποίες έχει σημειώσει τόσο ο ίδιος (βλ. 2004: 38 επ.) όσο και με τον γνωστό καυστικό τρόπο ο Marx (2014: 97-106)], και προσλαμβάνοντας ως κομβικό ιστορικό σημείο την Γαλλική Επανάσταση, θα προτείνει μια διαφορετική ιστορικοθεωρητική σύλληψη, η οποία θα εισάγει τις αξιακές αναφορές στην ιστορική πραγματικότητα, θα δομεί μια χειραφετητική φιλοσοφία της ιστορίας, και θα συζεύγει την υλικότητα με το φυσικό δίκαιο (πρβλ. Hegel, 19--: 209-214), κάνοντας έτσι την εγελιανή φιλοσοφία του δικαίου, μια υλική θεωρία του φυσικού δικαίου. Επιπλέον, στον Hegel περνάμε από μια σταχυολόγηση αφηρημένων νομικών εννοιών σε μια φιλοσοφία του δικαίου που αναζητά την υλοποίηση των εννοιών αυτών μέσα σε μια θεωρία της αστικής κοινωνίας και του κράτους (βλ. Hegel, 19--: 193-198), σύμφωνα με τα επαναστατικά αιτήματα του ιστορικού του παρόντος, το οποίο μέσω της επαναστατικής και

χειραφετητικής του δύναμης δίνει επιπροσθέτως στην εγελιανή δικαϊκή θεωρία τη δυνατότητα ανάδειξης της ένδειας και της ανελευθερίας παρελθόντων δικαίων. Όσον αφορά στην προαναφερθείσα διαμάχη Savigny – Thibaut, αξίζει να ειπωθεί πως, κατά τον Hegel, η στέρηση νομικού κώδικα και τα αναχώματα στο «κάλεσμα για νομοθεσία» ενός λαού συνιστούν προσβολή αλλά και ηλιθιότητα σε αντίρροπη τροχιά από την τάση συστηματοποίησης των κανόνων στην εποχή του (βλ. Hegel, 19- -: 211/Γκιούρας, 2011: μς' - μθ').

Η καντιανή και η εγελιανή παράδοση συνέχισαν να αποτελούν, παρά τις αντιρρήσεις, σημαντικούς πυλώνες στη νομική διάνοηση της Γερμανίας, αν και κυρίως είτε σαν αρνητικό όριο των τυχόν κοινωνιολογιών του δικαίου, είτε σαφώς έχοντας απωλέσει το επαναστατικό τους αίτημα (νεοκαντιανοί), είτε εν μέρει στρεβλωμένες.

Με τον Sohm, ο οποίος θα μιλήσει με σαφήνεια για κωδικοποίηση του αστικού δικαίου, στα πρότυπα του Thibaut και του Feuerbach, αλλά με μια ρητορική σύγχρονου δικαίου, προερχόμενου μεν από την Δύση, αλλά μη αποπνέοντας την δυσπιστία των προηγούμενων για το ρωμαϊκό, ως μη γερμανικό, δίκαιο, θα τοποθετηθεί η διαμάχη σε ένα άλλο επίπεδο, που θα βλέπει την δυσπιστία στο ρωμαϊκό δίκαιο, ως δυσπιστία στους τότε υπάρχοντες μηχανισμούς απονομής δικαιοσύνης. Έτσι, ανοίγει μια εποχή, που μας ενδιαφέρει στην παρούσα παράθεση, αλλά συγκεράττει στοιχεία χωρίς να παίρνει μια σαφή θέση στο δίπολο ιστορικής σχολής και φυσικού δικαίου, καθώς αντιλαμβάνεται προβληματικές της πόλωσης και των δύο ρευμάτων. Αυτή η νέα αντίληψη θα οδηγήσει στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην επίτευξη ενός αστικού κώδικα για την Γερμανία. Όσα θα παρατεθούν παρακάτω για να φτάσουμε στην βεμπεριανή τοποθέτηση, λοιπόν, έχουν τον ορίζοντα της κοινωνιολογίας του δικαίου, αλλά ακόμα φέροντας την κληρονομιά της διαμάχης. Κι αν και μια τέτοια υπερβατική οδός μπορεί να ανιχνευτεί και στον *μαρξικό υλισμό* που εδώ είναι αδύνατο να αναλυθεί, για λόγους μεγέθους, σίγουρα για να φτάσουμε στην βεμπεριανή κοινωνιολογία του δικαίου θα πρέπει να κάνουμε πρώτα μια στάση στα πρόσωπα των Jhering και Jellinek.

Jhering και Jellinek

➤ Ο «σκοπός» ως δημιουργός του Δικαίου

Η συλλογιστική του Jhering εκκινά από την διαπίστωση πως ο διχασμός ιστορικής και ανιστορικής πραγμάτευσης του δικαίου ήταν πλέον στην εποχή του παρωχημένος, κι εφόσον η παραδοχή της ανωτερότητας του ρωμαϊκού δικαίου είναι εναργής στην αντίληψή του, εκείνο που προτείνει είναι η υπέρβαση του διχασμού μέσα από το ρωμαϊκό δίκαιο (βλ. Jhering, 1923 τόμος I: 209 επ. και 1965: 28-30/πρβλ. Radbruch, 1962: 80 επ. και 1965: 8), με την δημιουργία ενός νομικού εννοιολογίου για τη νομική επιστήμη, δεκτικού σε ανάλυση με φυσικοεπιστημονικές μεθόδους. Στον πρώιμο Jhering η *δημιουργική* διάσταση του δικαίου, η οποία επιστρατεύτηκε για την απόθεση της ζαβινιανής οπτικής, και η δογματική του ρωμαϊκού δικαίου, θα απωθήσουν ταυτόχρονα και μια εγγελιανή οπτική. Σε έναν δεύτερο χρόνο, θα στραφεί σε μια κριτική προσέγγιση της νομικής εννοιοκρατίας, και μέσα από την έρευνά του για τη νομή, θα καταλήξει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για την έννοια του *αγώνα* στο δίκαιο (πρβλ. Radbruch, 1965: 11 επ.), έννοια που η αναφορά της δημιουργεί απευθείας θύμησες της βεμπεριανής κοινωνιολογίας. Ο *αγώνας* ως εμπράγματη βάση του δικαίου, ως αγώνας, καταρχάς, των ατομικών συμφερόντων που καθορίζουν τις δικαϊκές μορφές, ως αγώνας μέσω δικαστικών μορφών, αναδεικνύει στις αναζητήσεις του Jhering την έννοια (έντονης αξιακής φόρτισης για την εποχή) της *προσωπικότητας*, η οποία συνιστά τον φορέα των *αγωνιστικών* υποκειμενικών δικαιωμάτων. Το όλο πλέγμα σκέψης γύρω από τον *αγώνα* αποτελεί βάθρο οικοδόμησης του φιλοσοφικού συστήματος του Jhering, το οποίο θέτει ως *σκοπό*, όπως φανερώνει και ο τίτλος του μνημειώδους έργου του, την υπέρβαση των προβληματικών του ρωμαϊκού δικαίου, την επαναπραγμάτευσή του, στο δρόμο για την δημιουργία ενός σύγχρονου δικαίου της σύγχρονης κοινωνίας που ξεδιπλώνεται επιτακτικά στην εποχή του (βλ. Γκιούρας, 2011: πα' - πδ').

Για τον Jhering και την θεωρία του, ο *σκοπός* ανυψώνεται σε *δημιουργό* του δικαίου, συνεπώς αναγνωρίζει ο ίδιος κοινωνικές και ψυχικές προκείμενες (Jhering, 1923 τόμος I: 46 επ.) σε αυτό. Η σκοπολογική αυτή τοποθέτηση, που αναγνωρίζει μάλλον μια ψυχολογική αιτιότητα στην δημιουργία του δικαίου, αποστασιοποιείται προφανώς από την καντιανή κριτική, και αποπνέει ίχνη της αριστοτελικής φιλοσοφίας. Η φύση με τη σειρά της έχει έναν σκοπό, αρθρωμένο στον διπολισμό πόνου και ηδονής, ο οποίος οργανώνεται τελικά στην εποχή του από το κράτος, και η

άρθρωση της οργάνωσης συνιστά την εικόνα της ανθρώπινης ιστορίας. Σε μια, κατά τη γνώμη του γράφοντος, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, για την βαθύτερη ουσία του δικαίου ως κοινωνικής προκειμένης, κατασκευή του κοινωνικού μηχανισμού από τον Jhering, ο οποίος περιλαμβάνει ανώτερους και κατώτερους μοχλούς, το δίκαιο (βλ. Jhering, 1923 τόμος I) εμπεριέχεται στους κατώτερους, αντιδιασταλτικά με το ήθος (βλ. Jhering, 1923 τόμος II). Στην ανάπτυξη της αυτή η θέση γεννά συμπεράσματα για την έννοια της βίας και τη μονοπώλησή της από το κράτος, το οποίο για τον Jhering συνιστά το τελευταίο μέρος του τριπτύχου (μετά το άτομο και τον σύλλογο) στην ιστορική κλίμακα των κοινωνικών σκοπών. Η θέαση των κοινωνικών συμπεριφορών από τον Jhering είναι παραπάνω από σαφές πως αποτέλεσε αναφορά (όχι άνευ κριτικής) κι άλλων θεωρητικών, όπως ο Tönnies (βλ. 198-: 271), και αν και η βεμπεριανή κοινωνιολογία συγκροτήθηκε αρκετά αντιπαραθετικά σε σχέση με τα περιεχόμενα της φιλοσοφικής θεωρίας του Jhering, δεν ισχύει και το ίδιο για την σχέση των δύο παραδόσεων όσον αφορά στις συγγενείες τους στις μορφές. Αυτό γίνεται αντιληπτό και από την κλίμακα των κοινωνικών πράττειν στον Jhering, από την ταξινομική θέαση των ηθικών μορφών, την ένταξη του δικαίου μαζί με την μόδα, το ήθος και την ηθική σε μια κλίμακα πρακτικών μορφών (βλ. Γκιούρας, 2011: πδ'ζα').

Η πρόσληψη του δικαίου με τον τρόπο του Jhering έμελλε να μην συντροφεύσει την νομική επιστήμη στον 20^ο αιώνα, γεγονός που οφείλεται και στην κραταιά περίοδο του νομικού θετικισμού ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η αντίληψή του όμως γύρω από κοινωνικές συμπεριφορές, κοινωνικούς μηχανισμούς και διαδικασίες, γύρω από την έννοια του σκοπού, ως επίπεδα που οφείλουν να συμπεριλαμβάνονται στον τρόπο ανάγνωσης του δικαίου και της ιστορίας του, έμελλε, ειρωνικά (ειρωνικά λέγοντας εξαιτίας της φυσικοεπιστημονικής χροιιάς του συστήματός του) να αρδεύσουν το έδαφος για τον καρπό μιας κοινωνιολογικής προσέγγισης του δικαίου. Ο νομικός θετικισμός στην προέλασή του αποπειράθηκε να ξεριζώσει κάθε χνάρι ιστορικής σύλληψης του δικαίου, και θέλοντας το δίκαιο να συγκροτείται σε ένα σκληρό εννοιακό πλέγμα, όπου οι νομικές έννοιες αρθρώνονται σε ένα αρραγές σύστημα χωρίς κενά δικαίου, μόνη άμεση απάντηση επρόκειτο να δώσουν οι προπάτορες της κοινωνιολογίας δικαίου (Ehrlich, Kantorowicz) ακριβώς επιμένοντας στα κενά, και ρίχνοντας ακριβώς φως στις ασυνέχειες και τις διαφοροποιήσεις του δικαίου, σε μια συγκριτική του, χωροχρονική, θέαση, η οποία απέδιδε σε κοινωνικές όψεις τις διαφοροποιήσεις, τις ασυνέχειες και τα κενά αυτά. Στο ιστορικό στιγμιότυπο

αυτό φυσικά, θα εμφανιστεί και η μορφή του Jellinek, ο οποίος θα μπολιάσει τη νομική επιστήμη του, την εστιασμένη κυρίως στον κλάδο και τα επιμέρους αντικείμενα που σήμερα τείνουμε να ονομάζουμε *δημόσιο δίκαιο*, τόσο με ιστορικά, όσο και με κοινωνικά στοιχεία, διακρίνοντας (προς επίρρωση μιας νεοκαντιανής άποψης) μεταξύ *δεδομένων* και *αξιών*.

➤ **Ο Jellinek, τα «κενά» και τα νέα περιεχόμενα του δικαίου**

Για τον Jellinek με τις νεοκαντιανές προκείμενες, οι νομικές έννοιες αποτελούν καθαρά νοητικές κατασκευές που συγκροτούνται μέσω αφαίρεσης από τον πραγματικό κόσμο. Κατ' αντίστοιχο τρόπο συγκροτείται και η θεμελιώδης έννοια της *προσωπικότητας*, η οποία αποτελεί φορέα των υποκειμενικών δικαιωμάτων. Η *προσωπικότητα*, εντούτοις, γίνεται τέτοιος φορέας, όχι ως αποτέλεσμα κάποιου αντικειμενικού κοινωνικού σκοπού, αλλά δυνάμει της αναγνώρισής της από μια αλλότρια προσωπικότητα (βλ. Γκιούρας, 2019: 34-35). Η μεταφορά του μοντέλου αυτού στο πεδίο του κράτους (που όπως αναφέρθηκε ήδη ήταν το κατεξοχήν πεδίο διερεύνησης του δικαίου για τον Jellinek) καθιστά και την σχέση του ατόμου προς το κράτος σχέση αναγνώρισης κι όχι βίας. Το δίκαιο μεταφέρεται λοιπόν από τη σφαίρα του εξαναγκασμού και της βίας, σε αυτή της αναγνώρισης (βλ. Γκιούρας, 2019:35 και συμπληρωματικά Ψυχοπαίδης, 1994:370). Συνεπώς εισάγεται με εμφατικό τρόπο το ζήτημα της ισχύος, και μάλιστα μιας ισχύος που γίνεται κίνητρο και βουλευτική στάση εφαρμογής του κανόνα από το άτομο, ως αναγκαίος όρος για την πλήρη ουσιοποίηση του δικαίου (Jellinek, 1914: 332 επ.). Στον Jellinek υπάρχει, δηλαδή, μια σχέση μεταξύ *θετικότητας* και *κανονιστικότητας*, εκ των οποίων η πρώτη εκπορεύεται από την ατομική, με ψυχικούς όρους, πεποίθηση ισχύος, ενώ η δεύτερη από την επανάληψη της πραγματικής άσκησης του δικαίου (βλ. Γκιούρας, 2011: ζς'-ζθ'/Jellinek, 1967: 45-51/Jellinek, 1914: 337-338).

Αν και η συλλογιστική του Jellinek κατόρθωσε να συγκεράσει αντιλήψεις προερχόμενες από ποικίλα ρεύματα, τον *νεοκαντιανισμό*, ιστορικές και κοινωνικές όψεις, τον *νομικό θετικισμό*, δεν ήταν αρκετή για να απαντήσει στην κρίση που σοβούσε, μια κρίση του επιστημονικού υποδείγματος της εποχής που στο πεδίο του δικαίου ζητούσε επιτακτικά νέα περιεχόμενα, περιεχόμενα που δεν ήταν μέρος του δικαίου, αλλά καλούσαν το δίκαιο να τα θεραπεύσει. Μέσα στην λαίλαπα του νομικού φορμαλισμού, με την εναρτώση πάνω στο “δέον” να ξυπνά πάλι, και την

νομική επιστήμη να είναι η πλέον ακατάλληλη να απαντήσει και να συγκροτήσει τα νέα αυτά περιεχόμενα, με την σχέση οικονομίας και δικαίου να αποκαλύπτει εκτυφλωτικά την μεταβολή του τελευταίου στη βάση της μεταβολής της πρώτης, με την διαμόρφωση μια αντίληψης διπλασιασμού που δομούσε μια νομική και μια κοινωνική έννομη τάξη, το δίκαιο ήταν πασίδηλο πως είχε κενά, κενά με αναφορά σε αξιακά περιεχόμενα, ακάλυπτα κενά του κρατικά θεσπισμένου δικαίου που κραύγαζαν για να πληρωθούν, αν και όσο ήταν τελικά δυνατό, από μια *επιστήμη της πραγματικότητας*, μια κοινωνιολογία του δικαίου¹¹.

Οι προπάτορες της Κοινωνιολογίας του Δικαίου: Ehrlich και Kantorowicz

➤ **Το «ζωντανό» δίκαιο**

Ο Ehrlich εκκινώντας από στοιχεία προβληματισμού του πάνω σε θέσεις τόσο του μακρινού Savigny (Ehrlich, 1967: 405-406) όσο και του Jhering, θα μείνει στην ιστορία των κοινωνικών επιστημών γνωστός για την θεωρία του *ζωντανού* δικαίου, η οποία δεν είναι εδώ ο χώρος για να αναλυθεί διεξοδικά. Αυτό που πρέπει ωστόσο να κρατηθεί κατά νου, σε σχέση και με την βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου, είναι ότι ο Ehrlich διατύπωσε την άποψη ότι ο κρατικός νόμος δεν είναι η μόνη πηγή δικαίου, κι ότι κάτι τέτοιο αποτελεί κοινή πεποίθηση εξαιτίας της ιστορίας του κρατικού θεσμού στην Κεντρική Ευρώπη. Τουναντίον, φρονεί πως το δίκαιο έχει διαρκώς μεταβαλλόμενα περιεχόμενα και γεννάται στον κοινωνικό βίο κι όχι από πεφωτισμένους νομικούς (Ehrlich, 1967: 383 επ. και 408 επ./πρβλ. Παπαχρίστου, 1999: 79-80). Εξ'ού και *ζωντανό* δίκαιο. Η αποκάλυψη αυτής της στρεβλής αντίληψης για την γέννηση του δικαίου συνιστά κατά τον Ehrlich και την κύρια αποστολή της κοινωνιολογίας του δικαίου. Η θέση αυτή για τον τόπο γέννησης του δικαίου στις κοινωνικές πράξεις, δεν θέτει μόνο ζήτημα για το δίκαιο των νομικών, αλλά και για την *προσωπικότητα* - υποκείμενο απονομής της δικαιοσύνης, τον

¹¹ Το έργο του Jellinek έχει ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον για την κοινωνική και πολιτική θεωρία και συνάμα πολύ μεγάλο ορίζοντα μελέτης στην βάση αυτή ανοιχτό. Το πρόσωπο του Jellinek χαίρει μιας ευρείας αναγνώρισης και μελέτης σε συγκεκριμένους κλάδους της νομικής επιστήμης, στο δημόσιο κυρίως δίκαιο, αλλά μια προσέγγιση γύρω από ευρύτερες προβληματικές που διανοίγονται μέσα στο έργο του κάνει αντιληπτή την έλλειψη πιο επιστημονικής και πολύπλευρης προσοχής πάνω στο ίδιο το έργο. Ευτυχώς, ο παραλληλισμός με το έργο του φίλου του, του Weber, έχει δώσει όψεις μιας τέτοιας ευρύτερης, κι όχι αποκλειστικά νομικής, θεώρησης των γραπτών του. Για κάποια ακόμα ζητήματα γύρω από το κράτος, την έννοια της αναγνώρισης, το εκλογικό δικαίωμα, τον κοινοβουλευτισμό κ.α. στον Jellinek, τα οποία φέρουν κάποιες “συνέχειες” με αντίστοιχα ζητήματα στον Weber (και θίγονται εν μέρει και στην παρούσα), πρβλ. Γκιούρας, 2019: 33-52.

φυσικό δικαστή, εκείνον δηλαδή που θα συνδιαλαγεί, υπό το πρίσμα της ετυμολογίας, με το ζωντανό δίκαιο. Λογικά επόμενο είναι στην θεωρία του Ehrlich, συγγενώς με τον Jellinek, να αναδύεται η ισχύς του δικαίου, έναντι του εξαναγκασμού (αν και με σαφήνεια ισχύον και ζωντανό δίκαιο δεν ταυτίζονται [Ehrlich, 1967: 402]), και η αλληλοαναγνώριση του νομικού κανόνα εντός συνδεσμικής δομής, πράγμα που υπογραμμίζει την εμπράγματη, ιστορική βάση του δικαίου. Ζήτημα προκύπτει με την έννοια της δικαιοσύνης, και το γεγονός της απονομής της από το κράτος, τη στιγμή που υποτίθεται ότι το δίκαιο γεννάται σε επιμέρους χώρους, ευρύτερα από την κρατική μορφή. Η δικαιοσύνη στον Ehrlich μοιάζει τελικά να προκύπτει από διαφορετικές και ποικίλες πηγές, και να είναι μια ισορροπιστική κοινωνική δύναμη μεταξύ ισόκυρων, ζωντανών δικαίων, η οποία μένει να αποδοθεί από μια αυθεντία (βλ. Ehrlich, 1967: 400 επ./Γκιούρας, 2011: ρς'-πιγ').

➤ Το «ελεύθερο» δίκαιο

Όπως ο Ehrlich με το ζωντανό δίκαιο, έτσι και ο Kantorowicz αποπειράθηκε με το δικό του *ελεύθερο* δίκαιο να αντισταθεί στο “θεριό” του νομικού θετικισμού και να απαντήσει στα ερωτήματα που γεννιούνταν στο δικό του ιστορικό πλαίσιο (βλ. Flavius, 1906: 10-11, Kantorowicz, 1962: 164), του νεοσύστατου γερμανικού κράτους και του ιμπεριαλισμού, αναζητώντας κι αυτός με τη σειρά του δίκαιο εκτός της κρατικής μορφής και επαναλαμβάνοντας την έννοια του *αγώνα*, αγώνα εδώ για την επανεισαγωγή αξιακών περιεχομένων στο δίκαιο, μετά τον Jhering. Σκοπούσε το *ελεύθερο* δίκαιο να γίνει το φυσικό δίκαιο του 20^{ου} αιώνα (Flavius, 1906: 12), αντίρροπη δύναμη στα ιστοριστικά διδάγματα που αναγνώριζαν δίκαιο μόνο όπου εντόπιζαν θετικότητα σε αυτό. Τα κενά δικαίου εδώ [για τον Ehrlich προσλαμβάνονταν σε τελική ανάλυση ως τίποτα άλλο από λάθη της διάταξης, όπου αυτή θα ήταν αναγκαία (βλ. Ulmen, 1991: 225-228)] είναι στόχος να καλυφθούν από αξιακά περιεχόμενα, και δεδομένης της βουλευτικής ακόμα και με όρους ψυχολογίας διάστασης της νομικής επιστήμης στον Kantorowicz, κομβικής σημασίας και σε αυτή τη θεωρία είναι η προσωπικότητα του δικαστή, εφόσον το βουλευτικό στοιχείο εντοπίζεται και στην απονομή της δικαιοσύνης (βλ. Flavius, 1906:12-16). Ο διττός χαρακτήρας του δικαίου, που αναγνωρίζει ο Kantorowicz, με τα μεταβλητά περιεχόμενα και την αμετάβλητη μορφή, η συνεπαγόμενη σημασία της ισχύος και οι νεοκαντιανές όψεις του έργου του, αποτελούν άξονες που καθιστούν πολύ ενδιαφέρουσα την παράλληλη ανάγνωση με το βεμπεριανό έργο, αν και με σαφές

“διάφωνο” άκουσμα μεταξύ τους την πραγμάτευση γύρω από την “αξία” (βλ. Flavius, 1906: 12-13/Γκιούρας, 2011: ριγ’-ριθ’).

Προς την «κατανοούσα» Κοινωνιολογία του Δικαίου

Όλες αυτές οι τοποθετήσεις και οι αντιλήψεις, όπως και πλείστες άλλες διατυπωμένες από άλλους νομικούς και μη, κάποιες εγγύτερα στον ιστορισμό, τα διδάγματα και τα αιτήματά του, κάποιες εγγύτερα στο φυσικό δίκαιο υπό τις διάφορες εκδοχές του, θα γίνουν μήτρα για την σκέψη του Weber. Για τον Weber δεν θα υπάρξει ποτέ διπολισμός μεταξύ ρωμαϊκού και γερμανικού δικαίου, αλλά διπολισμός μεταξύ τεχνικών δυνατοτήτων και ταξικών σκοπιμοτήτων του δικαίου, στη βάση της θέσεως δύναμης. Η πραγμάτευση των προβληματικών του δικαίου θα γίνει απόπειρα στο έργο του να τεθεί στο ορθό κατά τη γνώμη του πλαίσιο, αυτό της πραγμάτευσης των φορέων του, καθώς το δικαστικό σώμα είχε παγιώσει συμπεριφορές, όχι συγκρότησης ευγνωσμένου κύρους προσωπικοτήτων, αλλά «δικαστικού αυτόματου» (Weber, 2009: 56). Ο Weber θα κληρονομήσει την έννοια του *αγώνα* από τον Jhering και θα την μολιάσει με μια νέα θέαση του συσχετισμού της με την διαμόρφωση του *ατομικού πράττειν*. Θα συνδυάσει τον Stoerk και τον Dargun, διακρίνοντας σαφώς μεταξύ δεδομένων και αξιών, συγκροτώντας *ιδεοτύπους* και επιμένοντας στη μοναδικότητα της νεωτερικότητας ως πηγή επιστημονικών ερωτημάτων. Θα αμυνθεί του γενικού χαρακτήρα του δικαίου, τηρώντας τα διακριτά όρια μεταξύ πολιτικού αγώνα και δικαίου, τοποθετούμενος με οργή απέναντι σε απόπειρες σύγχυσής τους, τύπου Stammler. Θα κατηγορήσει σε όψεις του τον Jellinek για ακραίο φορμαλισμό, ο οποίος καταλήγει σε στείρα λεγκαλιστικές αναγνώσεις πολιτικών ζητημάτων. Κατά τον Γκιούρα (βλ. 2009: νζ’, ρλ’/2005: ρε’ επ./2011: ξς’-οβ’), η κριτική ανάγνωση του βεμπεριανού έργου αναδεικνύει και πλήρως αντιφορμαλιστικές κατευθύνσεις, κατευθύνσεις ανάδειξης περιεχομένων μέσα στην επιστήμη, αλλά αναδεικνύει και οξύμωρες, μακρινές συγγένειες με το μαρξικό έργο, στην παραδοχή της αλληλοεπιρροής οικονομίας και δικαίου, γεγονός που συνιστά ειρωνεία για τον μέσο αναγνώστη, καθώς το βεμπεριανό έργο προέκυψε αρκούντως αντιπαραθετικά στο μαρξικό και χρησιμοποιήθηκε ακόμα πιο αντιπαραθετικά από τους πολέμιους του Marx και του μαρξισμού. Οι συγγένειες με τον Marx (εξαιρετικά ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης) δεν εξαντλούνται σε αυτή, ωστόσο ούτε οι διαφορές σε ό,τι έχει να κάνει με το δίκαιο, με τον Marx να συσχετίζει τα πεδία των παραγωγικών

δυνάμεων και των δικαϊκών σχέσεων στη βάση της ανακατασκευής της πορείας του καταμερισμού εργασίας σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό, ενώ τον Weber να τα συσχετίζει στις απολήξεις και το σημείο που εφάπτονται. Ακόμα και με εκείνους που ρητά παλεύουν για μια ανάλογη με αυτόν επιστήμη θα υπάρξουν ηχηρές διαφοροποιήσεις. Η έμφαση από τον Weber της επιρροής της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας στα δικαϊκά περιεχόμενα απαντάται σαφώς λιγότερο στον Ehrlich (αν και απαντάται), ενώ η *Wirklichkeitswissenschaft* του Weber θα βρει σημεία ρήξης και με την αναζήτηση γέννησης του ελεύθερου δικαίου στον Kantorowicz, θα τοποθετήσει δίπλα στην έννοια της *ισχύος* την *ενδεχομενικότητα* και θα διαβεί τη σαφώς διαφορετική οδό για το δίκαιο, της ανάδειξης της ορθολογικότητας και της πλέριας επικράτησης της κεφαλαιοκρατίας.

Ο ιστορικός ορίζοντας γέννησης της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου

Επομένως, η κοινωνιολογία δικαίου του Weber γεννάται μέσα σε μια εποχή που δεν υπάρχει μια και μοναδική επικρατούσα άποψη για το δίκαιο, αλλά ένα αγωνιστικό πλαίσιο που διαφορετικές και αντικρουόμενες πραγματεύσεις του δικαίου διεκδικούν την θέση της αναγκαίας, καινοτόμας πραγμάτευσης που απαιτεί η επιστήμη της εποχής και τα αδιέξοδα που έχει ορθώσει στον γερμανικό χώρο. Οι μορφές του πράττειν και η κλιμάκωσή τους, οι οικονομικές ανάγκες και η εξ αυτών διαμόρφωση ενός ήθους, οι αργές μεταβολές αυτού, η επιβολή μιας εν τέλει συμπεριφοράς και τα όρια αυτής (της επιβολής) διαμορφώνουν το έδαφος μιας κοινωνιολογικής προσέγγισης του Weber που αποσκοπεί στον εντοπισμό «των ορίων και των σημείων επαφής διαφορετικών πεδίων επίδρασης και επιβολής των διαφορετικών μορφών συμπεριφοράς» (Γκιούρας, 2011: ρκγ') για την συγκρότηση του αντικειμένου της. Οι νομικοί κανόνες, η ανάδειξη και η εφαρμογή τους, υπό ιστορική προοπτική, ελέγχονται και συνδέονται από τον Weber με την ανάδειξη της *ορθολογικότητας*, η οποία τρέπεται σε αιτία της ίδιας της ιστορικής εξέλιξης. Κι όλα αυτά με σκοπό την χειραφέτηση της νομικής επιστήμης από τον βαυκαλίζοντα φεουδαρισμό της, επιτακτικά πλέον ενώπιον των περιεχομένων που ορίζει η νεωτερικότητα. Αυτά τα περιεχόμενα, τα οποία θα μεταλλάξουν το φυσικό δίκαιο στην πρώιμη νεωτερικότητα και θα το αναδείξουν σε κύριο πόλο αντίστασης του νομικού θετικισμού και φεουδαρισμού, θα αποτελέσουν μαγιά για μια βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου που θα επιχειρήσει ακριβώς μέσα στον τυφώνα της

νεωτερικότητας να αναδείξει τις εντάσεις της, όπως αντανακλούν στα περιεχόμενα και τις μορφές της κοινωνικής πράξης.

Το Φυσικό Δίκαιο στην οπτική του Weber

Ο Weber εκκινώντας από μια αναφορά στον Code civil, «προϊόν ορθολογικής νομοθεσίας», και στις ιδιαιτερότητες που τον κατέστησαν, κατά τον ίδιο, το «τρίτο μεγάλο παγκόσμιο δίκαιο» (αναφορές στο πώς ο Code ξεπερνά τον νομικό κανόνα και προσεγγίζει τον «κανόνα δικαίου», στο πώς συνδυάζει τον νόμο με την ειδική λογική του κράτους, έρχεται τελικά να μιλήσει για κάποια νομικά αξιώματα που χαίρουν υποχρεωτικής δύναμης πέραν κάθε επιβολής του θετικού δικαίου, και για την πεποίθηση μιας ειδικής νομιμοποίησης αυτών, η οποία έχει την ικανότητα να επιδρά έντονα στον πρακτικό νομικό βίο. Για τον Weber παρά τον βαθύτερο ιστορικό ορίζοντα παρατήρησης της συνθήκης αυτής, η απαρχή της νεωτερικότητας είναι το κατεξοχήν πεδίο εκδίπλωσης της επίδρασης αυτών των νομικών αξιωμάτων. Και γιατί μας ενδιαφέρουν τόσο αυτά τα αξιώματα; Επειδή τα περιεχόμενα τους, σύμφωνα με τον Weber, δεν είναι τίποτα άλλο παρά αυτό που ονομάζεται *φυσικό δίκαιο* (Weber, 2011:290-292).

➤ Η «έμφυτη επαναστατικότητα» του Φυσικού Δικαίου

Η υπεροχή και ανωτερότητα του φυσικού δικαίου έναντι του θετικού δικαίου συνίσταται στο γεγονός ότι το πρώτο δεν έλκει την αξία του από κάποια αυθαίρετη θέσπιση, αλλά αντιθέτως αυτό έρχεται να νομιμοποιήσει την εξουσία της τελευταίας. Ελλείπει, στη νεωτερικότητα, θρησκευτικών Αποκαλύψεων και αυθαίρετης εξουσίας παραδοσιακών ιερατειών, η νομιμοποίηση των πρότυπων κανόνων που συνιστούν το φυσικό δίκαιο δεν εκπορεύεται από νομιμοποιημένους νομοθέτες, αλλά από μόνες τις εγγενείς ιδιότητες του τύπου αυτού δικαίου. «Το φυσικό δίκαιο είναι λοιπόν η ειδική μορφή νομιμοποίησης των επαναστατικά συγκροτημένων διατάξεων» (Weber, 2011: 292)¹². Ο Weber διευκρινίζει ως προς τον όρο *επαναστατικό*, πως δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις που με περισσότερη ή λιγότερη βία οι εξεγερμένοι απαίτησαν και επέβαλαν την γέννηση νέων διατάξεων απέναντι στις υπάρχουσες και στην αυθαιρεσία της καθεστηκυίας τάξης (γεγονός που σαφώς συνέβη ιστορικά), αλλά

¹² Αν και τολμηρός παραλληλισμός, η θέση αυτή θα μπορούσε να διέπεται από κοινή συλλογιστική γραμμή με τον *Grundnorm* του Kelsen, πολλώ δε μάλλον με τον *τελικό κανόνα αναγνώρισης* του Hart.

εκτείνεται και σε εκείνο που ονομάζει *φυσικό δίκαιο του ιστορικά επιγεγόμενου*, σε εκείνο δηλαδή που δεν βαίνει ευθέως και άμεσα προς την θέσπιση κανόνων, αλλά αναπνέει μέσα στην όποια αντίληψη συγκροτείται αντίρροπα σε μια διανόηση - παραγωγό αφηρημένων κανόνων, ή θεμελιωμένη σε αυτούς. Κατά τον Weber, το κράμα της αναγεννησιακής έννοιας της φύσης και υπαρχουσών απόψεων στην Αγγλία οδήγησε τα φυσικοδικαϊκά αξιώματα του νομικού ορθολογισμού να εκτοπίσουν τον ανορθολογισμό των αξιωμάτων του ιστορισμού και να γίνουν τα μόνα ικανά να συγκροτούν πρότυπους κανόνες στη νεωτερικότητα (Weber, 2011: 292-294, πρβλ. Albrow, 1975).

➤ Τυπικότητα και Υλικότητα στο Φυσικό Δίκαιο

Τα φυσικοδικαϊκά αυτά αξιώματα ανήκουν σε διαφορετικούς τύπους, από τους οποίους ο Weber επιλέγει να ασχοληθεί μόνο με όσα έχουν σχέση με την οικονομική διάταξη. Όσον αφορά στην φυσικοδικαϊκή νομιμοποίηση του θετικού δικαίου αυτή για τον Weber μπορεί να συνδέεται με τυπικές ή υλικές συνθήκες, αν και η διαφορά μέσα στη σπουδαιότητά της φρονεί πως είναι μόνο βαθμιαία, λόγω της ανυπαρξίας ενός καθαρά τυπικού φυσικού δικαίου. Καθαρότερος τύπος του τυπικού κρίνεται η συμβολαϊκή θεωρία του 17^{ου} – 18^{ου} αιώνα υπό την ατομιστική της μάλιστα μορφή. Εδώ το νομιμοποιημένο δίκαιο βασίζεται στην θέσπιση και αυτή με τη σειρά της στην ορθολογική συμφωνία. Κι εδώ επέρχεται μια ακόμα διαίρεση ανάλογα με το πώς συμβαίνει αυτή η νομιμοποίηση – θέσπιση – ορθολογική συμφωνία. Αν επέρχεται *πραγματικά* ή *ιδεατά*. *Πραγματικά* συμβαίνει με ένα πραγματικό πρωταρχικό συμβόλαιο ελευθέρων ανθρώπων, ενώ *ιδεατά*, με ένα νομιμοποιημένο δίκαιο, το περιεχόμενο του οποίου δεν αντιβαίνει σε μια διάταξη θεσπισμένη μέσω της ελεύθερης συμφωνίας. Συστατικά σε έναν τέτοιο τύπο δικαίου είναι τα δικαιώματα ελευθεριών και κυρίως η *ελευθερία συμβάσεων*. Το αυτόβουλο ορθολογικό συμβόλαιο βρίσκεται στον πυρήνα των τυπικών αρχών του φυσικού δικαίου, το οποίο βρίσκεται με την σειρά του στο έδαφος της οικονομικής συνεννοητικής κοινότητας, η οποία προέκυψε από την ανάπτυξη της ιδιοκτησίας. Η ιδιοκτησία, κεκτημένη νόμιμα μέσω ελεύθερου συμβολαίου (πρωταρχικού ή ανάμεσα σε μεμονωμένα άτομα), και η ελεύθερη διάθεση της στη βάση του ελεύθερου ανταγωνισμού, πρέπει να θεωρούνται επίσης αυτονόητα συστατικά του φυσικού δικαίου, κι ως εκ τούτου τυπικοί φραγμοί στην ελευθερία των συμβάσεων συνιστούν εξαίρεση και συναντώνται μόνο στην περίπτωση που αυτές θίγουν την ίδια την ουσία του φυσικού δικαίου και τα θεμελιώδη για αυτό δικαιώματα ελευθεριών. Ωστόσο, το φυσικοδικαϊκά νόμιμο

υπόκειται και οφείλει να υπόκειται σε ένα υλικό μέτρο, το οποίο συνίσταται από τη *Φύση* και τον *Λόγο*, τα οποία εν προκειμένω συλλαμβάνονται ως ταυτόσημα. Για τον λόγο αυτό είναι συνετό μια έννομη τάξη να μην επιχειρεί ενέργειες αντιτιθέμενες στους ηθικούς ή νομικούς *πρότυπους κανόνες*. Έτσι, αμβλύνοντας τις όψεις φορμαλισμού του, το φυσικό δίκαιο έπρεπε να αποδεχθεί νομικές βάσεις απόκτησης δικαιωμάτων που δεν προέκυπταν από ελεύθερες συμβάσεις, ώστε να μπορέσει να βρει αρμούς με την υπάρχουσα διάταξη. Αναγνωρίζοντας, αλλά μη επιμένοντας στις περιπτώσεις που το τυπικό δίκαιο μετριάζεται από προϊόντα της φιλοσοφίας δικαίου στο εσωτερικό του, από υλικά κίνητρα ή από ωφελιμιστική εξέταση του φυσικοδικαϊκού *Λόγου*, ο Weber στέκεται στο *καθαρά τυπικό φυσικό δίκαιο* και ορίζει το ορθολογικό σε αυτό ως «αυτό που συνεπάγεται από τις αιώνιες διατάξεις της φύσης και της λογικής» (Weber, 2011: 296). Μέσω αυτής της συλλογιστικής, ο Weber τελικά υπογραμμίζει εκείνη την λιγότερο αυστηρή άποψη του *τυπικού φυσικού δικαίου*, που λαμβάνει υπόψιν τις υλικές προκείμενες του *Λόγου*, καθώς φρονεί πως το πρακτικά παράλογο, στο οποίο δύναται να οδηγήσει ένα υψηλής δεσμευτικότητας *τυπικό φυσικό δίκαιο*, δεν μπορεί να είναι ένα δίκαιο της φύσης και του *Λόγου* (βλ. Weber, 2011: 294-297).

Άπαξ όμως ένα κεκτημένο δικαίωμα δεν νομιμοποιείται μέσω τυπικών νομικών χαρακτηριστικών, αλλά μέσω υλικών οικονομικών χαρακτηριστικών του τρόπου πορισμού, μιλάμε για μετατροπή του *τυπικού φυσικού δικαίου* σε *υλικό*. Καθοριστικές σε αυτή τη μεταβολή, κατά τον Weber, είναι οι σοσιαλιστικές θεωρίες, καθώς μεταβιβάζουν την νομιμοποίηση δικαιωμάτων και την ιδιοποίηση εμπράγματων αγαθών στον πορισμό που στηρίζεται αποκλειστικά στην εργασία (βλ. Weber, 2011: 297-298).

Για τον Weber, τόσο το *τυπικό ορθολογικό φυσικό δίκαιο*, όσο και το *υλικό φυσικό δίκαιο* διέπονται από έντονα ταξικές σχέσεις, με τις ελεύθερες συμβάσεις και την μέσω αυτών νομιμοποίηση να καθιστούν το πρώτο στηριζόμενο από τους φορείς αγοραίων συμφερόντων με σκοπό την ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής, και με το δεύτερο να στηρίζεται από τον κόσμο της εργασίας με πρωτεύουσα αιχμή την ανιδιοποιησιμότητα του εδάφους, ως μη προϊόντος της ανθρώπινης εργασίας. Στην ανάλυση αυτή θα κρίνει ως τελευταία φυσικοδικαϊκή επανάσταση στην εποχή του την ρωσική επανάσταση του 1905 και θα χρησιμοποιήσει τον όρο «αιμορράγηση», όχι μόνο με την κυριολεκτική έννοια, η οποία προκύπτει από τα ιστορικά δεδομένα, αλλά και για να αναδείξει το πώς το κέντρο βάρους της αποτέλεσαν οι ασυμφιλίωτες

αντιθέσεις των δύο τύπων φυσικών δικαίων (Weber, 2011: 298-299, βλ. Ψυχοπαίδης, 1994:295-296)¹³.

Όπου όμως κι αν ξεδιπλώθηκε η μια ή η άλλη φυσικοδικαϊκή προσέγγιση, τα διάφορα «φυσικοδικαϊκά δόγματα», όπως τα αναφέρει ο Weber, επέδρασαν έντονα στην ανεύρεση και την δημιουργία δικαίου, τυπικώς ενισχύοντας την λογική στη νομική διάνοηση και το αφηρημένο δίκαιο, και υλικώς ποικιλοτρόπως και με διαφορετική ένταση. Ο διάχυτος «έλλογος χαρακτήρας» των φυσικοδικαϊκών δογμάτων ήταν πάντα παρών, όχι μόνο στις επαναστατικές κωδικοποιήσεις, αλλά και στο προεπαναστατικό ορθολογικό νεωτερικό κράτος. Οι προεπαναστατικές πατριαρχικές δυνάμεις μετέβαλλαν το ηθικό και νομικό τυπικό στοιχείο σε ωφελιμιστικό και υλικό, οι αστικές τάξεις με τις δικές τους επαναστατικές κωδικοποιήσεις αντέταξαν στην πολιτική εξουσία τις τυπικές φυσικοδικαϊκές εγγυήσεις του ατόμου και της σφαίρας των δικαιωμάτων του, ενώ ο σοσιαλισμός ενδυνάμωσε τα υλικά φυσικοδικαϊκά δόγματα στη συνείδηση των μαζών και της δικής τους διάνοησης. Ωστόσο, για τον Weber, η θεωρία του φυσικού δικαίου στην τελευταία περίπτωση ολοθρεύτηκε από την ίδια τη σοσιαλιστική διάνοηση, καθώς αυτό που χαρακτηρίζει ο ίδιος «εξελικτικό δογματισμό του μαρξισμού» ήταν ασυγκέραστο με την θεωρία αυτή και γεννούσε στις μάζες μια εσχατολογική προσδοκία στηριγμένη στους «προφήτες» αυτών. Τα αυτά καταστροφικά αποτελέσματα για το φυσικό δίκαιο είχαν, πάλι κατά τη γνώμη του Weber, τα εξελικτικά σχήματα στην επιστήμη, τύπου Comte, οι ιστοριστικές «οργανικές» θεωρίες και η *Realpolitik* της σύγχρονης πραγμάτευσης του δημοσίου δικαίου (Weber, 2011: 300-301).

¹³ Για μια πιο λεπτομερή ιστορική σκιαγράφηση της ρωσικής επανάστασης του 1905 και των προκείμενων που δημιούργησαν το ξέσπασμα και το ξεδίπλωμά της, βλ. Γκιούρας, 2007. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ανάγνωσμα, καθώς αναδεικνύει ένα διαφορετικό υφολογικό πρόσημο του Weber (σπάνια κανείς μπορεί να βρει ένταση και “πάθος” στα λόγια του, όπως εν προκειμένω – αν και πάντα με πίστη στα πλαίσια μιας επιστημονικής τοποθέτησης), ενώ συνάμα αποπνέει μια έντονα πολιτική χροιά σε ταξικές αναλύσεις, γεγονός που καθιστά την πηγή αυτή, μαζί με κάποιες άλλες, κυρίως αυτές που αναφέρονται στις αναλύσεις των οικονομιών της αρχαιότητας (πρβλ. Γκιούρας, 2017: 92-93), εξαιρετική οδό για την βαθύτερη κατανόηση των βεμπεριανών θέσεων σχετικά με τον ιμπεριαλισμό και τα *μεγάλα έθνη*, το *leadership*, την κεφαλαιοκρατία, την θέση της αστικής τάξης σε αυτή, αλλά και ,διαζόντως γλαφυρά, τα όρια υπεράσπισης αυτών από την βεμπεριανή επιστήμη (πρβλ. και Ulmen, 1991: 342 επ.).

➤ **Από τη φθορά του φυσικοδικαϊκού υποδείγματος στην ανάδειξη του νομικού θετικισμού. Η θέση των επαγγελματιών της νομικής επιστήμης**

Το δημόσιο δίκαιο, στα μάτια του Weber, λειτουργεί ακριβώς αντίστροφα από το τυπικό φυσικό δίκαιο, καθώς στηριζόμενο σε όσα λογίζει ως πρακτικοπολιτικά παράλογα μιας νομικής κατασκευής που πολεμά, και σε αυτά μόνο, την απορρίπτει. Εξάλλου, η νομική επιστήμη της ηπειρωτικής Ευρώπης, με πρώτο τον Bentham και την αντίδρασή του στο Common Law, λειτουργούσε με πάγιο αξίωμα τον λογικό “αρραγή” χαρακτήρα του θετικού δικαίου, στηριζόμενο εμμέσως σε κάθε κατεύθυνση άρνησης του φυσικού κυρίως δικαίου, ως υπερ-θετικού, με προεξάρχουσα τέτοια κατεύθυνση εκείνη του ιστορισμού. Κάπως έτσι οδηγηθήκαμε, κατά τον Weber, στη φθορά του φυσικού δικαίου, το οποίο, όσο και αν δεν είναι δυνατόν να γκρεμιστούν συθέμελα οι επιδράσεις των αξιωμάτων του στην πρακτική του δικαίου, απαξιώθηκε ως θεμελιωτικός πυλώνας του δικαίου, εξαιτίας αφενός της ενδογενούς εντασιακής σχέσης των (τυπικών και υλικών) αξιωμάτων και της επελαύνουσας πορείας των διαφόρων εξελικτισμών, αλλά και αφετέρου λόγω του νομικού ορθολογισμού και του σκεπτικισμού της συγκαιρινής του Weber διάνοησης. Στην φθορά του φυσικού δικαίου ήρθε η ακμή του θετικισμού και το δίκαιο αναδείχθηκε σε προϊόν και τεχνικό μέσο ενός συμβιβασμού συμφερόντων, ενώ ο μαρασμός της μετανομικής θεμελίωσής του, αν και όξυνε τον σκεπτικισμό γύρω από τις προτάσεις της εκάστοτε συγκεκριμένης έννομης τάξης, οδήγησε συνολικά στην κατεύθυνση εμπέδωσης της υποταγής στην εξουσία, εκτιμώμενη ωφελιμιστικά, των εκάστοτε νομιμοποιημένων δυνάμεων (πρβλ. Anter, 2014:185 – 186)¹⁴. Οι νομικοί, ως πρακτικοί του δικαίου, αποτέλεσαν την κατεξοχήν κατηγορία που κατευθύνθηκε τοιοιουτρόπως, καθώς άλλωστε, για τον Weber, αυτοί αποτελούν θέσει «συντηρητικές δυνάμεις», εφόσον οφείλουν να ανθίστανται τόσο στα υλικά προστάγματα που προκύπτουν από κοινωνικά ιδεώδη, όσο και στα συμφέροντα της πατριαρχικής ή πολιτικής εξουσίας. Σαφώς εξαιρέσεις υπάρχουν, εξαιρέσεις που ο Weber σημειώνει, αλλά και διαχωρισμός ανάλογα με την εκάστοτε ιδιότητα του πρακτικού του δικαίου, αν είναι δηλαδή δικηγόρος ή δικαστής. Η άρση εν ολίγοις της επίδρασης των φυσικοδικαϊκών αξιωμάτων έφερε την ιδεολογική στράτευση των νομικών της εποχής του Weber, σε αντίθεση με εκείνους της Γαλλικής Επανάστασης,

¹⁴ Για μια άλλη προσέγγιση της “επαναστατικότητα” του φυσικού δικαίου, και της φθοράς του, η οποία αποδίδεται ακριβώς στις χρονικότητες που η αστική τάξη αρχικά επαναστάτησε απέναντι στο φεουδαλικό καθεστώς, και σε δεύτερο χρόνο φοβήθηκε ακριβώς τα επαναστατικά στοιχεία του φυσικού δικαίου και στράφηκε στην θετικιστική θεωρία βλ. Πασουκάνις, 1977: 147-150.

του Διαφωτισμού και ακόμα και εκείνους ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στη Γερμανία, στην πλευρά των «κυβερνωσών “νόμιμων” αυταρχικών πολιτικών εξουσιών» (Weber, 2011: 302-304).

Η σχέση του βεμπεριανού δικαίου με τη φυσικοδικαϊκή παράδοση

Με βάση τα όσα ειπώθηκαν ανωτέρω, θα μπορούσε να βγει ένα βεβιασμένο συμπέρασμα, το οποίο θα αναγνώριζε τον Weber ως σωτήρα του φυσικοδικαϊκού υποδείγματος. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν στρεβλό και ασυγχώρητο και ως εκ τούτου οφείλουν να ειπωθούν δύο αράδες ακόμα. Ο Weber επουδενί δεν τάχθηκε στη φυσικοδικαϊκή πλευρά. Τουναντίον μάλιστα. Σε αντίθεση, όμως, με πλείστους άλλους, οι οποίοι αρματώθηκαν άκριτα στο στρατό του θετικισμού και του φορμαλισμού που φρονούσε ότι θα απαντήσει σε όσα δεν κατόρθωσε ο ιστορισμός και το φυσικό δίκαιο, έκανε ένα βήμα πίσω για να δομήσει μια πιο ψύχραιμη θέση. Έτσι, εντοπίζονται στις παραθέσεις του (κι όχι μόνο για το δίκαιο, αλλά μάλλον έτι περισσότερο σε αυτές για το εξουσιαστικό φαινόμενο) σημεία διάσωσης κάποιων αξιών του νεωτερικού φυσικού δικαίου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχει διαβεί τον Ρουβίκωνα, καθώς ποτέ δεν έπαψε να ανήκει θεωρητικά σε έναν χώρο που συγκροτήθηκε αντιπαραθετικά με την φυσικοδικαϊκή παράδοση (βλ. Γκιούρας, 2009: κθ' - λ').

Κι ενώ αναφέρθηκαν όσα χωρίζουν τον Weber από την ιστορική σχολή, από το φυσικό δίκαιο σε διάφορες εκδοχές, από άλλες απόπειρες κοινωνιολογικής πραγμάτευσης του δικαίου, από έναν “ωμό” θετικισμό, το ερώτημα που δημιουργείται παραμένει: ποιο είναι το δίκαιο που προτείνει, που συμερίζεται ο Weber; Η βεμπεριανή προσέγγιση του δικαίου είναι μάλλον δύσκολο να αποδοθεί σε ένα φιλοσοφικό υποσύνολο με παραδεδεγμένα όρια, και συνεπώς εξίσου δύσκολο μοιάζει να χαρακτηρίσει κανείς τον Weber εκπρόσωπο μιας τρίτης γενιάς ιστορισμού, εκπρόσωπο του φυσικού δικαίου, θετικιστή κλπ. χωρίς σε κάθε έναν από αυτούς τους χαρακτηρισμούς να βρεθεί αντιμέτωπος με στοιχεία που θα συντείνουν σε αντίθετα συμπεράσματα. Ο Weber δεν αποτελεί, τουλάχιστον ένσκοπα και μεθοδευμένα, “συνεχιστή” κάποιας θεωρητικής παράδοσης, πράγμα που φανερώνει και η διάθεσή του να δομήσει και να συστήσει μια εκ βάθρων, νέα, δική του επιστήμη. Μάλλον είναι περισσότερο ο προπάτορας κάποιων νομικών και κοινωνιολογικών τοποθετήσεων, αλλά και πάλι σπάνια θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για

“βεμπεριανούς” σε αντιστοιχία με την σημερινή (εν μέρει αναπαραγόμενη κι από τον επίσημο επιστημονικό λόγο) κατηγορική υπαγωγή στοχαστών, μελετητών κι επιστημόνων κάτω από όρους όπως “εγελιανοί”, “καντιανοί”, “μαρξιστές” κλπ. Στη τεραστίου μεγέθους, παγκόσμια βιβλιογραφία ίσως να έχουν διατυπωθεί κάποτε έντονα μονολιθικές θέσεις για το δίκαιο στον Weber, γεγονός που ίσως, κατά τον γράφοντα, οφείλεται σε προδιαθέσεις των εκάστοτε συγγραφέων, προδιαθέσεις για την συνολική εργογραφία του Weber, για το ίδιο του το πρόσωπο, προδιαθέσεις ίσως που ανάγονται και σε καταβολές των συγγραφέων πριν και πέρα από τον Weber, οι οποίες γραμμικά τους οδηγούν σε μια τέτοια μονολιθική εικόνα για αυτόν. Εντέλει μένει πάντα στον εκάστοτε αναγνώστη του βεμπεριανού έργου να αποφασίσει για την βαρύτητα των θέσεων αυτών. Στην παρούσα εργασία έγινε απόπειρα, στο μέτρο του δυνατού, να μην αναπαραχθεί άλλη μία τέτοια “προδιατεθειμένη” αφήγηση για την κοινωνιολογία δικαίου του Weber. Εδώ δεν θα αναζητήσουμε κάποιο δίκαιο-“τοτέμ”, κάποιο δίκαιο που είναι ικανό να απαντά σε κάθε κοινωνική στιγμή, κοινωνική μορφή, κοινωνική οργάνωση και κοινωνικό υποκείμενο. Γιατί ο ίδιος ο Weber δεν αναζήτησε κάτι τέτοιο. Γιατί ο ίδιος ο Weber από την αρχή αναγνώρισε τη δυναμικότητα και τη ρευστότητα που ενυπάρχει στο πεδίο του δικαίου. Θα προσπαθήσουμε όμως να προσεγγίσουμε το δίκαιο της εποχής που θέλησε ο Weber να μελετήσει, το δίκαιο του δικού του “σήμερα”, που αναζητήθηκε με βάση κριτήρια που ανάγονται σε επίπεδα πέρα και πάνω από τη νομική επιστήμη. Ας επανέρθουμε λοιπόν εκεί από όπου αρχίσαμε, στην *επιστήμη της πραγματικότητας*, στην πορεία του *εξορθολογισμού*, στη νεωτερική κεφαλαιοκρατία, και μέσω αυτής της πορείας ας αναζητήσουμε “το Δίκαιο του Weber”.

Ορθολογικό, υπολογίσιμο, μονοσήμαντο, αντικειμενικό δίκαιο και νεωτερική, δυτική κεφαλαιοκρατία: προς τη βεμπεριανή εκδοχή του δικαίου

Ήδη από τις παραθέσεις για την εξέλιξη του *imperium* και της ηγεμονικής δύναμης, για την λογική των κωδικοποιήσεων, την πρόσληψη του ρωμαϊκού δικαίου (πρβλ. Turner και Factor, 1994: 137 επ.) και την νομική λογική πριν την καμπή της νεωτερικότητας, μπορεί κανείς να εντοπίσει μέσα στην διόλου “στρογγυλή” (για μια ακόμη φορά) κριτική του Weber, στοιχεία που φανερώνουν σε έναν γνώστη του έργου του την αποδοχή επιμέρους λειτουργιών της τότε εξέλιξης του δικαίου.

Φαίνεται, παρά τις όποιες αντιρρήσεις, να καταφάσκει υπέρ ενός *αντικειμενικού δικαίου*, καθαρού, μονοσήμαντου, αντίρροπου στην διοικητική αυθαιρεσία, που εξυπηρετεί τους φορείς αστικών συμφερόντων, ενώ πολλώ δε μάλλον συστήνει την *υπολογισιμότητα* στο δίκαιο. Η *υπολογισιμότητα* ως έννοια στο έργο του Weber επανέρχεται συχνά και πάντα με χαρακτηριστικά “αρετής” (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 277). Η τάση αυτή από τον Weber προσλαμβάνεται ως *εξορθολογισμός* του τυπικού δικαίου και προετοιμασία της αστικής κεφαλαιοκρατίας. Βέβαια, ο Weber αναγνωρίζει πως την εποχή της εκδίπλωσης των κωδικοποιήσεων¹⁵ υπήρχαν διαταξικά συμφέροντα που απαιτούσαν ένα μονοσήμαντο δίκαιο, με αποτέλεσμα οι φορείς συμφερόντων συχνά να υποτιμούν την συστηματικότητα, στο βωμό της τυπικότητας, της σαφήνειας και της μονοσημίας. Ακόμα και σε αυτό που ορίζει ως «ηγεμονικό πατριαρχισμό», μοιάζει να καταφάσκει υπέρ της συρρίκνωσης του φορμαλισμού και της ελλιπούς ακρίβειας της νομικής διανόησης και της προώθησης (όχι άνευ όρων) μιας υλικής δικαιοσύνης και μιας ανώτερης γραφειοκρατίας. Ο εκγερμανισμός λοιπόν του ρωμαϊκού δικαίου στα πλαίσια των κωδικοποιήσεων του σύγχρονου κράτους με την ανάπτυξη ενός *αντικειμενικού δικαίου* και μιας συστηματικού ορθολογισμού έννομης τάξης (βλ. και Anter, 2014: 181 επ.), ως αποτέλεσμα της μη επίτευξης της τυπικής σαφήνειας και αντ’ αυτής μιας περιπτώσιολογίας σκοπούσας μια υλική δικαιοσύνη, θα οδηγήσει στην απόπειρα παροχής γνώσης στους λαϊκούς για το δίκαιο και χειραφέτησης από τους νομικούς πρακτικούς. Μια εξέλιξη που για τον Weber δεν ήταν θέσει αρνητική, αν και κατέληξε προβληματική, οδηγώντας στην αδυναμία της πατρογονικής *υλικής ορθολογικότητας* να δημιουργήσει τυπική νομική διανόηση και περιορίζοντας την συνεισφορά της κωδικοποίησης σε ένα παράφωνο συμπίλημα ρωμαϊκού και αρχαίου γερμανικού δικαίου, τα οποία μέσω της ιστορικής μεθόδου ήταν στόχος να παρουσιαστούν αποκαθαρμένα στο «πρώτο» τους περιεχόμενο (Weber, 2011: 270-288/πρβλ. Schluchter, 1981: 89-98).

Όσο η δικαϊκή εξέλιξη βαίνει προς τη νεωτερικότητα και περιορίζεται χωρικά στην Δύση, τόσο οι παρατηρήσεις του Weber έχουν έναν πιο θετικό χαρακτήρα. Ας σημειωθεί μια ακόμη φορά, και ας κουράζει, πως και εδώ πάλι ο Weber επιφυλάττει, όπως πάντοτε, την αρνητική πλευρά της κριτικής του, σαφώς όμως πιο ήπια, και με ένα επιπλέον χαρακτηριστικό. Ο Weber από την πρώτη στιγμή των παραθέσεων του

¹⁵ Για την σχέση του Κώδικα με το σύγχρονο δίκαιο, σχέση ανάγκης θα λέγαμε, θα ήταν χρήσιμη και μια παραπομπή στο έργο του Bourdieu.

για το νεωτερικό δίκαιο σημειώνει πως αυτό δεν υπήρξε και ούτε έγινε μέχρι τα χρόνια του (μάλλον ούτε μέχρι τα δικά μας) μονοσήμαντο. Γιατί ενδιαφέρει αυτό το χαρακτηριστικό; Γιατί οι παρατηρήσεις του για το Common Law και το αγγλοσαξονικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης (ιδίως το αμερικανικό) συγκεντρώνουν την πλειονότητα των “ανάθεμα” του Weber, σε σχέση με το ηπειρωτικό.

Πιο συγκεκριμένα ξεκινά την ανάλυσή του από τον επιμερισμό του σύγχρονου δικαίου και με χαρακτηριστικό παράδειγμα το εμπορικό δίκαιο θέτει το ερώτημα της σφαίρας ισχύος και της υπαγωγής στον κανόνα με βάση πια το *ορθολογικό κατά το σκοπό* νόημα της επιχειρηματικής πράξης, το κέρδος. Το εμπορικό δίκαιο κρίνεται ως προσωπικά οροθετημένο και συνεπαγωγικά ταξικό, και όχι πια *νομιμοταξικό*. Αυτή η μετατροπή συνιστά μια σχετική μεν αντίθεση με το παρελθόν, ωστόσο σίγουρα στιγμιότυπο της νεωτερικότητας (βλ. Weber, 2011: 305-307). Γενικά, οι επιμερισμοί στο σύγχρονο δίκαιο προσλαμβάνονται από τον Weber ως αποτέλεσμα πίεσης φορέων συμφερόντων που αφενός προσδοκούν με τον επιμερισμό εξειδικευμένη διεκπεραίωση των νομικών τους υποθέσεων και, αφετέρου την παράκαμψη των τυπικοτήτων των κανονικών νομικών διαδικασιών και του φορμαλισμού προς όφελος μιας προσαρμοσμένης πάνω τους και ταχύτερης δικαιοσύνης, προσφιλέστερης στην ικανοποίηση υλικών συμφερόντων (βλ. και παρακάτω).

Η όλη εξελικτική πορεία του δικαίου, λοιπόν, βαίνει από την Αποκάλυψη και την απονομή από θρησκευτικά και κοσμικά *imperii* στην *δημιουργία και ανεύρεση δικαίου*, αλλά και την απονομή δικαιοσύνης από φορείς μετερχόμενους τη νομική επιστήμη. Βαίνει δηλαδή από την *ανορθολογικότητα*, ή έστω την *υλική και ατυπική ανορθολογικότητα κατά το σκοπό* στην *λογική ορθολογικότητα κατά το σκοπό* (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994:269-270,294-295), στον αποφορμαλισμό, την συστηματική, την εκλογίκευση και την απαγωγή σε ό,τι έχει να κάνει με το ουσιαστικό δίκαιο, την απομάγευση και την ορθολογική τεχνική σε ό,τι έχει να κάνει με το δικονομικό δίκαιο. Η διαφορά των σχέσεων πολιτικής δύναμης, η ισορροπία μεταξύ κοσμικών και θρησκευτικών δυνάμεων και η δομή των «νομικών προυχόντων» (Weber, 2011:308), καθορισμένη κι αυτή από πολιτικούς συσχετισμούς, αποτελούν για τον Weber κύριες συνιστώσες της δικαϊκής εξέλιξης. Όλα τα παραπάνω μαζί με την ανάπτυξη της ορθολογικής οικονομίας, την μετάληψη του φυσικού δικαίου, την αποσάθρωση *νομιμοταξικών* εξουσιών, την επαναστατική σε δεύτερο χρόνο ρήξη των φορέων της ορθολογικής οικονομίας απέναντι στην ηγεμονική δύναμη, την

ουσιοποίηση του ρωμαϊκού δικαίου σε πραγματικές μορφές, την σύλληψη και θεσμοθέτηση της ιδιοκτησίας στη νεωτερική της εκδοχή, την σταδιακή ακμή και εμπέδωση της ούτως ή άλλως ρευστής ως σήμερα πλην αδιαμφισβήτητα κραταιής μορφής του κράτους, αποτέλεσαν το έδαφος για την οικοδόμηση ενός συγκεκριμένου δικαϊκού υποδείγματος, το οποίο μπορούσε να απαντηθεί και απαντήθηκε ως τέτοιο μόνο στη Δύση. Αυτό το δίκαιο της εξειδικευμένης γνώσης, υπό την επίδραση συγκεκριμένων οικονομικών συνθηκών, απέκτησε τα νεωτερικά του χαρακτηριστικά, καθώς οι φορείς των αγοραίων συμφερόντων χρειάζονταν τον γενικευμένο εξορθολογισμό και την συστηματοποίηση, που οδηγούσαν στην “ενάρετη”, για την κεφαλαιοκρατική οικονομική επιχείρηση, *υπολογισιμότητα* της απονομής της δικαιοσύνης και στην ασφάλεια των συναλλαγών (πρβλ. Brubaker, 1984: 16-20/Παπαχρίστου, 1999: 46). Σε αυτό τον ιστορικό ορίζοντα θα πάρουν, ακριβώς ως συνέπεια του συγκαθορισμού του δικαίου από την οικονομία, πλήρη υπόσταση έννοιες και συλλήψεις που σήμερα θεωρούνται αυτονόητες και ακρογωνιαίες για τη νομική επιστήμη, όπως η μεθοδολογία νομικής ερμηνείας του κανόνα, η έννοια της *ελεύθερης απόδειξης*, η *bona fides*, η ειρηνευτική χροιά της ποινικής δίκης, το *honestus* και το *trading ethics*. Η νομική θα μπολιαστεί από τις απαιτήσεις των φορέων οικονομικών συμφερόντων και θα αφήσει έδαφος και στα υλικά χνάρια της διαδικασίας αυτής. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζει και ο Weber, ποτέ ένα δίκαιο των νομικών δεν μπορεί να απωλέσει τα τυπικά του χαρακτηριστικά τόσο, ώστε να ικανοποιεί ακέραιες τις υλικές και οικονομικές προκείμενες των φορέων οικονομικών συμφερόντων. Πάντως σίγουρα κάτι τέτοιο συμβαίνει πολύ περισσότερο για μια επιχειρηματική ηθική και για την ικανοποίηση των εκφραστών της, παρά για «περιπαθή ηθικά προστάγματα» (δικαιοσύνη, ανθρώπινη αξιοπρέπεια), όπως τα χαρακτηρίζει ο Weber (Weber, 2011: 312), σε ένα από τα λίγα σημεία που με τέτοια σαφήνεια εμφανίζει στοιχεία της απεικόνισης της ταξικής αντίθεσης στο πεδίο του δικαίου και των αιτημάτων που διόλου αμφοτεροβαρώς το τελευταίο ενσωματώνει. Η όλη αυτή βεμπεριανή επεξεργασία του νεωτερικού δικαίου που ανέτειλε από την Δύση, που για χρόνια έμεινε μόνο σε αυτή κι ακόμα δεν εκφράζεται πουθενά όσο σε αυτή, αποτελεί για τον Weber τον δικό του θαυμαστό κόσμο. Αυτό το νεωτερικό δίκαιο προτάσσει πραγματικά ο Weber, όχι άνευ όρων, όχι χωρίς να επέμβει με παρατηρήσεις, όχι γιατί είναι γοητευτικό για έναν ιδεολόγο, για έναν ηθικιστή, για έναν “ανθρωπιστή”. Αλλά γιατί είναι ένα μικρό βήμα πριν τον περαιτέρω εξορθολογισμό, την ακραία υπολογισιμότητα, την υψηλή λειτουργικότητά του στα

πλαίσια μιας *κοινωνικής οικονομικής*, γιατί μοιάζει (μόνο μοιάζει!) να επιμένει σε μορφές και να αφαιρεί από περιεχόμενα, να φέρει τον αέρα του δικαίου μιας *επιστήμης της πραγματικότητας* και της *αξιολογικής ελευθερίας* (Weber, 2011: 307-313). [Οι παραθέσεις του Weber για το δίκαιο συγκριτικά με την Δύση και την νεωτερική κεφαλαιοκρατία, κρίνονται από τον γράφοντα ως ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κομμάτια όλου του βεμπεριανού έργου, κι ένα από τα πιο προκλητικά πεδία για μια συγκριτική μελέτη με το σήμερα, μελέτη που δεν μπορεί να γίνει στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Ωστόσο, προβληματισμοί μπορούν να εξαχθούν για ζητήματα, όπως π.χ. το ανωτέρω της ενσωμάτωσης αιτημάτων και προσδοκιών φορέων συμφερόντων από την απονομή της δικαιοσύνης, ακόμα ήδη και από το στάδιο της νομοπαρασκευής. Ακόμα και στο πολύ πρόσφατο και εγχώριο νομικό παρελθόν μπορεί να προβεί κανείς σε μια τέτοια αναζήτηση, με τις αλλαγές π.χ. στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, αν και αυτές μάλλον φανερώνουν την ενσωμάτωση των αιτημάτων του κινήματος του *νομικού νεοφιλελευθερισμού* (π.χ. Nozick)].

Για τον Weber μια ακόμη παράμετρος του νεωτερικού δικαίου είναι και αυτή των διαφορετικών ιδεολογικών ρευμάτων των ίδιων των νομικών. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στο δόγμα του *ελευθέρου δικαίου* και την δημιουργική διάσταση που επιφυλάττει για το δικαστικό σώμα. Σε αυτό που μας ενδιαφέρει να σταθούμε από την παράθεση αυτή είναι κυρίως η αντίληψη του Weber για την κοινωνιολογική θεμελίωση της νομικής επιστήμης, η οποία φαίνεται να κάνει το εναρκτήριο λάκτισμα από αυτό ακριβώς το σημείο που θίγει και το *ελεύθερο δίκαιο*, από την ανάστροφη δηλαδή αφήγησή του, που προτάσσει όχι την υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον κανόνα δικαίου, αλλά την ανάγνωση του κανόνα δικαίου ως προϊόν αφαίρεσης, ο οποίος καθίσταται αναγκαίος μόνο για τις δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες όμως είναι περατές συνθήκες εξαίρεσης μέσα σε ένα απέραντο σύμπαν πραγματικής ισχύος κανόνων της καθημερινότητας που δεν εγείρουν νομικές διαδικασίες. Η όλη αυτή αναζήτηση σχετίζεται προφανώς με το ζήτημα των πηγών του δικαίου, την λειτουργία των προδικασμάτων και τα προσκόμματα στην ελεύθερη απόδειξη, το εθιμικό δίκαιο και την λειτουργία του στη σύγχρονη απονομή δικαιοσύνης, την διάσταση δικαίου του νομοθέτη και δικαίου της πρακτικής νομικής, πολλώ δε μάλλον μπορεί (και θα όφειλε κανονικά) να αναχθεί στο επιστημολογικό ερώτημα που κατατρύχει και δεν αρθρώνεται ούτε στις νομικές σχολές του 21^{ου} αιώνα, κατά πόσο με όρους μεθοδολογίας της επιστήμης η νομική είναι όντως “επιστήμη” ή “τεχνική”.

Το νεωτερικό δίκαιο

Το νεωτερικό δίκαιο, που όπως αναφέρθηκε επουδενί δεν υπήρξε μονοσήμαντο, συναντά μια από τις πιο ετερόκλητες πορείες του, ως προς τους κανόνες και τους θεσμούς, αλλά και ως προς τις δομικές του αρχές, στην διάσταση ηπειρωτικού και αγγλοσαξονικού δικαίου, για την οποία θα κάνουμε λεπτομερώς λόγο παρακάτω. Αυτό που όμως πρέπει να ειπωθεί για την διάσταση αυτή, ως προς την ευρύτερη αντίληψη του Weber για το νεωτερικό δίκαιο, είναι ότι αναδεικνύει τις εναλλακτικές πορείες ενός και αυτού δικαίου που στη νεωτερικότητα λειτουργεί, υπό μια όψη, “εργαλειακά” προς την πολιτικοοικονομική εξέλιξη του συστήματος παραγωγής. Με απλά λόγια, είναι κομβικής σημασίας η παρατήρηση του Weber, ότι μέσω διαφορετικών θεσμών, κανόνων και δομικών αρχών, αποτέλεσμα διαφορετικής πολιτικής εξέλιξης και ιστορικών συσχετισμών, διαφορετικά φαινομενικά δίκαια κατορθώνουν να οδηγούν ενιαία σε μια ομοιόμορφη, με κοινά οικονομικά χαρακτηριστικά, ακμή της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας. Η μοναδικότητα, λοιπόν, της πορείας εξορθολογισμού του δικαίου μέσα στην ηπειρωτική Δύση, αξίζει να μελετάται ως προς την σημασία της, χωρίς, εντούτοις, να υπάρχει σύγχυση ως προς την δυνατότητα της κεφαλαιοκρατίας να ακμάσει σε ένα διαφορετικό δικαϊκό υπόδειγμα, πολλώ δε μάλλον να υπάρξει η παραμικρή εναρμότωση για το κατά πόσο θα επιλεγόταν ποτέ ο εξορθολογισμός του δικαίου στα ηπειρωτικά πλαίσια σε ένα διαφορετικό ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον εις βάρος της οικονομικής και πολιτικής ακμής του καπιταλισμού (βλ. Weber, 2011: 317-321).

Η παράθεση του Weber για το νεωτερικό δίκαιο κλείνει με κάποιες ακόμα παρατηρήσεις, οι οποίες δεν θα αναλυθούν διεξοδικά, επειδή θα επανεκτεθούν παρακάτω εφόσον σχετίζονται με συγκρούσεις και εντάσεις στο εσωτερικό του αντικειμένου του δικαίου. Εδώ εκτίθενται, όπως και οι παρατηρήσεις για τον δυϊσμό ηπειρωτικού και αγγλοσαξονικού δικαίου, μόνο για να δηλωθούν οι ασυνέχειες στην ορθολογικότητα του νεωτερικού δικαίου, κυρίως υπό την τυπική της διάσταση. Έτσι αντιλαμβάνεται ο Weber ζητήματα όπως αυτό της δικαιοσύνης των ενόρκων, της δημοσιότητας της δίκης, της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης. Η απαίτηση, εντούτοις, υλικών πτυχών από ιδεολογίες και ταξικά συμφέροντα, η εισχώρηση εκφάνσεων «λαϊκής δικαιοσύνης» στην απονομή της δικαιοσύνης, τα «αντιτυπικά» χαρακτηριστικά δεν μπορούν, κατά τον Weber, να ναρκοθετήσουν την ειμαρμένη του δικαίου, τον ολοένα αυξανόμενο τυπικό χαρακτήρα, τη νομική εξειδίκευση, την

αξιολόγηση του δικαίου με κριτήριο την ορθολογικότητά του ως μηχανισμού, διαρθρωμένου και κατόπιν δεκτικού αναδιάρθρωσης πέραν «περιεχομενικών ιεροτήτων» (Weber, 2011: 321-325).

Αν και δεν είναι ακόμα ο χρόνος για συμπεράσματα, ας δούμε συνοπτικά σε τί καταλήγει κανείς ως τώρα. Ο Weber αποστασιοποιημένος από την ιστορική σχολή, αποτελεί έναν εξαιρετο ερευνητή της ιστορικής εξέλιξης του δικαίου από την αρχαιότητα ως και την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της ζωής του. Ο Weber αρνούμενος να ενταχθεί στην παράδοση του φυσικού δικαίου, τολμά να αναγνωρίσει την ύπαρξη και την αναγκαιότητα ύπαρξης κάποιων πυρηνικών φυσικοδικαϊκών χαρακτηριστικών για το δίκαιο της εποχής του (αν και μέσα σε μια θεωρία ανάλυσης “φυσικών δικαίων” και όχι του “φυσικού δικαίου”, που από αρκετούς μελετητές θεωρείται αγώγιμη προβληματισμών και συσκοτίσεων). Ο Weber, αν και συμεριζόμενος επί μέρους κατευθύνσεις του νομικού θετικισμού, κρίνει με αυστηρότητα τις έντονα φορμαλιστικές προκείμενες, ή τις ωφελμιστικές ατραπούς των προπατόρων του ρεύματος αυτού. Ο Weber, αν και επουδενί φίλος του μαρξικού έργου και του μαρξισμού, αναγνωρίζει ταξικές φορτίσεις στο δίκαιο. Ο Weber, αν και υπέρμαχος της κοινωνιολογικής πραγμάτευσης του δικαίου, διαφυλάττει την ίδια ώριμη και αυστηρή κριτική για κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, όσο και για τις πλήρως πιο μακρινές από τον ίδιο θέσεις. Αυτό το χαρακτηριστικό καθιστά το έργο του αν μη τί άλλο αξιοσέβαστο, δεκτικό πολλαπλών συμπερασμάτων, και πλήρως κατανοητό γιατί αξίζει να μελετάται μέχρι σήμερα.

Χωρισμοί, εντάσεις και προβληματισμοί στο δικαϊκό αντικείμενο: η βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου ως θεραπεύουσα και ως υποκείμενη αυτών

Το αντικείμενο του δικαίου αποτελούσε πάντα ένα νευραλγικό και προβληματικό συνάμα αντικείμενο, καθώς αναπόφευκτα μέσα σε αυτό αρθρώνονται, γίνονται παραδεκτές (έστω και υπόρρητα) και διαφαίνονται, εντάσεις, χωρισμοί και αντιφάσεις, οι οποίες συχνά αντανακλούν αντίστοιχες που εκπορεύονται από την κοινωνική δομή, τις κοινωνικές μορφές ή το ίδιο το κοινωνικό υποκείμενο, στο οποίο και τελικά απευθύνεται το δίκαιο, τουλάχιστον υπό τη μορφή του νομικού κανόνα.

Δυνάμει του γεγονότος ότι η νομική επιστήμη ανέπτυξε μέσα στους αιώνες μια ολοένα και πιο δυσανεκτική τοποθέτηση σε αναλύσεις του δικαϊκού πεδίου που αποτελούσαν προϊόν μη νομικών θεωριών, κυρίως πραγματεύσεων του δικαίου στα πλαίσια της κοινωνικής θεωρίας και της φιλοσοφίας, και δυνάμει του ολοένα πιο στείρου, τεχνοκρατικού χαρακτήρα των επικρατούσων νομικών θεωριών της ύστερης νεωτερικότητας και του δικού μας ιστορικού ορίζοντα, όλες αυτές οι εντάσεις και αντιφάσεις συσκοτίζονται μέσα στα αμφιθέατρα των νομικών σχολών. Συνεπαγωγικά, πραγματεύσεις του δικαϊκού φαινομένου που προέρχονται από άλλες πλευρές της επιστήμης, όπως οι κοινωνιολογικές πραγματεύσεις του δικαίου, αποτέλεσαν και αποτελούν χώρους πιο δεκτικούς στην μελέτη και των διάλογο επί τέτοιων προβληματικών, καθώς αναζητήσεις και προβληματισμοί δεν απαγχονίζονται μέσα σε ένα εννοιακό και μορφικό νομικό κοσμοσύστημα που διαρκώς υπεκφεύγει. Η νομική επιστήμη αποστρέφει στην ουσία το βλέμμα από το ερώτημα επαναλαμβάνοντας τα δικά της ιερά και όσια, εμμένοντας να εξετάζει το δίκαιο λεγκαλιστικά, ωσάν τα ερωτήματα που άπτονται του δικαίου να ξεκινούν με την νομοπαρασκευή και να περατώνονται με την εφαρμογή του κανόνα, ωσάν το δίκαιο να περιχαρακώνεται σε κώδικες, δικαστικές αποφάσεις και νομοπαρασκευαστικές επιτροπές. Ο ιδιότυπος αυτός “αυτισμός”, άλλωστε, που διέπει τη σύγχρονη νομική επιστήμη, κάνει επιτακτικά αναγκαία την μελέτη του δικαίου και από άλλες

προοπτικές, καθώς οι ίδιες οι νομικές σχολές απαρνούνται πεισματικά τέτοιες μελέτες και εκχωρούν μέρος της έρευνας που θα μπορούσε να ήταν δική τους¹⁶.

Η βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου είναι και αυτή με τη σειρά της ένας χώρος που βρίθει τέτοιων εντάσεων, χωρισμών, αντιφάσεων. Άλλες από αυτές ενυπάρχουν στις παραδεδεδεγμένες νομικές θεωρίες και ο Weber έρχεται να τις φωτίσει, να συνδιαλλαγεί με αυτές, να τις αμβλύνει, να τις οξύνει για χάρη της επιστημονικής κουβέντας, ή στην πιο μεγαλόπνοη των περιπτώσεων να τις “θεραπεύσει”. Άλλες πάλι προκύπτουν ακριβώς μέσα από την βεμπεριανή πραγμάτευση του δικαίου, όταν σε σημεία των θέσεων του Weber εγείρονται ερωτηματικά και αντιρρήσεις, διαφαίνονται ασυνέχειες, ή έστω οι θέσεις αυτές διατυπώνονται σε τροχιά πλήρως αντιπαραθετική με το σύνολο της επικρατούσας αντίληψης για το δίκαιο.

Εδώ θα προσπαθήσουμε να δούμε κάποιους από αυτούς τους χωρισμούς και τις εντάσεις στο δίκαιο, οι οποίοι στο σύνολό τους, περισσότερο ή λιγότερο, αναφέρθηκαν στις ανωτέρω παραθέσεις.

Κοινωνιολογία του Δικαίου και Κοινωνιολογία της Εξουσίας στον Weber

Ένα πρώτο ζήτημα που οφείλει να επισημανθεί είναι η διαίρεση μεταξύ κοινωνιολογίας του δικαίου και κοινωνιολογίας της εξουσίας στο βεμπεριανό έργο. Πέρα από τους επιστημονικούς, αναλυτικούς σκοπούς της διαίρεσης αυτής από τον Weber, υπάρχουν όψεις που σχετίζονται με το ίδιο το αντικείμενο του δικαίου και επιβάλλουν μια τέτοια διαίρεση. Η κοινωνιολογία του δικαίου και η κοινωνιολογία της εξουσίας βρίσκονται σε μια εκλεκτική και αναγκαία σχέση παρά τη διαίρεσή τους (βλ. Γκιούρας, 2011: κγ’- κδ’). Έτσι, συχνά σε βιβλιογραφικές πηγές παρουσιάζονται τα δύο αυτά υποσύνολα του βεμπεριανού έργου μέσα από μια συνέχεια τους.

Η διαίρεση αυτή, ωστόσο, βρίσκει τις πραγματικές της προκείμενες, όταν μέσα σε αυτή μπορεί κανείς να εντοπίσει άλλους χωρισμούς που θα σχολιαστούν παρακάτω, όπως τον χωρισμό δημοσίου – ιδιωτικού δικαίου, την εντασιακή σχέση μεταξύ αναγνώρισης και βίας ως παραγόντων ισχύος του δικαίου, ή το ζήτημα της *ιδιονομοτέλειας των σφαιρών*. Ας υπογραμμιστεί πως σε ένα μέρος της η κοινωνιολογία της εξουσίας θα μπορούσε να είναι μια κοινωνιολογία του δημοσίου

¹⁶ Για την εμμονή στη νομική δογματική και την αποστροφή της παράλληλης εξέτασής της με άλλες πραγματεύσεις του δικαίου βλ. Σούρλας, 1986: 35 επ.

δικαίου, το οποίο κατά τον Weber είναι ένα μάλλον ένα “ψευδοδικαίο”, μια εξουσία ενδεδυμένη δικαϊκή και θεσμική υπόσταση, κι ως εκ τούτου επέλεξε να παραθέσει ζητήματα που θα χαρακτηρίζαμε ως ζητήματα δημοσίου δικαίου στην κοινωνιολογία της εξουσίας, αφενός για να υπογραμμίσει αυτή την αντίληψή του, αφετέρου για να θίξει τα όσα σχετίζονται με τις λειτουργίες, την ιστορική εξέλιξη και τις προβληματικές του δικαίου, μέσα από το ιδιωτικό (κυρίως) δίκαιο, στο οποίο κατά τη γνώμη του αυτές λαμβάνουν την πραγματική υπόστασή τους.

Κατά μια άποψη (Schluchter) μάλιστα, ο ίδιος ο Weber εξαρτά την ύπαρξη του νόμου από το προσωπικό επιβολής του, αντιλαμβανόμενος ακόμα το νόμο ως την αυταρχική ενσάρκωση των πολιτιστικών παραδόσεων. Η όλη συλλογιστική του Schluchter καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η βεμπεριανή κοινωνιολογία της εξουσίας είναι μια κοινωνικοϊστορική συνταγματική θεωρία νέου τύπου, μια θεωρία του «εμπειρικού συνταγματικού δικαίου», στο βαθμό που παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο η νομιμότητα αναπτύσσεται ιστορικά ως μια «αιτιολόγηση εκπορευόμενη από τις ύψιστες νομικές αρχές», μια εμπειρική θεωρία της συνταγματικής οργάνωσης, στο βαθμό που καταδεικνύει τους τρόπους που η δημιουργία δικαίου, η ανεύρεση δικαίου και η διαχείριση και η δομή των «οργάνων» τους σχετίζονται ιστορικά, μια θεωρία, επιπροσθέτως, πολιτικής κοινωνιολογίας, στο βαθμό που καταπιάνεται με την ιστορική σχέση της πολιτικής αρχής με τις άλλες αρχές, την σχέση της πολιτικής με την θρησκεία και την οικονομία. Γενικά, σύμφωνα με τη θέση αυτή, παρά την πρωταρχική μέριμνα του Weber να αναλύσει το ιδιωτικό δίκαιο, ως το *οικονομικά συναφές δίκαιο*, υπάρχουν αναφορές στο δημόσιο δίκαιο για την επίλυση μιας σειράς ζητημάτων (κυρίως σε ότι έχει να κάνει με την πολιτική εξουσία, τα όριά της, τα εσωτερικά και εξωτερικά όρια της νομιμότητας, την δύναμη), που αναδεικνύουν την σχέση κοινωνιολογίας της εξουσίας και κοινωνιολογίας του δικαίου. Εν τέλει, για τον Schluchter, η ιστορία του ιδιωτικού δικαίου μπορεί να ιδωθεί μόνο μέσα στο φάσμα της ιστορίας του δημοσίου δικαίου (Schluchter, 1981: 85-87).

Η άποψη αυτή έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αποτελεί μια συνειδητά συγκροτημένη απόπειρα να μεταφερθεί η προσοχή στο δημόσιο δίκαιο μέσω της κοινωνιολογίας της εξουσίας και να ξεκινήσει μια συλλογιστική για το πεδίο του δικαίου στο βεμπεριανό έργο, από τη σφαίρα του δημοσίου δικαίου και όχι από αυτή του ιδιωτικού, οπτική ρηξικέλευθη και σπάνια στην βιβλιογραφία. Αν οι αφετηρίες ανάγνωσης της κοινωνιολογίας της εξουσίας ως “και” θεωρία συνταγματικού δικαίου, πολιτικής κοινωνιολογίας κλπ. από τον Schluchter, την θέλουν να είναι

σωρευτικά (με ό,τι άλλο είναι ήδη παρααδεδεγμένο για αυτή) “και” τέτοια θεωρία, τότε είναι πραγματικά χρήσιμες. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί πως αν κάποιος εκλέξει έναν δρόμο που θα προσπαθεί να διαβάσει την κοινωνιολογία της εξουσίας ως “μόνο” μια συνταγματική θεωρία, τότε θα έχει χάσει τις βαθύτερες πορείες της βεμπεριανής επιστήμης που στόχευε, και μάλλον τα κατάφερε, να ξεπεράσει τα ερωτήματα του ορίζοντα μιας νομικής επιστήμης, της οποίας κατεξοχήν μέρος αποτελούν οι συνταγματικές θεωρίες. Όσον αφορά στην άποψη του Schluchter για τα δύο πεδία, εδώ τα πράγματα είναι περίπλοκα. Ο Weber επιλέγοντας να φωτιστεί το έργο του σε σχέση με το δίκαιο μέσα από το *οικονομικά συναφές* δίκαιο, το κάνει για μια σειρά από λόγους, που σχετίζονται με την ανάδειξη της οικονομίας στο κέντρο της πορείας εξορθολογισμού του κόσμου και της διαπλοκής αυτής με το δίκαιο, σχετίζονται με την εκδήλωση αντανάκλασεων του πράττειν και των σχέσεων των κοινωνικών υποκειμένων στο εν λόγω δίκαιο και τις διατάξεις του, με την αποκάλυψη εμπράγματων προκειμένων, με την ανάδειξη της δυτικής κεφαλαιοκρατίας ως χώρο συντέλεσης των αλλαγών στον “ηπειρωτικό” νομικό πολιτισμό. Αν αυτή η επιλογή θεωρηθεί ότι είναι δρόμος “φύσει” εγγαυγμένος μέσα στην μελέτη του δημοσίου δικαίου, τότε ίσως ένα μέρος να φωτίζεται εκ νέου για την διαπλοκή και την ένταση των δύο πεδίων (δικαίου και εξουσίας) στο βεμπεριανό έργο, αλλά και ένα άλλο να καταρρέει. Συνάμα, συσκοτίζεται κι ένα μέρος της ιστορικότητας σχέσεων και “κανόνων” που αποτελούν “γεννοφάσκια” διατάξεων και αρχών του ιδιωτικού δικαίου και χρονολογούνται πριν την ύπαρξη “δημοσίου” δικαίου, νοούμενο με μια ελάχιστη συγκρότηση. Προς υπεράσπιση από την άλλη του Schluchter και της άποψής του, το «*Οικονομία και Κοινωνία*» είναι ρητά δεσμευμένο σε μια μελέτη εντός της δυτικής νεωτερικότητας. Αν θεωρήσουμε λοιπόν το δημόσιο δίκαιο ως αναλίσκόμενο σε ζητήματα του κράτους, αν θυμηθούμε πως κράτος για τον Weber είναι ούτως ή άλλως το νεωτερικό κράτος, κι αν (όπως αναφέρεται και παρακάτω) παραγωγός δικαίου εκτός κράτους υπάρχει μόνο με την ανοχή του κράτους, τότε από μια πολύ συγκεκριμένη βάση, για να επιχειρήσουμε την εξαγωγή πολύ συγκεκριμένων συμπερασμάτων, και επουδενί για να κάνουμε ακραίες γενικεύσεις μέσω αυτής της οδού, θα μπορούσαμε να αναμετρηθούμε με το συλλογισμό του Schluchter που βλέπει την ιστορία του ιδιωτικού δικαίου μόνο μέσα από το φάσμα της ιστορίας του δημοσίου.

Η «ιδιονομοτέλεια των σφαιρών»

Στον Weber επίσης συναντάμε το ζήτημα της *ιδιονομοτέλειας των σφαιρών*. Εδώ δεν θα υπάρξει μια ανάλυση για τις *value spheres* και την μεταξύ τους σχέση και τη σχέση τους με την δυτική ορθολογικότητα (για μια τέτοια ανάλυση βλ. Oakes, 2003), αλλά μια κρίση πάνω στο ζήτημα των σφαιρών οι οποίες αποτελούν τμήματα της κοινωνικής δομής, κοινωνικές μορφές και παράγοντες που υπόκεινται σαφώς στην διαδικασία *εξορθολογισμού*, μια εκ των οποίων είναι και το δίκαιο, τη σημασία του εξορθολογισμού του οποίου θίξαμε ανωτέρω. Ουσιαστικά αυτό που προσπαθεί να εκφράσει ο Weber μέσω της θέσης για την *ιδιονομοτέλεια των σφαιρών*, σε μια ίσως υπεραπλουστευτική θέαση, είναι η δυνατότητα και η ισχυρή πιθανότητα συνάμα, μέσα στην διαδικασία εξορθολογισμού που απαντάται με την μοναδικότητά της στη Δύση, επιμέρους επίπεδα που συνθέτουν το κοινωνικό γίνεσθαι να εξελίσσονται διαφορετικά, αντινομικά σε σχέση με άλλα. Όταν ο Weber κάνει λόγο για *εξορθολογισμό*, όπως έχει γίνει ήδη σαφές, το “ορθολογικό” κρίνεται με κριτήριο την οικονομία (πρβλ. Τερλεξής, 1988: 81-82). Όταν εντοπίζονται αντιφατικά στοιχεία στην ανάπτυξη του δικαίου και της οικονομίας, ή έστω στοιχεία μη ευθείας αναλογίας στις τροπικότητες, τις τοπικότητες και τις χρονικότητες της εξέλιξής τους, τότε θα πρέπει να δούμε με βάσει τα βεμπεριανά μάτια, την αντινομία, την αντίφαση μέσα από το φίλτρο της *ιδιονομοτέλειας των σφαιρών* (πρβλ. Albrow, 1975). Η αντίθεση μεταξύ δικαίου και οικονομίας, όποτε και όπως παρατηρείται, είναι αφενός μια ειδικότερη έκφραση τις *ιδιονομοτέλειας των σφαιρών*, αλλά και μια ειδικότερη έκφραση άλλων εντασιακών διαχωρισμών όπως αυτός Δύσης – Ανατολής, ηπειρωτικού και αγγλοσαξονικού δικαίου, λεγκαλιστικής παράδοσης και άλλων τύπων νομικής σκέψης, τεχνικού χαρακτήρα του δικαίου και εξορθολογισμού, εν τέλει ειδικότερη έκφραση της μοναδικότητας του βαθμού *ορθολογικότητας* του δυτικού, ευρωπαϊκού, ηπειρωτικού δικαίου της κεφαλαιοκρατίας. Η *ιδιονομοτέλεια των σφαιρών*, πολλώ δε μάλλον αθροιστικά και σε αντίθεση με την γενετική διάσταση της *ορθολογικότητας*, η οποία για τον Weber εντοπίζεται στις οικονομικές δραστηριότητες, θολώνει συχνά το τοπίο για τον αναγνώστη και παράγει σύγχυση κυρίως για την στιβαρότητα των επιμέρους και ειδικότερων θέσεων στο βεμπεριανό έργο. Αυτή η «αντιφατική εμμονή», όπως την χαρακτηρίζει ο Γκιούρας και την θέτει σε αναλογία ως προς την εμμονή στο σχήμα «βάση - εποικοδόμημα» (πρβλ. Trubek, 1972), δεν θα έπρεπε επομένως να αποτελέσει ανασχετικό παράγοντα στους αναγνώστες της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου (Γκιούρας, 2011: ρκς' - ρλα').

Η νομική και η κοινωνιολογική θεμελίωση του δικαίου

Σαφείς εντάσεις και διαχωρισμοί παρατηρούνται στο δικαϊκό φαινόμενο και από τις διαφορετικές γωνίες θέασης και μελέτης του, από την διάσταση νομικής και κοινωνιολογικής θεμελίωσής του. Στο «*Η Οικονομία και οι Διατάξεις*» ο Weber εκκινά την ανάλυσή του από το σημείο αυτό ακριβώς, από την διαφοροποίηση μεταξύ *νομικού και κοινωνιολογικού τρόπου εξέτασης του δικαίου*, γεγονός που αποσαφηνίζει ότι η δυαδικότητα αυτή συντροφεύει κάθε μερικότερη θέση των νομικών και των μη νομικών ως προς το δίκαιο, και τον σκοπολογικό ορίζοντά της (της θέσης). Ενώ, λοιπόν, ο νομικός τρόπος εξετάζει τί ισχύει *ιδεωδώς* ως δίκαιο, ο κοινωνιολογικός εστιάζει στο τί συμβαίνει *πραγματικά* (*Wirklichkeitswissenschaft*) εντός μιας κοινότητας που οι άνθρωποι προσανατολίζουν το πράττειν τους με βάσει διατάξεις που θεωρούν *υποκειμενικά* ως *ισχύουσες* και τις μεταχειρίζονται πρακτικά ως τέτοιες. Από το νομικό δόγμα προκύπτει μια *έννομη τάξη* βασισμένη στην εμπειρική ισχύ των νομικών προτάσεων, για τις οποίες αναζητείται ένα λογικά ορθό νόημα εντός ενός αρραγούς, κενού αντιφάσεων συστήματος. Αυτή η έννομη τάξη της θεωρίας δικαίου απέχει σαφώς από ένα κοσμοσύστημα του πραγματικού οικονομικού πράττειν, από τις *πραγματικές συνάψεις του πραγματικού πράττειν*, αυτού της αναγκαιότητας του προσανατολισμού στην «οικονομική κατάσταση». Στην πρώτη μπορεί κανείς να εντοπίσει ένα *ιδεώδες Δέον*, ενώ στο δεύτερο το *πραγματικό Συμβάν* (Weber, 2011:3-5/πρβλ. Trubek, 1972 στην παράθεση για την άνοδο του «λεγκαλισμού» και Albrow, 1975).

Η κληρονομιά των Jellinek, ως προς την αναζήτηση και την μεθοδική στοχοθεσία πλήρωσης των *κενών του δικαίου*, και του *ελευθέρου και ζωντανού δικαίου* (Kantorowicz, Ehrlich), αποτελούν, όπως αναφέρθηκε, πυλώνες για την κοινωνιολογική θεμελίωση του δικαίου, σε ένα βαθμό και για την βεμπεριανή εκδοχή αυτής, με αφετηριακή σκέψη πως η νομική ή συμβατική διάταξη του *κοινωνικού ή συνεννοητικού πράττειν* καλύπτει συνειδητά μόνο μερικά τμήματα αυτού, ενώ τα υπόλοιπα φωτίζονται μέσω του κοινωνιολογικού τρόπου εξέτασης (βλ. Weber, 2011: 31-33 και 313-317).

Έχοντας διαλευκάνει σε αδρές γραμμές τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει ο Weber το δίκαιο στη βάση των ως τώρα σχολιαζόμενων χωρισμών, δηλαδή ως ένα πεδίο που μελετάται κατά βάση στην *οικονομική του συνάφεια*, πλην ως μια σφαίρα

με τη δική της *ιδιονομοτέλεια* και στα πλαίσια της *κοινωνιολογικής*, και όχι της *νομικής θεμελίωσής* του, μπορούμε να δούμε κάποιες περαιτέρω διακρίσεις στο εσωτερικό του που παράγουν προβληματισμούς.

Ο επιμερισμός του δικαίου στη βάση των «τυπικών» του χωρισμών

Μια εξ αυτών έχει να κάνει με τους τυπικούς “χωρισμούς”, τον επιμερισμό του δικαίου, σε δημόσιο και ιδιωτικό, σε ποινικό (και τη σχέση του με το δημόσιο), στους επιμερισμούς του ίδιου του ιδιωτικού (γράφτηκε ήδη για το εμπορικό, κι από την άλλη έχουμε το αστικό, με τις δικές του διακλαδώσεις σε οικογενειακό, κληρονομικό κλπ). Οι χωρισμοί αυτοί είναι πλήρως παραδεδεγμένοι, ως σήμερα, παρά τα σημεία διαπλοκής ή αλληλοκάλυψης. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν προκύπτουν από συγκεκριμένες αιτίες ή ότι δεν εξυπηρετούν συγκεκριμένες στοχεύσεις (και πάλι για το εμπορικό έχουν ειπωθεί κάποια πράγματα ανωτέρω). Η συγκεκριμένη κάθε φορά ισορροπία πολιτικών συσχετισμών και η κυριάρχηση συγκεκριμένων ιδιωτικών συμφερόντων στην αγορά εμπνέουν στην κάθε περίπτωση μια διαφορετική εικόνα των τυπικών αυτών χωρισμών, ενώ επιμερίζουν το δίκαιο με έναν τρόπο που δημιουργεί και διαφορετικά πεδία έντασης και αντίφασης με την οικονομία. Μάλιστα, οι διαφοροποιήσεις δεν προκύπτουν μόνο στο περιεχόμενο των κανόνων, αλλά και στις μορφές, προσεγγίζοντας τον μετασχηματισμό των νομικών μορφών στη βάση του εξορθολογισμού και της ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας ως ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερης σημασίας ερώτημα του βεμπεριανού έργου. Σήμερα, ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται το κανονιστικό πλαίσιο είναι πολυποίκιλος και εντελώς αντιφατικός, καθώς μέσα σε μια έννομη τάξη διαξιφίζονται συνταγματικές διατάξεις, έθιμο, διατάγματα, κοινοί νόμοι, υπουργικές αποφάσεις, δικαστικά δεδικασμένα, υπερεθνικές πηγές δικαίου, διεθνείς συμβάσεις, χάρτες δικαιωμάτων κ.α.

➤ Ιδιωτικό και Δημόσιο Δίκαιο

Ο πιο σημαντικός από τους επιμερισμούς, στον οποίο αξίζει να σταθεί κανείς λίγο παραπάνω, είναι ο χωρισμός μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου. Το πρώτο για τον Weber αναφέρεται στο κρατικό *ίδρυμα* προς επικύρωση και διεκπεραίωση των σκοπών του, είτε έχει προέλθει από θέσπιση, είτε από συνεννόηση, ενώ το δεύτερο, δεν αναφέρεται στο κράτος, αλλά απλώς ρυθμίζεται από αυτό μέσω πρότυπων κανόνων. Το πρώτο, κατ’ αρχήν, συγκροτείται μέσω κανονισμών, ενώ το δεύτερο

θεμελιώνει υποκειμενικά δικαιώματα μεμονωμένων ατόμων (αν και κάποια τέτοια κατ' εξαίρεση και μόνο παρεμπιπτόντως μπορεί να θεμελιώνονται και από το δημόσιο δίκαιο). Επιπροσθέτως, το πρώτο προϋποθέτει ως συνθήκη την υποταγή, καθώς στις δημοσιοδικαϊκές υποθέσεις το κράτος, ως εξέχων φορέας αυταρχικής εξουσίας, αντιτίθεται σε πρόσωπα υποκείμενα αυτού. Εν αντιθέσει, στο δεύτερο άτομα σε σχέση "ισοτιμίας" αντιδικούν ενώπιον του δικαστή ως κρατικού λειτουργού (ρύθμιση από το *κρατικό ίδρυμα*), ή ρυθμίζουν αλληλοδεσμευόμενα τις δικαϊκές τους σφαίρες στη βάση της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας. Οι περιπτώσεις αυταρχικής διατακτικής εξουσίας, οι οποίες δεν εμπίπτουν στο δημόσιο δίκαιο, όπως η εργοδοτική εξουσία, οι περιπτώσεις που οι εξέχοντες φορείς εξουσίας αλληλορυθμίζουν τις σχέσεις τους μέσω του δημοσίου δικαίου, οι περιπτώσεις που το τελευταίο ρυθμίζει το πράττειν των εξουσιαζόμενων, που εξυπηρετεί το διορισμό και των έλεγχο των φορέων εξουσίας, φανερώνουν δύο πράγματα. Πρώτον, πως τελικά στη σφαίρα του δημοσίου δικαίου θα πρέπει να ενταχθεί μόνο εκείνο το πράττειν που αναφέρεται στο κρατικό ίδρυμα και την διατήρησή του. Δεύτερον, πως είναι ιστορικά ρευστός ο χώρος που καλύπτει το δημόσιο και το ιδιωτικό δίκαιο στη διευθέτηση των συμφερόντων (και στο παρελθόν ακόμη πιο ρευστός), ενώ συνάμα είναι δυνατό στην περίπτωση κάποιων συμφερόντων το δίκαιο να επιτρέπει τον ανταγωνισμό μεταξύ ιδιωτικών αξιώσεων και αξιώσεων διατακτικών εξουσιών για τη διευθέτηση αυτών (των συμφερόντων) (βλ. Weber, 2011: 42-46/πρβλ. Weber, 2005: ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 σελ.378/πρβλ. Burkhard, 1971: 76-87). Για τον Albrow (1975), η βεμπεριανή οπτική της διάστασης ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, κατορθώνει επιπλέον, ως κοινωνιολογική οπτική, να υπερκεράσει το πρόβλημα των νομικών θεωριών, οι οποίες αναλύουν επιφανειακά την διάσταση αυτή, αδυνατώντας να εκφράσουν τις βαθύτερες κατηγορίες της κοινωνικής πράξης και τους τύπους κοινωνικής δομής που σχετίζονται με αυτή.

➤ Ουσιαστικό και Δικονομικό Δίκαιο

Ένας εξίσου βαρύνων διαχωρισμός σήμερα, και όχι με αντίστοιχη ένταση στο παρελθόν, είναι ο διαχωρισμός μεταξύ *υλικού δικαίου* (στη σύγχρονη νομική ορολογία συναντάται συχνά με τον όρο *ουσιαστικό*) και δικονομίας. Σε γενικές γραμμές το πρώτο αποτελείται από κανόνες που αναφέρονται στην ουσία της έννομης τάξης, στα περιεχόμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, στα έννομα αγαθά, στο τί επιβάλλεται κανείς να πράξει, από τί επιβάλλεται να απόσχει, τί επιτρέπεται να πράξει. Το δικονομικό δίκαιο δε, είναι ένα σύνολο κανόνων που ρυθμίζουν τον τρόπο

με τον οποίο απευθύνεται κανείς στη δικαιοσύνη και κινεί τον δικαστικό μηχανισμό (ή τον τρόπο που κινείται αυτός αυτεπαγγέλτως στα αδικήματα που προβλέπεται αυτό από το ποινικό δικονομικό δίκαιο), τον τύπο, τις προθεσμίες, τα είδη των ισχυρισμών που μπορούν να προβληθούν. Προβλέπει αναβολές, παρεμβάσεις, ομοδικίες, ένδικα μέσα και ένα σύνολο σημαντικών παραμέτρων για το “βάσιμο” και το “παραδεκτό”, τα στάδια της διαδικασίας, τους άλλους βαθμούς κ.α. Με μια δόση κυνισμού θα λέγαμε πως αναφέρεται σε όλη τη “θεατρικότητα”, τη “σκηνοθεσία” που προϋποθέτουν οι διαδικασίες εφαρμογής των κανόνων από διοικητικά όργανα ή απονομής της δικαιοσύνης από τον δικαστικό μηχανισμό. Όπως αναφέρει ρητά και ο Weber (βλ. 2011: 60-61), η διάκριση υλικού δικαίου και δικονομίας δεν γινόταν με σαφήνεια στο παρελθόν, όπως θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς μελετώντας και το ρωμαϊκό δίκαιο. Ο τρόπος και ο βαθμός διάκρισης αποδίδεται στο βαθμό *εξορθολογισμού* και την αποβολή *ανορθολογικών* μέσων απόδειξης, αλλά και στη νομική παράδοση και τον νομικό πολιτισμό (αγγλοσαξονικό-ηπειρωτικό δίκαιο). Μάλιστα, στο παρελθόν, αφενός ελλείπει της ακαδημαϊκής, πανεπιστημιακής μόρφωσης όσων λειτουργούσαν ως νομικοί πρακτικοί, αφετέρου λόγω της αυθαιρεσίας των εκτελούντων χρέη δικαστή και της *ανορθολογικότητας* ή της μαγείας της όλης διαδικασίας, μπορούσε ένας συμβαλλόμενος από κάτι που σήμερα θα θεωρούσαμε ως λάθος που οδηγεί στο μη παραδεκτό μιας αγωγής να χάσει οποιαδήποτε δυνατότητα αποκατάστασης μέσω του δικαστικού μηχανισμού. Σε μια περίπτωση εξόφθαλμης αδικίας δηλαδή, από ένα δικονομικό λάθος του συνηγόρου του συμβαλλομένου που έχει θιγεί, ήταν δυνατό να εξαχθεί μια οριστική και τελεσίδικη απόφαση υπέρ του αδικούντος. Αυτή η περίπτωση, η οποία ίσως ενισχύει κάποιες λαϊκές αντιλήψεις για την δικαστική διαδικασία ως “θεατρική παράσταση”, όπου οι δικηγόροι είναι “επαγγελματίες ψεύτες” και που οι προσβαίνοντες στην δικαιοσύνη είναι έρμια ενός παιχνιδιού που ο καλύτερος δικηγόρος κερδίζει, δεν εκλείπει και στις μέρες μας (έχει ενδιαφέρον κανείς να μελετήσει αντιπαραθετικά το αμερικάνικο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης [αν και στην παρούσα δεν είναι το κατεξοχήν δίκαιο που ενδιαφέρει] και το αντίστοιχο ηπειρωτικό [τον ρόλο του εισαγγελέα π.χ., τον δημόσιο κατηγορο, τα ορκωτά δικαστήρια κλπ.]). Αυτό όμως που μας ενδιαφέρει κυρίως σε αυτό τον διαχωρισμό έχει να κάνει με το ζήτημα των μορφών και του περιεχομένου. Ότι δηλαδή, κι αυτό συμβαίνει και στην ενεστώσα έννομη τάξη, μέσα σε κωδικοποιήσεις δικονομικού δικαίου είναι δυνατό να υπάρχουν άρρητα ή υπόρρητα περιεχόμενα που δεν αναφέρονται καν σε διατάξεις ουσιαστικού

δικαίου, αν και ίσως θα όφειλαν. Ένα πρόχειρο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι αλλαγές στον ελληνικό Κώδικα Ποινικής Δικονομίας κατά τον 21^ο αιώνα, όποτε και παρατηρούνται πλήρως αόριστες νομικές έννοιες (π.χ. *εγκληματική οργάνωση*), οι οποίες φορτίζουν, όχι απλά με νομικό περιεχόμενο την ελληνική έννομη τάξη, αλλά και με πολιτικό, αξιακό και ταξικό, ενώ συνδέονται εντελώς χαλαρά με αντίστοιχες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Μάλιστα, αναρίθμητες περιπτώσεις της προβληματικής αυτής κατάστασης έγιναν την τελευταία εικοσαετία ζητήματα της δημόσια σφαίρας επαναφέροντας ξανά και ξανά το πρόβλημα στην επιφάνεια, περιπτώσεις που μπορεί να είχαν να κάνουν με την παράκαμψη της τυπικής ως τότε διαδικασίας για την δίκη συγκεκριμένων κατηγορουμένων, με την μη χορήγηση αδειών σε συγκεκριμένους κρατούμενους και υπόδικους, με την δημοσιοποίηση προσωπικών δεδομένων με εισαγγελικές εντολές με πρόφαση την προστασία της «δημόσιας υγείας», με την επιλεκτική εξάντληση της προσωρινής κράτησης υποδίκων.

Διαχρονικές, διατοπικές αντιθέσεις και «συγκριτικό δίκαιο»

Πέρα από τους χωρισμούς που εμφανίζονται στο εσωτερικό μιας (εθνικής) κρατικής έννομης τάξης, ή μιας ομοσπονδιακής ή και ενωσιακής σήμερα, οι οποίοι αναφέρονται σε δημοσιονομική ή ιδιωτικονομική, ουσιαστικής ή δικονομικής χροιάς κανόνες, υπάρχουν και χωρισμοί που εκδηλώνονται με ιδιαίτερη ένταση και αναφέρονται σε μια γεωγραφική απεικόνιση του δικαίου. Σήμερα αυτή η ποικιλότητα δικαϊκών μορφών και περιεχομένων αποτελεί κομμάτι μελέτης και της κοινωνιολογίας του δικαίου, αλλά και ενός δεδομένου υποσυνόλου των επί μέρους πεδίων – τομέων της νομικής επιστήμης, το οποίο ακούει στο όνομα *συγκριτικό δίκαιο* (το οποίο πέρα από τη χωρική διάσταση εξετάζει σαφώς και τη χρονική).

Το βεμπεριανό έργο στο σύνολό του, όχι μόνο αναφορικά με το δίκαιο, είναι ένα αξιοθαύμαστο έργο συγκριτικής επιστήμης. Τόσο οι αναλύσεις για τις θρησκείες, όσο και οι αναλύσεις του για την οικονομία ή το δίκαιο προσφέρουν πλούσια εργαλεία και υλικό για μια συγκριτική θεώρηση σε χρονικό και χωρικό επίπεδο. Κι αν ο Weber σε γενικές γραμμές είχε προσαρτήσει τις θέσεις του στο άρμα της δυτικής *ορθολογικότητας*, της νεωτερικότητας και της κεφαλαιοκρατίας (ιδίως στο «*Οικονομία και Κοινωνία*»), αυτό δεν σημαίνει πως δεν εμπλούτιζε και δεν θεμελιώνε τις τοποθετήσεις του με ιστορικά και συγκριτικά στοιχεία, αλλά και ότι

δεν είχε ασχοληθεί επισταμένα και με την μελέτη του παρελθόντος (πρβλ. Weber, 2017). Η αναφορά ιστορικών πηγών, όχι ως μοναδικών επιστημονικών, αναλυτικών μέσων και εργαλείων, ας επισημανθεί μια ακόμη φορά, πώς δεν τοποθετεί ούτε τον Weber, ούτε και κανέναν άλλον στην ιστορική σχολή. Μια τέτοια σκέψη θα ήταν άτοπη και αντιεπιστημονική.

Όσον αφορά στην κοινωνιολογία του δικαίου του Weber και στην στοχοθεσία της συγκεκριμένης παράθεσης, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως η ένταση του δικαίου στη Δύση και στην Ανατολή, αλλά και εντός της Δύσης με την ένταση ηπειρωτικού και αγγλοσαξονικού δικαίου, είναι από τις πιο σοβαρές, τόσο επειδή έχουν λάβει ιστορικά τρανές διαστάσεις, όσο και γιατί αποτυπώνονται με ένταση από τον ίδιο τον Weber. Μάλιστα, μπορεί ο αναγνώστης να τις συναντά ξανά και ξανά σε διάφορα μέρη της κοινωνιολογίας του δικαίου, καθώς σχετίζονται με την όλη εξέλιξη του δικαίου, αλλά και την πρόσληψη του από τα δρώντα υποκείμενα στην πορεία ανάπτυξης του πράττειν από αυτά. Πολλώ δε μάλλον, η ένταση αυτού του χωρισμού κατανοείται στη βάση του συνολικού βεμπεριανού εγχειρήματος για μια *επιστήμη της πραγματικότητας*, καθώς το εγχείρημα αυτό είναι εγχείρημα χαρτογράφησης της *πορείας εξορθολογισμού κάθε σφαίρας*, και εξεχούσης σημασίας της σφαίρας του δικαίου, μέσα στη δυτική νεωτερικότητα, πράγμα που μπορεί κανείς να παρατηρήσει και από την τεράστιας έκτασης δευτερεύουσα βιβλιογραφία πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα.

➤ Δυτικό και Ανατολικό Δίκαιο

Ο Weber τόσο σε παραθέσεις για την *ανεύρεση και τη δημιουργία δικαίου*, όσο και σε παραθέσεις για τους *τύπους εξουσίας* και τη νομιμοποίηση σημειώνει χωρισμούς, που αναπτύσσονται ανάμεσα σε δύο πορείες που τουλάχιστον από ένα ιστορικό σημείο και πέρα μπορούν να σημειωθούν με τρόπο που να χωρίζουν στη μέση και τον παγκόσμιο χάρτη. Από τη μία υπάρχουν παραθέσεις για το ρωμαϊκό δίκαιο, την πατρογονική εξουσία, τα “αποκαλυπτικά” και “μαγικά” στοιχεία που ενδύονταν η νομική πρακτική και η αυθαίρετη εξουσία, για το μεσαιωνικό δίκαιο, την εξέλιξη των κωδικοποιήσεων και την εξέλιξη των νομικών πρακτικών μέχρι την ακαδημαϊκή εκπαίδευσή τους και την κατοχή εξειδικευμένων εργαλείων από αυτούς. Αυτή η πορεία καταλήγει σε ένα σύγχρονο δίκαιο της *απομάγευσης*, του γενικευμένου *εξορθολογισμού*, της συστηματοποίησης, της *υπολογισιμότητας*, των συμβατικών απαιτήσεων και της ασφάλειας των συναλλαγών (πρβλ. Trubek, 1972). Η πορεία

αυτή, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, σημειώθηκε για μια σειρά από συγκεκριμένους λόγους με τον τρόπο αυτό και στον βαθμό αυτό μόνο στη Δύση. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν παραθέσεις με πλείστα ιστορικά στοιχεία, τα οποία δεν θα εκτεθούν εδώ αναλυτικά, για το ιερό και θεοκρατικό δίκαιο, το ισλαμικό, το ιουδαϊκό, το Κανονικό, το περσικό, στα οποία επικρατούσαν ακόμα στοιχεία παραδοσιακής και πατρογονικής εξουσίας, *δικαιοσύνης του κατή*, στοιχεία δηλαδή Αποκάλυψης, μαγείας και πίστης σε ανορθολογικά μέσα θέσπισης, απονομής της δικαιοσύνης και νομιμοποίησης. Αυτή ήταν η πολύ πιο βραδεία πορεία της Ανατολής. Στον ιστορικό ορίζοντα του Weber αυτοί οι χωρισμοί ήταν σαφώς πιο έντονοι από ότι μπορεί να κατανοηθεί σήμερα, καθώς μπορούμε να μιλάμε τότε ακόμα για μια Άπω Ανατολή στη σφαίρα ενός αυτοκρατορικού υποδείγματος και μιας ισχυρής επίδρασης των, ούτως ή άλλως δυσνόητων για τους δυτικούς, μη ιουδαϊκών θρησκειών, όπως και για μια εντελώς ρευστή κατάσταση στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, χωρίς “ευρωπαϊκές” Τουρκίες και “κράτη” του Ισραήλ. Εντούτοις και σήμερα μπορεί κανείς να παρατηρήσει τεράστιες αντιθέσεις στο πεδίο του δικαίου σε Ανατολή και Δύση, οι οποίες δημιουργούν και σήμερα “εκρηκτικές” (και κυριολεκτικά) εντάσεις. Φυσικά, η αγόγγυστη αυθεντία της Δύσης αποδίδει την ένταση στο δίκαιο Δύσης και Ανατολής σε ελλιπή πολιτισμική ανάπτυξη της Ανατολής, σε “εγκληματικά” δόγματα συγκεκριμένων θρησκειών κ.α., με αποτέλεσμα να μην διαβάζει, ή μάλλον να υποκρύπτει εσκεμμένα, διεθνείς ισορροπίες, και να επιλέγει και στο δίκαιο συχνά τον δρόμο της επιβολής. Η κουβέντα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το κατά πόσο είναι παγκόσμια είναι ενδεικτική, αν και δεν έχει εύκολες τοποθετήσεις. Η σημερινή κατάσταση ανάμεσα στην εικόνα του δικαίου σε Δύση και Ανατολή σε συνδυασμό με θέσεις που υπάρχουν στο βεμπεριανό έργο θα ήταν μια ενδιαφέρουσα μελέτη, καθώς άπτεται τόσο της κοινωνιολογίας του δικαίου και της κοινωνιολογίας των θρησκειών, όσο και ειδικότερων ζητημάτων. Τέτοια ζητήματα προκύπτουν σε σχέση με τη νομιμοποίηση, την ισχύ του δικαίου μέσω εξαναγκαστικών μηχανισμών και μέσω αναγνώρισης, την *ορθολογικότητα* και την ανάλυσή της στη βάση της οικονομίας, το πέρασμα του κανόνα δικαίου στη σφαίρα της συνείδησης και την τήρησή του στη βάση της αναγνώρισής του ως ισχύοντος, προκύπτουν τελικά σε σχέση με το ερώτημα αν και κατά πόσο ο Weber έκανε μια επιστήμη της “πραγματικότητας” ή αν σε κάποια σημεία αυτή είναι η επιστήμη της δυτικής “αλήθειας” [ίσως είναι σοκαριστικό ως ερώτημα, ωστόσο παραμένει ζωντανό, το πώς απευθύνεται δικαϊκά σε ένα άτομο που

θεωρεί ότι αξίζει να λιθοβοληθεί μια γυναίκα επειδή βιάστηκε, ή που συλλαμβάνει ως κοινωνική (κοινοτική) κανονικότητα την κλειτοριδεκτομή, και σίγουρα η απάντηση δεν μπορεί να είναι απλά ότι κάτι τέτοιο είναι *ανορθολογικό* στα πλαίσια μιας *κοινωνικής οικονομικής*].

➤ Ηπειρωτικό και Αγγλοσαξονικό Δίκαιο

Το σύγχρονο δίκαιο της Δύσης μπορεί να είναι για τον Weber το ορθολογικότερο, ωστόσο, όπως έχει ειπωθεί επανειλημμένως, αυτή η *ορθολογικότητα* κρίνεται στη βάση οικονομικών προκειμένων. Έτσι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, αν εξετάσουμε την ακμή της δυτικής κεφαλαιοκρατίας και αν πάρουμε σαν κύρια προκειμένη την οικονομία, θα δούμε πώς αυτή η ακμή ακολούθησε την πορεία της, ανεξάρτητα από διαφοροποιήσεις που υπήρξαν στις εκάστοτε έννομες τάξεις, και μπορεί να μην κρίνονται βεμπεριανά ως οι πλέον ορθολογικές. Αυτές οι διαφορές αποτελούν, λοιπόν, έναν ακόμα εντασιακό χωρισμό του δικαίου, αυτή τη φορά εντός της ίδιας της Δύσης, ο οποίος αρθρώνεται στην διάκριση αγγλοσαξονικού και ηπειρωτικού δικαίου.

Στην εποχή του Weber, βάσει της τοποθέτησης του ίδιου, η αγγλική διάνοηση παραμένει προσκολλημένη στο στάδιο της εμπειρικής τέχνης και της δικαιοσύνης των προδικασμάτων, η αμερικανική εκδοχή του αγγλοσαξονικού δικαίου στο πεδίο της ανεύρεσης διατηρεί έντονα *χαρισματικά* στοιχεία και εν γένει το Common Law χαρακτηρίζεται από σαφώς μικρότερο βαθμό *ορθολογικότητας* έναντι του ηπειρωτικού. Έτσι, το Common Law στερείται επιστημονικότητας για τον Weber, εφόσον ελλείπει η νομική “αφαίρεση” των “ειδικών”, αλλά αντιστρόφως ανάλογα κερδίζει σε πρακτικότητα, συγκροτώντας μια εμπειρική νομική τέχνη. Όσον αφορά μάλιστα σε μικρής κλίμακας αδικήματα καθ’ ύλην αρμοδιότητας των αντίστοιχων ειρηνοδικείων, εκεί ο Weber βρίσκει τόσο αντιθετική και καθυστερημένη την κατάσταση στον αγγλοσαξονικό χώρο, που συγκρίνει την ανορθολογικότητά της με «*δικαιοσύνη του κατή*» (Weber, 2011: 317-320/πρβλ. Weber, 2009:51-56).

Ο Weber συνεχίζει υπογραμμίζοντας την ειδική νομική λογική που επικράτησε στην ηπειρωτική Ευρώπη, τόσο στο *υλικό* όσο και στο *δικονομικό δίκαιο*, και δομήθηκε με πυρήνα την «εφαρμογή κανόνων δικαίου», σε αντίθεση με την αγγλική ανεύρεση δικαίου που απομακρύνθηκε από ένα τέτοιο υπόδειγμα. Αυτή η διαφορά του αγγλοσαξονικού δικαίου είχε συνέπειες στο κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, όχι τέτοιες που να θίγουν τη συνολική δομή της οικονομίας, αλλά τέτοιες που σε

σημεία τους να ευνοούν κιόλας την εκδίπλωση της κεφαλαιοκρατίας. Ως τέτοια σημεία αναφέρει χαρακτηριστικά την διαμόρφωση του δικαίου στον αγγλοσαξονικό χώρο από τους δικηγόρους και τους δικαστές, οι οποίοι δρούσαν προς όφελος των ιδιωτικών φορέων κεφαλαιοκρατικών συμφερόντων και εναπόθεταν σε αυτούς την υλική βάση της ζωής τους, αλλά και το χωρικά συγκεντρωτικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης, που περιοριζόταν στα βασιλικά δικαστήρια του Λονδίνου, και ουσιαστικά ναρκοθετούσε την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για διευρυμένα κομμάτια του πληθυσμού. Στον ιστορικό ορίζοντα του Weber, αλλά και με έναν πιο σχετικό τρόπο ως σήμερα, η επέλαση της κεφαλαιοκρατίας όχι μόνο δεν εκβίασε μια κατεύθυνση προσάρτησης της Μεγάλης Βρετανίας και του νέου κόσμου στα ηπειρωτικά δικαϊκά δεδομένα, αλλά υπήρξαν και περιπτώσεις που οι δύο παραδόσεις αφέθηκαν να ανταγωνιστούν και να δοκιμαστούν, όπως στον Καναδά, με επικράτηση εν τέλει του (λιγότερο ορθολογικού κατά Weber) αγγλοσαξονικού δικαίου (Weber, 2011: 320-321).

Ο χωρισμός αυτός στο εσωτερικό του δυτικού δικαίου, κατά τον Parsons, αναδεικνύει πολύ σημαντικά στοιχεία για το ίδιο το νομικό σύστημα. Η υψηλή ανάπτυξη του αγγλοσαξονικού δικαίου σε ό,τι αφορά στο διαδικαστικό επίπεδο, παρά την χαμηλότερη *ορθολογικότητά* του στη συστηματοποίηση νομικών δογμάτων, αποσαφηνίζει τη δυνατότητά του νομικού συστήματος να απελευθερώνεται από τη δέσμευση σε συγκεκριμένες διαδικαστικές αρχές, εφόσον παρέχει διαδικασίες που οδηγούν σε νομικές λύσεις. Έτσι, το νομικό σύστημα φαίνεται να διατηρεί μια σχετική ανεξαρτησία από τις πολιτικές και θρησκευτικές εξουσίες, από το δικαστικό σώμα και τους ιδιώτες, επαγγελματίες νομικούς (βλ. Parsons, 1971: 42).

Ο ίδιος χωρισμός που προκαλεί ένταση στο πεδίο του δικαίου και τον οποίο επιχειρεί να φωτίσει και να ερμηνεύσει ο Weber, δημιουργεί ένταση όμως και στην ίδια του τη θεωρία. Μπορεί κανείς εύκολα, σε πρώτο τουλάχιστον χρόνο, να σταθεί επιφυλακτικός στο κατά πόσο είναι στέρεα η όλη συλλογιστική του Weber για την τυπική ορθολογικότητα, την υπολογισιμότητα και την συνάρτησή της με την ακμή του καπιταλισμού, εφόσον το England Problem είναι παρόν και γεννά ερωτήματα. Κατά τον Trubek (1972), πουθενά στην βεμπεριανή κοινωνιολογία του δικαίου δεν εντοπίζεται τέτοια πάλη μεταξύ θεωρίας και πραγματικότητας όσο στην ανάλυση της σχέσης αγγλικού νομικού συστήματος και αγγλικής καπιταλιστικής ανάπτυξης. Για τον ίδιο μοιάζει με μια πάλη του Weber-ιστορικού και του Weber-θεωρητικού της

κοινωνιολογίας¹⁷. Η ένταση αυτή αυξάνεται εκθετικά αν κανείς λάβει υπ' όψιν ένα γεγονός που δύσκολα αμφισβητείται, ότι η Αγγλία αποτελεί λίκνο και εξέχον παράδειγμα καπιταλιστικού καθεστώτος. Τα ευνοϊκά, ως προς την κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη, σημεία του αγγλικού νομικού συστήματος, όπως αναφέρθηκαν, δηλαδή η στήριξη του δικαστικού σώματος στα κεφαλαιοκρατικά συμφέροντα και η περιορισμένη πρόσβαση στη δικαιοσύνη, σε συνδυασμό με μια θεώρηση του Weber που βλέπει την ακμή του καπιταλισμού στην Αγγλία να συνέβη όχι εξαιτίας, αλλά παρά την ιδιομορφία του νομικού συστήματος, θεωρούνται από τον Trubek, ως και τα σημεία που ο Weber επιστρατεύει για να ερμηνεύσει την αντίφαση που μπορεί να δημιουργεί στη θεωρία του το England Problem. Το κατά πόσο τελικά η παρουσίαση της Αγγλίας ως μιας κατάστασης εξαίρεσης που επιβεβαιώνει τον κανόνα είναι μια ειλικρινής και σωστή ανάγνωση από τον Weber ή μια υπεκφυγή επαφίεται μάλλον στον εκάστοτε αναγνώστη του βεμπεριανού έργου. Για κάποιους πάντως, όπως αναφέρει ο Trubek, το “λάθος” ανέρχεται κάποια βήματα πίσω στην συλλογιστική του Weber, καθώς θεωρούν ότι η Αγγλία είχε αναπτύξει ένα δικό της, πραγματικά *ορθολογικό* νομικό σύστημα προκαπιταλιστικά, και συνεπώς ίσως εξαρχής είναι προβληματική, ή τέλος πάντων εύθραυστης ισορροπίας, η όλη συγκριτική εξέταση των δύο παραδόσεων νομικών συστημάτων σε συνάρτηση με την πορεία της κεφαλαιοκρατίας εκ μέρους του Weber (Trubek, 1972).

Φυσικό Δίκαιο, Ρωμαϊκό Δίκαιο και Θετικό Δίκαιο

Σαφώς, δομικότατος χωρισμός είναι και αυτός που προκύπτει από την εμπέδωση στον ευρωπαϊκό χώρο της παράδοσης του ρωμαϊκού δικαίου αφενός και του φυσικού δικαίου αφετέρου. Δεν θα επεκταθούμε σχετικά με αυτόν τον χωρισμό καθώς έχει απασχολήσει σε μεγάλη κλίμακα ανωτέρω. Αξίζει όμως να αναφερθούν δύο ακόμα σημεία. Το πρώτο είναι ο πληθυντικός αριθμός (“φυσικά δίκαια”) που εντοπίζεται στην ανάγνωση του ίδιου του Weber. Αυτή η προσέγγιση των πολλών “φυσικών δικαίων” έχει προκαλέσει προβληματισμό, καθώς έχει κατατμήσει μια φιλοσοφική – θεωρητική κατεύθυνση χωρίς να έχει αποσαφηνιστεί κάπου επισταμένα από τον Weber με πιο σκεπτικό συμβαίνει κάτι τέτοιο. Θα μπορούσε, λοιπόν, να εκφραστεί

¹⁷ Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να συλλάβει καλύτερα την διάσταση και τη φύση της επιστήμης και της μεθοδολογίας του Weber ως κριτικής στην ιστορικοεπιστημονική μεθοδολογία, και συνάμα να αναρωτηθεί αν και κατά πόσο υφίσταται ένας Weber-ιστορικός, συνεπώς δε και μια πάλη με τον Weber-κοινωνιολόγο, θέτοντας υπόψιν του το έργο «Ιστορία και Μέθοδος» (1994) του Κ. Ψυχοπαίδη (πιο συγκεκριμένα σσ. 299 επ.).

και η άποψη ότι μια τέτοια κατάτμηση σκοπεύει (σε σχέση και με όσα έχουν ειπωθεί παραπάνω) να κάνει μια εκλογή εκείνων των σημείων της φυσικοδικαϊκής παράδοσης που είναι “βολικά” για την ενσωμάτωσή τους από ένα θετικό δίκαιο, που είναι συμβατά με το ανατέλλον δίκαιο της νεωτερικότητας, και να αφαιρεθούν εκείνα τα στοιχεία και τα προτάγματα (της ριζοσπαστικής κυρίως παράδοσης του φυσικού δικαίου) που δεν θα μπορούσαν να συνυπάρξουν στο αφήγημα ενός υψηλής *ορθολογικότητας* και ακαδημαϊκής νομικής τεχνικής δικαίου της κεφαλαιοκρατίας (πρβλ. Γκιούρας 2011:ρλ’- ρλα’). Το δεύτερο σημείο είναι το σημερινό χνάρι αυτού του χωρισμού. Σήμερα σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί πως αντιπαλεύουν μέσα στο δίκαιο μια ρωμαϊκή παράδοση με μια φυσικοδικαϊκή, αλλά ενσωματωμένες και οι δύο σε ένα υπόδειγμα θετικού δικαίου, ίσως δυσανάλογα μεταξύ τους και επικρατώντας σε διαφορετικά σημεία, διατηρούν μια άλλη συζήτηση ζωντανή, αυτή της έντασης μεταξύ θετικού και φυσικού δικαίου. Αυτή η κουβέντα, η οποία δεν μπορεί να αναπτυχθεί διεξοδικά εδώ, δεν είναι μια καθημερινή κουβέντα ως μάλλον θα όφειλε στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ούτε και απασχολεί την νομική εκπαίδευση σημαντικά, παρά μόνο στα πεδία της θεωρίας, της φιλοσοφίας, της ιστορίας και της κοινωνιολογίας του δικαίου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, ωστόσο, υπάρχει σε κάθε επιμέρους τομέα της νομικής επιστήμης. Εκείνο που προβληματίζει πρώτιστα σε σχέση με τον χωρισμό αυτό είναι ότι και πάλι εκπίπτει και υποβιβάζεται στις νομικές σχολές σε μια φιλολογικού τύπου συζήτηση, ενώ το δίκαιο στην εφαρμογή του, αλλά και στην διδασκαλία του, παρουσιάζεται κατά κύριο λόγο σαν ένα ώριμο, ολοένα και λιγότερο ρευστό πεδίο, που έχει “χωνέψει” τα ερωτήματα των προηγούμενων δεκαετιών και αιώνων και έχει βρει μια εξάισια ισορροπία ανάμεσα σε αυτές τις δύο παραδόσεις, σε βαθμό που να χρειάζεται ο κάθε ερευνητής να αναζητήσει με δυσκολία το χνάρι της μιας ή της άλλης παράδοσης σε έναν κανόνα δικαίου. Είναι όμως όντως έτσι; Η νομική επιστήμη έχει φτάσει σε τέτοια ωριμότητα και σε τέτοια ανάπτυξη των εργαλείων της, ώστε τέτοιες εντάσεις να είναι παρωχημένες, ή το να παρουσιάζεται έτσι είναι μια συνειδητή επιλογή για τους μετερχόμενους την σπουδή αυτή και όχι μόνο; Ένα για παράδειγμα κωδικοποιημένο και θετικό ελληνικό αστικό δίκαιο, με δεκανίκι από τους Γάλλους “αδερφούς”, το οποίο έχει λίγο από *χρηστά ήθη* και *ελευθερία συμβάσεων* και κάποιες διατάξεις τιτλοφορούμενες *παυλιανή* ή *πουβλικιανή* αγωγή είναι επίτευξη μιας συναίρεσης που άργησε αλλά ήρθε; Ή αντί να χωνευθούν οι εντάσεις, οι αντινομίες, οι φιλοσοφικές θέσεις, χωνεύτηκε μια κατεύθυνση υλικών συμφερόντων μέσα στο δίκαιο και έγινε η

ίδια το μέτρο για να “διαχωριστεί η ήρα από το στάρι” των θεωρητικών παραδόσεων; Η σημερινή διδασκαλία και παράσταση της νομικής επιστήμης από τους ακαδημαϊκούς της τουλάχιστον δασκάλους και συγγραφείς μοιάζει συχνά αφόρητα βέβαιη για το σημερινό της αφήγημα, στο οποίο μάλλον η ίδια φρονεί ότι έφτιαξε τον χώρο όπου ο Πλάτωνας και ο Θρασύμαχος, ο Savigny, ο Hobbes και ο Hegel, ο Marx και ο Weber, συναντήθηκαν και ομονόησαν μέσα στην αγκαλιά του Kelsen¹⁸, ή σε άλλες πολιτείες του Hart (βλ. π.χ. προσέγγιση Σούρλας, «*Justi atque injusti scientia*» σελ. 58-67, 79-85, 234-240 και γενικά το έργο ως προς την εντελώς διεκπεραιωτική και μονόπλευρη οπτική ενός ακαδημαϊκού εγχειριδίου των σπουδαστών της νομικής επιστήμης¹⁹).

«Πρακτικοί» του Δικαίου, ακαδημαϊκή νομική διδασκαλία και επαγγελματίες της Νομικής

Σε μια συγκεκριμένη ιστορική φάση της εξέλιξης του δικαίου εντοπίστηκε και μια διαφορετική ένταση που αφορούσε στο ίδιο το προσωπικό του. Έτσι, υπήρξε η εποχή που κομμάτια της θεωρίας και ο ίδιος ο Weber μιλούσαν για το λεγόμενο *δίκαιο των νομικών* (Weber, 2011: 202-203, 208-286, 307-308). Εδώ γίνεται αναφορά όχι στα πλαίσια μιας ιστορικής περιοδολόγησης ή μιας παρελθοντολογίας, αλλά γιατί αυτή η εποχή δημιούργησε ερωτήματα και προβληματισμούς, των οποίων οι απαντήσεις και οι υπερβάσεις γέννησαν με τη σειρά τους ζητήματα, τα οποία είναι διαχρονικά. Στο πεδίο του δικαίου, λοιπόν, εμφανίζονται ως και σήμερα εντασιακά στιγμιότυπα, που αφορούν στους επαγγελματίες²⁰ της νομικής (τη δράση των νομικών, τον ρόλο τους ως κοινωνική κατηγορία [αν μπορούμε να τους ορίσουμε ως τέτοια], την εκπαίδευσή τους, τη θέση τους στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας). Αφορούν επίσης και στην τρομερά εντασιακή συνθήκη της κατάρτισής τους σε αντίθεση με την άγνοια των λαϊκών περί δικαίου, η οποία προφανώς δεν απαντάται στην κλίμακα του παρελθόντος, αλλά αποτελεί ακόμα και σήμερα ζήτημα.

¹⁸ Ο ίδιος ο Weber θεωρούσε την κελσιανή θεωρία του *καθαρού* δικαίου ως πλάνη («*Irrtum*»), βλ. Ulmen, 1991: 225.

¹⁹ Ουδόλως δεν αναφέρεται το εν λόγω έργο με μομφή ως προς το περιεχόμενό του, καθώς αναγνωρίζεται και η στοχοθεσία του ως ακαδημαϊκού, πρωτίστως, εγχειριδίου. Εξάλλου, το συγγραφικό έργο του Σούρλα είναι ευρύ και περιλαμβάνει μελέτες που ξεπερνούν τα ερωτήματα ενός σπουδαστή της Νομικής. Αν πρέπει να αναφέρεται ως μομφή, τότε αυτή κατευθύνεται στην ευρύτερη προσέγγιση των νομικών σπουδών σήμερα, όπως αρθρώνονται στην στοχοθεσία της διδασκαλίας, τα προγράμματα σπουδών, τα εγχειρίδια κ.α.

²⁰ Αν κάποιος προτιμά στους “λειτουργούς”, αν και διάφορα σημεία της παρούσας εργασίας δεν κατατείνουν σε αυτή την άποψη.

Μέσα από τις παραθέσεις του Weber μπορεί κανείς να δει τις μεταβάσεις μέχρι να φτάσουμε στην πανεπιστημιακή νομική εκπαίδευση, η οποία έως και σήμερα αποτελεί παγκοσμίως (στην πλειοψηφία των περιπτώσεων) απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση νομικών επαγγελμάτων²¹. Ακόμα και εξαιρώντας την εκπαίδευση σε ιεροκρατικές σχολές, η οποία αποτέλεσε σε αλλοτινές περιόδους μια συνθήκη νομικής εκπαίδευσης, και πάλι στον μεσαίωνα μπορεί να εντοπιστεί ένας χωρισμός και στον πιο “κοσμικό” τρόπο διδασκαλίας του δικαίου, μεταξύ εμπειρικής διδασκαλίας από πρακτικούς, και θεωρητικής διδασκαλίας από σχολές. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις ο διαχωρισμός αυτός αρθρώνεται και στην επαγγελματική έκφρασή του, με τη διάκριση “συνηγόρου” και “δικηγόρου” στην Αγγλία. Με την επικράτηση της θεωρητικής διδασκαλίας από σχολές μετακινείται η νομική εκπαίδευση (όχι εν μια νυκτί) σε μια νεωτερική, ορθολογική νομική μόρφωση, κατά Weber, η οποία υπό τη σκέπη του μονοπωλίου πλέον της διδασκαλίας του δικαίου από το πανεπιστήμιο, φτάνει στην άρση της διάκρισης, και ο απόφοιτος νομικής σχολής είναι ο ίδιος ο μόνος ικανός και για την εμπειρική άσκηση του δικαίου, μέσω και της πρακτικής άσκησης και της επανεξέτασής του για την χορήγηση άδειας²². Στην διαδικασία που οδήγησε σε αυτή τη νεωτερική, πανεπιστημιακή διδασκαλία της νομικής επιστήμης συνέβαλε καθοριστικά η επίδραση του ρωμαϊκού δικαίου στην ηπειρωτική Ευρώπη. Τα ορθολογικά χαρακτηριστικά που δύνανται να ανευρεθούν σε αυτό τον τύπο αρχαίου δικαίου και αφορούν τόσο στο εννοιολόγιό του, όσο και στις ρήτρες και σε στοιχεία της συναλλακτικής πρακτικής που θεσμοθετούσε, το κατέστησαν ικανό να πάρει χαρακτηριστικά «παγκοσμίου» (Weber, 2011: 290) δικαίου, όπως το χαρακτηρίζει ο Weber. Σαφώς εφόσον πρόκειται για δίκαιο που εξελίχθηκε επί αιώνες, πολλώ δε μάλλον μέσα σε διαφορετικά υποδείγματα καθεστώτος, υπάρχουν σημεία παλινδρομήσεων και αντιφάσεων στην πορεία του, κυρίως αν διακρίνουμε μεταξύ αυτοκρατορικής και δημοκρατικής περιόδου. Ωστόσο,

²¹ Υπάρχουν προφανώς ακόμα περιπτώσεις που μπορεί στην άσκηση της δικαιοσύνης να παρεμβαίνουν άλλοι φορείς, περιπτώσεις που συνήθως εμφανίζονται στον μη δυτικό κόσμο, αλλά κατ'εξαιρέση και σε αυτόν [π.χ. οι περιπτώσεις που αφορούν στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο και αναγνωρίζουν την ύπαρξη εναλλακτικών εφαρμοστέων δικαίων εντός μιας εθνικής έννομης τάξης, που στην σύγχρονη ελληνική περίπτωση μπορεί να δει κανείς ένα παράδειγμα με την μερική άμβλυνση της συνταγματικής διάταξης για την ασφάλεια δικαίου και την χορήγηση από το ελληνικό κράτος της αρμοδιότητας εκδίκασης ορισμένων διαφορών (κυρίως οικογενειακών και κληρονομικών) στον μουφτή της Θράκης, ο οποίος δεν λαμβάνει νομική εκπαίδευση για την εκδίκαση των υποθέσεων που υπάγονται στην δική του αρμοδιότητα].

²² Η τελευταία θέση μονό ειρωνεία μπορεί να συναντήσει αν γίνει απόπειρα να ελεγχθεί στον σημερινό, εγχώριο καταμερισμό εργασίας, στον οποίο οι ασκούμενοι απόφοιτοι νομικής εν αναμονή της άδειάς τους ελάχιστα και σπάνια πραγματικά καταρτίζονται, ενώ αποτελούν μια ιδανική εφεδρεία στην συγκεκριμένη αγορά (και το αυτό, με διαφορές στον βαθμό, συναντάται σε όλες τις μορφές πρακτικής άσκησης και μαθητείας).

στο σύνολό του αποτέλεσε ένα πρώτο υλικό για τους νομικούς στην καμπή της νεωτερικότητας αλλά και πριν, οι οποίοι επιχειρώντας να μεταφέρουν τις έννοιές του στο συγκαιρινό τους περιβάλλον έθεσαν τα θεμέλια του σύγχρονου δικαίου (πρβλ. Turner και Factor, 1994 και ειδικότερα σελ. 137-143 όσον αφορά στο σχήμα «*isolation*» - «*generalization*» - «*application*»). Ένα άλλο γεγονός που συνέβαλλε στην ίδια κατεύθυνση είναι σίγουρα και η τάση κωδικοποίησης (παρά τις όποιες προβληματικές της κατά περίπτωση, βλ. παραθέσεις Weber για Πρωσικό Εδαφικό Δίκαιο), η οποία ανάγεται σε μια πρώιμη μορφή της και πάλι σε κωδικοποιήσεις της ρωμαϊκής περιόδου. Ουσιαστικά η κωδικοποίηση καθιέρωσε έναν νέο φορμαλισμό (όχι πια αυτόν της θεατρικότητας και του βερμπαλισμού της εμπειρικής νομικής τέχνης του μεσαίωνα) και αποτέλεσε ταφόπλακα της λογικής “από το ειδικό στο ειδικό”. Όλη αυτή η πορεία που ενίσχυσε τον γενικό χαρακτήρα του κανόνα, το αφηρημένο δίκαιο, ένα σύγχρονο εννοιολόγιο, αλλά και σταδιακά μια πρακτική συναλλαγών στα πλαίσια των αναγκών της “επιχείρησης”, επέδρασε καταλυτικά στον νέο τύπο ορθολογικής νομικής εκπαίδευσης, συνεπαγωγικά και στην μορφή του επαγγέλματος των νομικών (καθώς και στην οικονομική τους βάση, το κοινωνικό τους εκτόπισμα, την θέση τους στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας). Η πορεία αυτή, εντούτοις, δημιουργεί και μια ακόμη συνέπεια. Η υψηλή *ορθολογικότητα* της σύγχρονης νομικής εκπαίδευσης, η ειδική λογική στην οποία ατσαλώνονται οι νομικοί επιστήμονες, τα ειδικά τεχνικά εργαλεία της νομικής σκέψης, πόσο μάλλον σε συνδυασμό με το φύσει ρευστό και δυναμικό περιεχόμενο του δικαίου, οξύνουν την άγνοια των “λαϊκών” γύρω από το δίκαιο. Η άγνοια αυτή αποτελεί μια διόλου απαρατήρητη συνθήκη, η οποία δεν επηρεάζει μόνο στις περιπτώσεις που μπορεί οι “λαϊκοί” να εισχωρούν μέσα στις διαδικασίες ή τα περιεχόμενα του δικαίου (*ορκωτά και μεικτά ορκωτά δικαστήρια, αίσθημα δικαίου, αχρησία, contra legem ερμηνεία κ.α.*), αλλά ανάγεται σε ζήτημα βαθιά πολιτικό με σωρεία απολήξεων, για την λειτουργία της δικαιοσύνης²³, για την “εξουσία” της νομικής μόρφωσης, για την αγοραία προσέγγιση του δικαίου, για την πραγματική πιθανότητα εισχώρησης του λαϊκού παράγοντα στην διαμόρφωση και αναδιαμόρφωση του δικαίου με μη ρηξιακά μέσα και επιλογές (Weber, 2011: 196-224, 279-289, 321-325).

²³ Ο όρος εδώ με την έννοια των *τριών κρατικών λειτουργιών*.

Το Δίκαιο στο συνολικό κοινωνικό οικοδόμημα του Weber

Από αυτό το σημείο και έπειτα στόχος είναι να θεαθούν κάποιες εντάσεις που προκύπτουν για το δικαϊκό αντικείμενο, στην βεμπεριανή του εκδοχή, και εκπορεύονται από την πραγμάτευσή του παράλληλα με άλλα φαινόμενα και παραμέτρους της νεωτερικότητας. Μια τέτοια επεξεργασία είναι ιδιαίτερα δύσκολη και θα γίνει μόνο εν είδει σημείων καθώς μια εκτεταμένη ανάλυση δεν χωρά εδώ, ενώ απεναντίας μια έστω μικρή αναφορά κρίνεται αναγκαία για μια συνολικότερη εικόνα της βεμπεριανής πραγμάτευσης του δικαίου. Εδώ θα αναφερθούν ζητήματα που προκύπτουν για το δίκαιο μέσα από τις στιγμές που στο οικοδόμημα του Weber συναντάται με το κράτος, την γραφειοκρατία, την δημοκρατία. Θα αναφερθεί το ζήτημα της νομιμοποίησης της εξουσίας και ο αρμός του με μια νεωτερική σύλληψη του δικαίου, το συγγενές εν πολλοίς ζήτημα της βίας ως προϋπόθεση της ισχύος και η αντιπαράθεση της “βίας” και της “αναγνώρισης” (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 325-330), αλλά και σημεία ταξικής φόρτισης του δικαίου. Όλα αυτά τα ζητήματα έντασης και προβληματισμού στο πεδίο του δικαίου έχουν μεταξύ τους σε μεγάλο βαθμό συνέχειες και για αυτό στην έκθεσή τους θα υπάρξουν σημεία αλληλοεισχώρησης της ανάλυσης του ενός στην ανάλυση του άλλου. Αυτά τα ζητήματα δεν είναι αμιγώς, ούτε κατεξοχήν νομικά, παρά μάλλον ζητήματα πολιτικής κοινωνιολογίας και πολιτικής επιστήμης, γεγονός που φανερώνει πως και η ίδια η κοινωνιολογία δικαίου του Weber και συλλήβδην η βεμπεριανή επιστήμη είναι σήμερα, τουλάχιστον υπό μια προοπτική, πολιτική επιστήμη.

➤ **Το κράτος και το «νόμιμο» μονοπώλιο της βίας**

Σε αυτά τα χαώδη ζητήματα δεν είναι εύκολο να εκλεγεί το σημείο από το οποίο θα αρχίσει η ανάλυση. Μια καλή αρχή είναι ίσως η επισήμανση της βεμπεριανής θέσης που ξεκινάει από την οικονομία, τη μήτρα του όλου βεμπεριανού επιστημονικού εγχειρήματος, και περνάει σε ένα συγκεκριμένο συμπέρασμα για το δίκαιο, μέσα από την έννοια του κράτους. Ο Weber, λοιπόν, υποστηρίζει πως ενώ το κράτος δεν είναι πουθενά «εννοιολογικά» αναγκαίο για την οικονομία, και ενώ έχει αναφέρει πως το πράττειν μπορεί να διαμορφώνεται και πέραν του εξαναγκασμού, και αν μέσα σε αυτόν πέραν κρατικών εξαναγκαστικών μηχανισμών, εντούτοις καταλήγει πως η σύγχρονη οικονομική διάταξη είναι αδύνατη χωρίς μια έννομη τάξη, η οποία πρακτικά λαμβάνει χαρακτηριστικά «κρατικής διάταξης». Αυτό συμβαίνει γιατί η ύφεση της επιρροής της παράδοσης και των εξ αυτής συμβατικών ή ηθικών

στάσεων, αλλά και η όξυνση των αντιθέσεων των ταξικών συμφερόντων απαιτούν ένα δίκαιο που να λειτουργεί με ασφάλεια και ακρίβεια, άρα ένα δίκαιο που απαιτείται με τη σειρά του να έλκεται από την μέγιστη εξαναγκαστική εξουσία. Αυτή η απαίτηση εντείνεται από την ιδιότητα της σύγχρονης οικονομίας να εξαφανίζει κάθε άλλον φορέα δικαίου και νομικής εγγύησης πλην του κράτους²⁴. Το «οικουμενικό εξαναγκαστικό ίδρυμα», όπως χαρακτηρίζεται στην σχετική παράθεση, είναι για την αγορά και τις εγγενείς συνέπειές της, αυτό το μόρφωμα που διαλύει κάθε άλλο πιθανό, που μονοπωλεί και ρυθμίζει κάθε νόμιμη εξουσία (Weber, 2011: 40-41, 107, πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994:339 επ.) [Μάλιστα, η επιτυχής μονοπόληση του «νόμιμου φυσικού καταναγκασμού» είναι προϋπόθεση και συστατικό στοιχείο του βεμπεριανού ορισμού του κράτους (Weber, 2005: 57/πρβλ. Anter, 2014: 26 επ.)] . Αυτή η θέση επιλέχτηκε ως αφετηρία της περαιτέρω ανάλυσης για δύο λόγους. Ο πρώτος γιατί εκφράζει με σαφήνεια την αφετηρία της κάθε θέσης του Weber, που βρίσκεται στην οικονομία, και τον ορίζοντα κάθε θέσης του Weber, που είναι πάντα στην νεωτερικότητα, στην Δύση και στην κεφαλαιοκρατία. Αξιίζει, άρα, για τον Weber να δούμε την ρύθμιση εκτός εξαναγκασμού, εκτός κρατικού εξαναγκασμού, την οικονομία εκτός του κράτους, ή το δίκαιο εκτός και των δύο (πρβλ. Anter, 2014:176), αλλά όταν έρθει η ώρα της βεμπεριανής κοινωνιολογίας να αναμετρηθεί με το να γίνει πολιτική επιστήμη για την Γερμανία του τότε παρόντος, οικονομία, κράτος και δίκαιο οφείλουν να μπουν στο πλαίσιο της ανωτέρω σκέψης. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι ίσως η σκέψη περί αυτού του μονοπωλίου του κράτους [με διαφορές είχε διατυπωθεί και από άλλους, π.χ. Jhering, Jellinek (πρβλ. Anter, 2014: 29-30/Γκιούρας, 2009: πζ', Σζ')] είναι η πιο φημισμένη και η πιο “τσιταρισμένη” αράδα του Weber, μάλλον όχι άδικα ως προς τη βαρύτητά της, αλλά ενίοτε κατακρεουργημένη στα εύκολα συμπεράσματα της απομόνωσής της από το όλο βεμπεριανό έργο.

Έχει μεγάλη σημασία να κατανοηθεί πως το *κρατικό ίδρυμα* μονοπωλεί και υπό την έννοια μιας ανοχής της ρύθμισης εκτός αυτού [για την ακριβέστερη έννοια των όρων *ίδρυμα*, *κράτος*, *σύνδεσμος* κ.α. βλ. Weber, 2005: 55 επ.]. Κατεξοχήν στο *οικονομικά συναφές* ιδιωτικό δίκαιο υπάρχουν περιπτώσεις (και βαθαίνοντας η νεωτερικότητα και ως σήμερα όλο και περισσότερες) που η ρύθμιση εκφεύγει της

²⁴ Η έξωση της οικονομίας ως κομβικής παραμέτρου των σύγχρονων έννομων τάξεων και ο ασίγαστος πόθος να αποδείξει πως το δίκαιο αυτορυθμίζεται, ήταν που οδήγησε τον Kelsen σε μια αντιφατική εικόνα σύνδεσης του κράτους με το δίκαιο, αν και σε σημεία μπορεί κανείς να βρει συνδέσεις με την βεμπεριανή θέαση, δεκτικές εξαιρετικά ενδιαφέρουσας μελέτης.

αυστηρής κρατικής έκφρασής της. Ωστόσο, αυτό συμβαίνει με “άδεια” του κράτους. Η ιδιωτική πρωτοβουλία στη σύναψη συμβάσεων και στο περιεχόμενό τους, αλλά ακόμα και σύγχρονες μορφές επίλυσης διαφορών, όπως η διαιτησία (όχι τόσο σύγχρονες για κάποιους άλλους κοινωνικούς σχηματισμούς όπως ο γαλλικός), εξακολουθούν να υπάρχουν ή να εμφανίζονται υπό τη σκέπη του κράτους. Η παράθεση του Weber για τα «ειδικά δίκαια» μπορεί να προσφέρει αναλογίες στον αναγνώστη για να μην προβεί σε βεβιασμένα συμπεράσματα σε σχέση με τυχόν “ασυνέχειες” στο μονοπώλιο δημιουργίας δικαίου από το κράτος (Weber, 2011: 107 επ.). Η μελέτη του δημοσίου και του ποινικού δικαίου σε αντίστιξη με το ιδιωτικό δημιουργεί τέτοιες συγχύσεις (δεν θα μπορούσε προφανώς μια διοικητική προσφυγή στο σημερινό νομικό πολιτισμό να επιλυθεί διαιτητικά, ούτε μια δημόσια σύμβαση να οριστεί υπό πλήρη ιδιωτική πρωτοβουλία, ούτε ακόμα περισσότερο η ποινική δικαιοσύνη να αλλάξει χέρια ή να μεταβάλλει στη βάση υλικών συμφερόντων [όχι τουλάχιστον τόσο εξόφθαλμα] τα περιεχόμενα των διατάξεων του Π.Κ.). Κάτι τέτοιο όμως δεν σημαίνει ότι το κράτος υποχωρεί. Η μελέτη της ιστορικής εξέλιξης της ίδιας της μορφής του κράτους και των μετασχηματισμών του συνιστά ένα δαιδαλώδες μέρος της πολιτικής έρευνας και είναι ο δρόμος για να κρίνει κανείς και τις όποιες αλλαγές στην μονοπώληση της δημιουργίας δικαίου, μελέτη που δεν μπορεί να γίνει εδώ διεξοδικά.

Σε κάθε περίπτωση η σημερινή, αδιαμφισβήτητη ως ένα βαθμό, κρατική εγγύηση του δικαίου, κάνει δύσκολο να κατασταλάξει στη σημερινή συνείδηση πως το γεγονός αυτό είναι νεωτερικό και ο ιστορικός ορίζοντάς του σύντομος, εφόσον το ίδιο το κράτος είναι φαινόμενο νεωτερικό [το κράτος στην αστική κοινωνία είναι το μόνο ιστορικά υπάρχον κράτος κατά τον Weber, σε μια από τις σπάνιες τόσο ρητές συμφωνίες με τον Marx (πρβλ. Γκιούρας, 2009: νε’/πρβλ. Weber, 2005: 59)]. Ο κόσμος έζησε πολύ περισσότερα χρόνια με υποκειμενικά δικαιώματα και κοινότητες δικαίου, από ότι έχει ζήσει με πρότυπους, γενικούς κανόνες εκπορευόμενους από το κράτος. Είναι ενδιαφέρον να δει κανείς πώς συγκροτούνται στο σήμερα “κοινότητες δικαίου”, αλλά χωρίς να προσπαθήσει από κάτι τέτοιο να βγάλει μεγάλης κλίμακας συμπεράσματα, καθώς αυτές προέρχονται από τους τεχνικούς και βεμπεριανά ορθολογικούς επιμερισμούς του σύγχρονου δικαίου, αλλά και από την ίδια την διαίρεση του σύγχρονου κόσμου (η ίδια η έννοια του κράτους συνίσταται στην [πρωταρχικά εδαφική αλλά όχι μόνο] διαίρεση, και σήμερα, εφόσον μιλάμε για νομοθεσίες βεληνεκούς ολόκληρων ηπείρων, κάθε κρατικό δίκαιο θα λέγαμε ότι είναι

“ειδικό”, ως εθνικό δίκαιο, ή ακόμα περισσότερο τμήματα εθνικών δικαίων που αναφέρονται σε μεμονωμένες ομάδες προκύπτουσες από αυτές τις διαιρέσεις είναι “ειδικά”, βλ. πτυχές ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.).

Το *ίδρυμα (Anstalt)* προκύπτει στην βεμπεριανή θεωρία μέσα από μια διαδικασία η οποία δεν είναι στιγμιαία. Προκύπτει μέσα από «την αυξανόμενη ενσωμάτωση όλων των μεμονωμένων ατόμων και δεδομένων» σε αυτό. Η βάση αυτής της ενσωμάτωσης βρίσκεται στην δικαϊκή σύλληψη της τυπικής «νομικής ισότητας» (Weber, 2011:113), η οποία θεμελιώνεται κατόπιν δύο εξορθολογιστικών δυνάμεων, κατά τον Weber: της αγοραίας διεύρυνσης και του εκγραφειοκρατισμού των οργάνων των συνεννοητικών κοινοτήτων. Η αυτονομία δημιουργίας δικαίου συνεχίζει να υπάρχει και μέσα σε αυτή την προοπτική, αλλά η ατομική αυθαιρεσία εδώ μοιάζει να δίνει τη θέση της στην αυστηρή εγγύηση των νομικών κανόνων και την, έστω φαινομενική, μόνο τυπική δηλαδή, γενική πρόσβαση στην αυτονομία αυτή. Η μεταβολή αυτή συνιστούσε, σύμφωνα με τον Weber, μια ανάγκη για δύναμη των εξουσιαστών και των υπαλλήλων του ανερχόμενου *κρατικού ιδρύματος*, αλλά και στο πεδίο της οικονομίας μια κατεύθυνση των συμφερόντων των φορέων της αγοραίας δύναμης (πρβλ. Τερλεξής, 1988: 74-75/Ψυχοπαίδης, 1994: 339 επ.). Όσον αφορά στους δεύτερους, το συμφέρον τους έγκειτο στο γεγονός πως μια επίκληση στο «γενικό δικαίωμα» μέσα σε ένα καθεστώς «ελεύθερου» αγώνα στην αγορά, επέτρεπε τελικά την πρόσβαση στο «γενικό δικαίωμα» μόνο στους κατέχοντες συγκεκριμένη «ταξική θέση», μόνο δηλαδή στους ίδιους, τους φορείς συμφερόντων αγοραίας δύναμης. Κι εδώ είναι ένα ακόμα στιγμιότυπο, από τα πραγματικά λίγα, που ο Weber εκφράζει με ενάργεια το ταξικό χνάρι όχι μόνο του σύγχρονου δικαίου, αλλά με ένα τρόπο και του κράτους, ήδη στα πρώτα του σκιρτήματα. Η αυτονομία αυτή, φυσικά, ήταν όχι μόνο στην πραγματικότητα, αλλά και στην ίδια τη συνείδηση των φορέων συμφερόντων, πάντα σχετική και υποκείμενη στην ανοχή και την εγγύηση του πολιτικού συνδέσμου, με χαρακτηριστικά διαφορετικά από την ελευθερία των συμβάσεων, όπως αυτή αποτυπωνόταν και αποτυπώνεται με σαφήνεια ως κεντρικός πυλώνας του νεωτερικού ιδιωτικού δικαίου. Τα ειδικά δε δίκαια που δημιουργούσε εγκυμονούσαν προβληματισμούς γύρω από τα ζητήματα της υπαγωγής και της πολλαπλότητας δικαίων. Η σχέση των προβληματισμών αυτών με την έννοια του εδάφους και του *εδαφικού δικαίου* είναι άρρηκτη, γεγονός που φαίνεται και από βασικές έννοιες του σημερινού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου (*ius gentium*, *σύνδεσμος*, *εφαρμοστέο δίκαιο*,

σύγκρουση δικαίων), οι οποίες παραπέμπουν απευθείας στις παραθέσεις του Weber, παρά την τόσο διαφοροποιημένη νομική γεωγραφία (Weber, 2001: 112-115) .

Το πώς και γιατί προέκυψε ως ανάγκη το σύγχρονο *κρατικό ίδρυμα* ανάγεται, κατά τον Weber, όσον αφορά στην ηπειρωτική τουλάχιστον εκδοχή, στην γραφειοκρατία, γεγονός που έχει επισημάνει ως ένα βαθμό και παλαιότερα ο Schmoller (πρβλ. Γκιούρας, 2005: 4γ'), και την λειτουργία της να υποτάσσει, να επιτηρεί και κατόπιν να αδειοδοτεί και να ρυθμίζει κάθε ως τότε αυτόνομη συλλογική μορφή²⁵ (πρβλ. Mommsen, 1977 για το «αυτοκέφαλο» του κράτους και την υπεροχή του εξαιτίας του γεγονότος ότι απολαμβάνει αποφασιστικά νομικά προνόμια). Αυτή η πολιτική παράμετρος, μαζί με την σφραγίδα της Γαλλικής Επανάστασης και τις οικονομικές παραμέτρους της αναδύμενης κεφαλαιοκρατίας, οδήγησαν για πρώτη φορά σε μια συγκροτημένη απόπειρα της θεωρίας να ασχοληθεί με την έννοια του *κράτους*, και έπειτα να αναρωτηθεί και για την ίδια την προσωπικότητά του. [Η *προσωπικότητα του κράτους*, η ανάγκη μιας σαφούς οριοθέτησής της, η *αστική προσωπικότητά* του με ιδιωτικοδικαϊκή έννοια, είναι ζητήματα που απασχολούν συνέχεια τη νομική θεωρία, εφόσον το εκάστοτε πολιτικό καθεστώς και η εκάστοτε ιστορική συγκυρία, ακόμα και η εκάστοτε κυβέρνηση, δρουν καταλυτικά επί αυτών. Η *αστική προσωπικότητα του κράτους* αρχικά φαινόταν ως η οδός άμυνας του ατόμου απέναντι στον πανίσχυρο πολιτικό σύνδεσμο. Και καθώς, όπως αναφέρεται και από τον Weber (βλ. 2011: 131), το όλο ζήτημα της προσωπικότητας σχετίζεται με το δικαίωμα παράστασης σε δίκη, θα μπορούσε σήμερα κανείς να ανατρέξει στις δικαστικές αποφάσεις για να δει τα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία της υπερτέρησης του ενός και του άλλου μέρους, είτε πρόκειται (στην ελληνική περίπτωση) για αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων, είτε του ΣτΕ, είτε ακόμα και υπερεθνικών δικαστηρίων (π.χ. ΕΔΔΑ). Ακόμα, η *αστική προσωπικότητα του κράτους* δημιούργησε και δημιουργεί πολιτικά ερωτήματα, εφόσον βρισκόμαστε σήμερα, τουλάχιστον όσον αφορά στα του “οίκου μας”, σε μια διαδικασία ανάστροφη από αυτή που περιγράφει ο Weber, σε μια διαδικασία “αποκρατικοποίησης” (πρβλ. Weber, 2011: 150). Οι πολιτικές και νομικές εντάσεις που προκαλεί η *προσωπικότητα του κράτους* γέννησαν μέσα στον 20^ο κυρίως αιώνα αναρίθμητες κρατικές θεωρίες, “προσωνύμια” και επιθετικούς προσδιορισμούς του κράτους, που λιγότερο ή περισσότερο αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο η

²⁵ Ενδιαφέρουσα εδώ είναι η παράλληλη μελέτη αυτών των παραθέσεων του Weber με το έργο του Gierke.

κεντρική διοίκηση θέλει να οξύνει ή να αμβλύνει τις όψεις της *αστικής προσωπικότητας*].

➤ **Η καθαρά τεχνική ανωτερότητα της γραφειοκρατίας και το «ορθολογικό» δίκαιο**

Όπως έχει γίνει σαφές ως τώρα από τα παραπάνω, η γραφειοκρατία αποτελεί μια από τις κυριότερες προκείμενες στην σύγχρονη υπόσταση του δικαίου, αλλά και μια από τις κυριότερες προκείμενες της ίδιας της νεωτερικότητας και συνεπώς του έργου του Weber. Η αιτία της διείσδυσής της στον νεωτερικό τρόπο οργάνωσης και διοίκησης οφείλεται στην καθαρά *τεχνική ανωτερότητά* της έναντι κάθε άλλης μορφής, στην υψηλή εξειδίκευσή της, την εκπαίδευση των υπαλλήλων, την ακρίβεια και την “οικονομία” της (πρβλ. Τερλεξής, 1988: 138-140). Η κεφαλαιοκρατία ως οικονομικό δεδομένο της νεωτερικότητας απαιτεί την γραφειοκρατική οργάνωση για την διεκπεραίωση των υποθέσεων, αλλά και συνιστά η ίδια υπό την όψη των επιχειρήσεών της εξέχον πρότυπο τέτοιας οργάνωσης. Πολλώ δε μάλλον η γραφειοκρατία προτάσσει ένα ορθολογικό, καθαρά αντικειμενικό καταμερισμό εργασίας της διοίκησης με διαχωρισμό του διοικητικού επιτελείου από τα μέσα διοίκησης και παραγωγής, ο οποίος (καταμερισμός) απομακρύνεται ιστορικά από την έννοια της «τιμής», οδεύει στην *απανθρωποίηση* των «αντικειμενικά» ειδικών, και κυρίως ανταποκρίνεται στην αρετή της *υπολογισιμότητας* του αποτελέσματος (πρβλ. Parsons, 1942/Giddens, 2009: 395-396/Ψυχοπαίδης, 1994: 341-348). Στο πεδίο του δικαίου η πορεία αυτή της γραφειοκρατικοποίησης, η οποία εκκινά από την αυτοκρατορική Ρώμη, καταλήγει στην ανεύρεση από ορθολογικά εκπαιδευμένους ειδικούς, στο *ορθολογικό δίκαιο* (Weber, 2009: 48-51/πρβλ. Weber, 2005:246 επ.).

Ο Weber, παρά τα όσα περιγράφονται εδώ, αναγνωρίζει σημεία, ακόμη και στη νεωτερική ανεύρεση δικαίου, που η “αντικειμενικότητα” και η “εξειδίκευση” δεν ταυτίζονται με την εξουσία του γενικού, πρότυπου κανόνα (βλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 354-355). Η παραγνώριση άλλωστε των σημείων/στιγμών αυτών θα συνέτεινε σε μια άποψη αρραγούς χαρακτήρα του δικαίου και *δικαστή – αυτομάτου*, την οποία ο Weber, όπως έχει ήδη υπογραμμιστεί, έχει κατακρίνει εντόνως. Τα σημεία αυτά που “σπάει” το γενικό υπόδειγμα της καθαρής “αντικειμενικότητας” της γραφειοκρατίας στην δημιουργία και ανεύρεση δικαίου ή στην διοικητική πρακτική, εντούτοις, δεν αποκαλύπτουν κάποιο «βασίλειο ελεύθερης αυθαιρεσίας», καθώς πάντα παραμένει και στις περιπτώσεις αυτές ενεργό το στοιχείο του «έλλογου», του ορθολογικού και

της «κρατικής λογικής» για την συμπεριφορά του υπαλλήλου. Το ίζημα αυτής της έντασης που ενδέχεται να προκύπτει από τις ασυνέχειες σε μια εικόνα “ολοκληρωτικής” γραφειοκρατικοποίησης είναι η θέση ότι «καταρχήν πίσω από κάθε πράξη της γνήσιας γραφειοκρατικής διοίκησης βρίσκεται ένα σύστημα ορθολογικά συζητήσιμων “λόγων”, δηλαδή είτε μια υπαγωγή σε πρότυπους κανόνες είτε μια στάθμιση των σκοπών και των μέσων» (Weber, 2009: 56-57).

Το φαινόμενο της “γραφειοκρατίας” στην βεμπεριανή θεωρία είναι παράλληλο με εκείνο της “δημοκρατίας”, υπό την έννοια ότι, στα γεννοφάσκια της τουλάχιστον, η γραφειοκρατία απαιτούσε την, έστω σχετική, ισοπέδωση των οικονομικών και κοινωνικών διαφορών για την κατάληψη μιας διοικητικής θέσης (για την έννοια της *δημοκρατίας* στη βεμπεριανή θεωρία θα επανέλθουμε διεξοδικότερα παρακάτω καθώς αποτελεί ένα πολύ ιδιαίτερο, θολό και τεταμένο σημείο της). Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Weber, η γραφειοκρατία αποτελεί ένα «αναπόφευκτο παράπλευρο φαινόμενο της νεωτερικής μαζικής δημοκρατίας», το οποίο μάλιστα συμπλέει με την αρχή της «αφηρημένης κανονιστικότητας» της άσκησης της εξουσίας (Weber, 2009: 62-65).

Ο εκγραφειοκρατισμός είναι εκείνο το μέσο που μετατρέπει ένα *κοινοτικό πράττειν* σε ένα ορθολογικά διατεταγμένο *κοινωνικό πράττειν*, και ως αποτέλεσμα ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός χωρίς κενά και άπαξ ολοκληρωμένος συγκροτεί εξουσιαστικές σχέσεις σχεδόν αρραγούς χαρακτήρα, που τον καθιστούν ως κοινωνικό μόρφωμα δύσκολο να καταπέσει (βλ. Γκιούρας, 2019: 55-58). Αυτό συμβαίνει καθώς τόσο εσωτερικά ο εκάστοτε υπάλληλος αδυνατεί να αποδεσμευτεί και να πράξει έξω από τον ίδιο τον μηχανισμό γραφειοκρατικής εξουσίας, όσο και ο εξουσιαζόμενος δεν μπορεί να διανοηθεί την επιτέλεση κάποιων λειτουργιών άνευ του μηχανισμού αυτού. Η σκέψη μιας βίαιης παρεμπόδισης των λειτουργιών της γραφειοκρατίας, τόσο υπό την έννοια της δημόσιας διοίκησης, όσο και υπό αυτή της ιδιωτικής οικονομίας σε καθεστώς κεφαλαιοκρατίας, οδηγεί, κατά τον Weber, σε «χάος». Για αυτό για τον Weber, μέσα στο βάθεμα των καπιταλιστικών όρων στη νεωτερικότητα, οι σκέψεις βίαιων ανατροπών του γραφειοκρατικού μηχανισμού είναι όλο και πιο “ουτοπικές”, και όπου σημειώνονται «επαναστάσεις» τέτοιου τύπου (χρησιμοποιεί το παράδειγμα της Γαλλίας) μάλλον πρέπει να νοούνται ως «πραξικοπήματα» (Weber, 2009: 68-70)²⁶.

➤ Εγκυραιοκρατισμός και εκδημοκρατισμός

Μια τρίτη έννοια πλάι στο κράτος και στη γραφειοκρατία η οποία φαίνεται αναγκαία για την ανάπτυξη του σύγχρονου *ορθολογικού δικαίου* είναι η έννοια της *δημοκρατίας*. Η *δημοκρατία* όμως είναι στην πολιτική θεωρία μια έννοια πολλαπλών ταυτοτήτων, η οποία ερμηνεύεται και φορτίζεται πολλαπλά, ως και σήμερα. Έτσι και για τον Weber δεν είναι κάθε δημοκρατία κατάλληλη για την *ορθολογικότητα*, την *υπολογισιμότητα* και εν τέλει για τους κοινωνικούς όρους της νεωτερικότητας, και σίγουρα δεν είναι κατάλληλη μια υπερβολικά διάχυτη εκδοχή της.

Με έναν τρόπο που θυμίζει τον Tocqueville [άλλωστε ο Weber ανήκει σε εκείνον τον κύκλο και την γενιά των Γερμανών θεωρητικών που έρχονται σε μια ουσιαστική και κριτική επαφή με το έργο του Tocqueville (πρβλ. Ulmen, 1991: 337-341)] ο Weber θεωρεί αναγκαίο για την γέννηση της νεωτερικής, αστικής κοινωνίας ένα δημοκρατικό πρόσημο, ωστόσο παρατηρεί πως οι πολιτικοί μηχανισμοί εξουσίας αναδύονται με τρόπο που υπερσκελίζουν την κοινωνική μορφή και απειλούν τις ίδιες τις δημοκρατικές αξίες, στην προώθηση και την υλοποίηση των οποίων υποτίθεται πως είναι ταγμένες. Διαπιστώνοντας την εντασιακή σχέση μεταξύ συμφερόντων και αξιών στη νεωτερική κοινωνία (βλ. Ψυχοπαίδης, 1994:371), ο Weber θα στραφεί σε μια μοντέρνα επιστημονική προσέγγιση του πολιτικού συστήματος, η οποία λαμβάνοντας υπόψη την ένταση αυτή ως δεδομένη, κάνει θα λέγαμε μια “εκλογή” των “καλών” της δημοκρατίας, χωρίς να την κάνει τοτέμ (πρβλ. Gerth & Wright Mills, 1970: 38). Από τις σχετικές παραθέσεις στην κοινωνιολογία της εξουσίας,

²⁶ Στα πλαίσια αυτής της παράθεσης του Weber γίνεται μια επιθετική κριτική στον μακουνισμό για την αντίληψη του ότι με την εξαφάνιση των “φακέλων” θα μπορούσε να εξαφανιστεί και η βάση της “εξουσίας”. Αυτή η κριτική έχει ένα μεμονωμένο ενδιαφέρον για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι ξεδιπλώνει χαρακτηριστικά την αμφιβολία του Weber μέσα στην πραγματική αρένα της πολιτικής στην εποχή του και απέναντι σε οραματιστές “ανατροπών”. Ο δεύτερος και σημαντικότερος, κατά τη γνώμη του γράφοντος, είναι η εξής εκφορά του Weber, η οποία μοιάζει κάπως παράταιρη ως προς αυτά που μας έχει συνηθίσει: «Η αφελής άποψη του μακουνισμού [...] ξεχνά ότι ανεξάρτητα από τους φακέλους συνεχίζει να ισχύει η προδιάθεση των ανθρώπων για την τήρηση των συνηθισμένων προτύπων κανόνων και ρυθμίσεων.» (Weber, 2009:69). Το ασυνήθιστο έχει να κάνει με την αναφορά στην «προδιάθεση των ανθρώπων». Εδώ ο Weber αποδίδει την άποψή του σε μια σφαίρα που δεν χωρά, ούτε θα δύνατο να χωρά, σε περαιτέρω ανάλυση, σε αυστηρή λογική συγκρότηση, σε πράττειν, έστω κι αν ορθολογικό, παρά σε κάποια προδιάθεση, που θολό μοιάζει αν ανήκει σε κάποια αόριστη κι αργέγονη “ανθρώπινη φύση”, ή στο ιστορικοπολιτισμικό “συνεχές” των κοινωνικών μορφών που εξετάζει και των ανθρώπων εντός αυτών. Στην βεμπεριανή εργογραφία το έτερο σημείο που ξεδιπλώνεται ξεκάθαρα μια κάποια, μη δεκτική παραθέσεως, ανθρώπινη φύση είναι στο “πνεύμα” του καπιταλισμού, κυρίως όσον αφορά στο *traditionalismus*. Οι παραθέσεις αυτές είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές για να κατανοηθεί η σύλληψη του καπιταλισμού από τον Weber και ως “πνεύματος”, ως “πολιτισμού” (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994:329-335), που ανάγκαζε ακόμα και τον Weber των ιδεοτύπων και του έκπαγλου εννοιολογίου, να σαστίσει μπροστά στη συγκρότηση ενός εξαρχής, “σιδηρού” λογικού ορισμού του πνεύματος αυτού. Πάντως, έχει ενδιαφέρον κανείς να ανατρέξει και στον, ομολογουμένως δύσκολο, συλλογισμό του Γκιούρα, ο οποίος επιχειρεί και μια, θα έλεγε κανείς, ανάστροφη ανάγνωση της παράθεσης που εδώ σχολιάζεται, βλ. Γκιούρας, 2019: 58-59.

υφέρπει αφενός μια πεσιμιστική χροιά για το επέκεινα της νεωτερικής κοινωνίας και αφετέρου ένα έντονο ιδεολογικό χνάρι στο βεμπεριανό έργο, το οποίο ο ίδιος ο Weber έχει προσπαθήσει πολύ να καταστείλει συνολικά στην εργογραφία του. Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στην παράλληλη διαδικασία *εγκραφειοκρατισμού* και *εκδημοκρατισμού* (πρβλ. Ulmen, 1991: 372-373/Bader et al., 1983: 463 επ.), ο Weber αποσαφηνίζει πως ο *εκδημοκρατισμός* δεν σημαίνει οπωσδήποτε την ενεργητικότερη και μαζικότερη συμμετοχή των εξουσιαζόμενων, αλλά πολλώ δε μάλλον μπορεί να σημαίνει την ισοπέδωση των εξουσιαζόμενων από την γραφειοκρατικά διαρθρωμένη, εξουσιαστική ομάδα (πρβλ. Γκιούρας, 2009: εισαγωγή /Weber, 2009: 62 επ.).

Στον παραλληλισμό, εντούτοις, εγκραφειοκρατισμού και εκδημοκρατισμού απαιτείται προσοχή, καθώς παρά τον τυπικό του χαρακτήρα, κρίνεται πως η γραφειοκρατία δύναται να ανταποκρίνεται ως όργανο κατά περίπτωση σε διαφορετικά εξουσιαστικά συμφέροντα και η δημοκρατία από την πλευρά της αναγνωρίζεται ως αντίπαλος της γραφειοκρατικής εξουσίας (βλ. Weber, 2009:72/πρβλ. Anter,2014: 76-79/Ψυχοπαίδης, 1994: 354-355).

Η τελευταία αυτή θέση σχετίζεται με το “πόση” και “ποια” δημοκρατία, “πόση” και “ποια” γραφειοκρατία θέλει ο Weber (κατά τον Mommsen αυτή είναι μάλλον η «plebiscitarian leader-democracy», Mommsen, 1977: 82 επ./πρβλ. Lewis, 1975: 75 επ.). Κατά τον Lukács, ο Weber αποστασιοποιείται από την κριτική πολλών Γερμανών κοινωνιολόγων της εποχής, η οποία τους καθιστά με έναν τρόπο απολογητές του Βιλχελμιανού Ιμπεριαλισμού, και αποδέχεται και προωθεί την δημοκρατία στο βαθμό που βλέπει σε αυτή τον καταλληλότερο τύπο για την επέκταση μιας μεγάλης σύγχρονης δύναμης (θέση συμβατή με την βεμπεριανή αντίληψη που χρεώνει το “εύθραυστον” του γερμανικού ιμπεριαλισμού στην έλλειψη του εσωτερικού εκδημοκρατισμού²⁷). Για να γίνει όμως η Γερμανία αυτή η μεγάλη δύναμη, το κραταιό έθνος [πάγιος και διαρκής στόχος και άξονας της βεμπεριανής κοινωνιολογίας (πρβλ. Mommsen,1977:26)] πρέπει να υπάρξει το βεμπεριανό *leadership* (σε σημεία του με αναλογίες στο μακιαβελικό σχήμα ηγεμονίας), αλλά κι αυτό συμβατό με τον *εκδημοκρατισμό*. Με απλά λόγια, για τον Weber χρειάζεται η Γερμανία έναν εσωτερικό εκδημοκρατισμό, αλλά στα μέτρα των ιμπεριαλιστικών της στόχων (*Weltpolitik*) (βλ. Mommsen, 1977: 31-36), που να μην υπερβαίνει τα

²⁷ Για μια πιο εκτεταμένη αντίληψη του Weber πάνω στο ιμπεριαλιστικό φαινόμενο, το οποίο περνάει διακυμάνσεις, εκκινώντας από μια κυρίως ρικαρδιανή, και δευτερευόντως μαρξιστική, αντίληψη της διαρκούς ανάγκης του καπιταλισμού να βρίσκει νέα πεδία κερδοφορίας, και περνώντας σε μια διαφορετική προσέγγιση, κυρίως μετά την δεκαετία του 1910 βλ. Mommsen,1977:41 επ. και 98-99.

εσκαμμένα και μπαίνει σε περίεργες ατραπούς “διάχυτης” δημοκρατίας. Μια δημοκρατία (η οποία δεν βαίνει αναγκαστικά στην ειρήνη), που όπως εκμυστηρεύεται και ο ίδιος ο Weber στον Ludendorff, θα αφήνει τους ανθρώπους να διαλέγουν τον αρχηγό τους και μετά ο εκλεγμένος αρχηγός θα τους λέει: «τώρα σκάστε και υπακούστε με»²⁸ (Gerth & Wright Mills, 1970: 41-42/Ulmen, 1991: 376). [Εν γένει ο Weber θα ασχοληθεί με το ζήτημα της δημοκρατίας σε μια περίοδο που ανακύπτουν ερωτήματα για το κατά πόσο η ίδια αποτελεί “μέσο” ή “σκοπό”, για το κατά πόσο αυτή μπορεί να εξαντλείται σε ένα “γενικό” δικαίωμα εκλέγειν (πρβλ. Γκιούρας, 2019:71 και Ψυχοπαίδης, 1994:347), για το κατά πόσο το κράτος αποτελεί την έκφραση της συλλογικοποίησης των εκλογικών βουλήσεων των ιδιωτών που συγκροτούν τον “λαό”, ή κατά πόσο πρέπει να ξεφύγει από μια τέτοια θέαση και να αποτελέσει εκείνο το υποκείμενο στην υπηρεσία του οποίου έρχεται το δίκαιο να γίνει “μέσο” των όποιων σκοπών, και το δίκαιο με τη σειρά του να ξεφύγει από τη θέασή του ως ουσιοποίηση της δημοκρατίας. Πρόκειται για μια περίοδο που η δημοκρατία περνάει ως έννοια από μια σύγχυση με τον *φιλελευθερισμό*, σύμφωνα με κάποιους, με τον οποίον τείνει να ταυτίζεται, ενώ ταυτόχρονα δοκιμάζεται και ως προς την σχέση της με τον *κοινοβουλευτισμό*²⁹ (πρβλ. Mommsen, 1983). Το χρονικό της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης αποτελεί ένα ορόσημο για την φιλοσοφική εναρώτηση πάνω στην έννοια της *δημοκρατίας*, κι όχι μόνο για την Γερμανία (αν και για αυτήν ανήχθη σε ζήτημα “εθνικής” ύπαρξης και ταυτότητας), με τον Weber να έχει το μερίδιό του, έστω και παρεμπιπτόντως, μεταξύ άλλων, όπως ο Schmitt ή ο Kelsen, στην εναρώτηση αυτή (πρβλ. Γκιούρας, 2019: 88-91/Ulmen, 1991: 360-376).] Στο βαθμό λοιπόν που ο Weber προωθεί μια “μέτρια” δημοκρατία, η αντίφασή της με την γραφειοκρατική εξουσία έρχεται σε ισορροπία με μια “μέτρια” γραφειοκρατία. Για αυτό και ο Weber, αν και υπήρξε εκείνος που όσο κανένας υπερασπίστηκε τη γραφειοκρατία και ουσιαστικά εκείνος που της έδωσε ζωή στη θεωρία, εντούτοις προσέφερε στους αναγνώστες του το “τέρας” της πλήρους γραφειοκρατικοποίησης της ζωής, όπως ο ίδιος παρουσίαζε τον σοσιαλισμό, πετυχαίνοντας παράλληλα με την υπόδειξη του βαθμού *εγκραφειοκρατισμού* που ενδείκνυται, να κατευθύνει και τα “ανάθεμα” στον απευκταίο, για τον ίδιο, σοσιαλισμό. Ο σοσιαλισμός κατά τη γνώμη του Weber στην επικράτησή του, όχι

²⁸ Απέναντι σε αυτό το “δημοκρατικό” πολίτευμα έστρεψε την προσοχή αλλά και τα πυρά του ο Marcuse, πρβλ. Mommsen, 1977: 67-71 και 197.

²⁹ Ο όρος *Parlamentarisierung* έτσι φέρει μια ιδιαίτερη ιστορική χροιά που δεν μπορεί να αποδοθεί εύκολα στα ελληνικά, ώστε να αποδώσει τα ιστορικά και πολιτικά του περιεχόμενα.

μόνο δεν θα απέφυγε τη βάσανο της γραφειοκρατείας, αλλά μάλιστα θα εξαφάνιζε την ένταση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας, η οποία περισώζει ένα ελάχιστο ελευθερίας της ατομικότητας μέσα σε καπιταλιστικού τύπου κοινωνίες (Lukács, 1972, βλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 359)³⁰.

➤ Ισχύς, εξαναγκασμός, ανθρώπινο πράττειν και δίκαιο

Η διάρκεια του κράτους, της γραφειοκρατίας και της δημοκρατίας εξαρτάται αναπόφευκτα από την εμπέδωση της θεσμικής διάστασης των ίδιων και των “προϊόντων” τους. Για αυτό και ένας από τους προβληματισμούς που διατρέχουν ολόκληρο το βεμπεριανό έργο είναι αυτός σε σχέση με την *ισχύ*, και την με αυτή αρραβωνιασμένη στη νεωτερικότητα έννοια του *εξαναγκασμού*. Η νέα επιστήμη που συστήνει ο Weber, η κοινωνιολογία του δικαίου, της οποίας το εννοιολόγιο αντλείται από τη νομική επιστήμη, αλλά τοποθετείται κριτικά απέναντί της, μεταφέρει την μελέτη του δικαίου από την αναζήτηση της λογικής ορθότητας του κανόνα, στην δυνατότητα νομιμοποιημένης χρήσης βίας για την επιβολή του. Επομένως, η *ισχύς του δικαίου* ως αποτέλεσμα *εξαναγκασμού* είναι στο κέντρο όλης της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου (και της κοινωνιολογίας της εξουσίας) (βλ. Γκιούρας, 2011: κγ’/ Ψυχοπαίδης, 1994:340-341). Για την κοινωνιολογία μάλιστα, σε αντίθεση με την δογματική αντίληψη της νομικής επιστήμης για την *ισχύ*, η τελευταία σημαίνει απλά και μόνο την *ενδεχομενικότητα* της αναγκαστικής κρατικής παρέμβασης σε ορισμένες πραγματικές καταστάσεις³¹.

Όπως έχει αναφερθεί ήδη, η *έννομη τάξη* με το κοινωνιολογικό νόημά της συλλαμβάνεται ως *εμπειρική ισχύς*. Δηλαδή, ένα πραγματικό ανθρώπινο πράττειν,

³⁰ Κρίνεται όχι απλά σκόπιμο, αλλά απαραίτητο, ο αναγνώστης του βεμπεριανού έργου να είναι ιδιαίτερα σκεπτικός και επιφυλακτικός απέναντι στην βιβλιογραφία που μελετά και ερμηνεύει τις θέσεις του Weber σχετικά με τη δημοκρατία και τα πολιτειακά ζητήματα. Υπήρξαν στο παρελθόν, αλλά και σήμερα, αναγνώσεις που καταλήγουν ακόμα και σε συμπεράσματα “χονδροειδούς” σύνδεσης του βεμπεριανού έργου με την ανάδειξη του Εθνικοσοσιαλισμού. Ανάθεμα αν μπορεί να “χαρακτηρίζεται” μια θεωρία ή μια τοποθέτηση ενός στοχαστή από τα ιστορικά κατοπινά έργα οποιωνδήποτε αναφέρονται, και στον βαθμό που αναφέρονται, ή συγγενεύουν εν μέρει σε κάποιες απόψεις. Αυτό δεν σημαίνει από την άλλη πλευρά, ότι οι συλλογισμοί που καταλήγουν στα συμπεράσματα αυτά δεν μπορούν να προσφέρουν σημαντικά στην μελέτη και την έρευνα. Πέραν όλων των επί μέρους ζητημάτων για το βεμπεριανό έργο και την σχέση του με την δημοκρατία, την μετά τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης γερμανική πολιτική ιστορία κλπ., κατά τη γνώμη του γράφοντος, η εξαιρετικά διευρυμένη χρήση των όρων *φασισμός/ναζισμός* και των παραγώγων τους στην σημερινή συγκυρία συχνά “θολώνει” τα συμπεράσματα, κι ενίοτε δύναται ακόμα και να “ξεπλύνει” την μοναδική ιστορικά ‘κτηνωδιά’ που χαρακτηρίζει την εποχή της ανάδειξης του Γ’ Ράιχ και τους ως σήμερα ιδεολογικά ταγμένους εκεί.

³¹ Ενδιαφέρουσα θα ήταν μια κριτική ανάγνωση των θέσεων του Weber για την *ισχύ*, τη *Legalität* και τη *Legitimität*, το εξουσιαστικό φαινόμενο με τις πραγματεύσεις του W. Benjamin σχετικά με την *διαμορφωτική* και τη *συντηρητική νομιμοποιημένη βία του δικαίου*, πρβλ. Παπαχρίστου, 1999:8-9.

προκύπτουν από την πεποίθηση των ανθρώπων ότι αυτό το ίδιο προδιαγράφεται από κανόνες δικαίου, αποτελεί ουσιώδες συστατικό της πραγματικής εμπειρικής γέννησης και διατήρησης μιας έννομης τάξης. Καθοριστικό στοιχείο για την εμπειρική ισχύ μιας διάταξης φυσικά είναι ότι δεν αρκεί ένας απλός *προσανατολισμός του πράττειν* μεμονωμένων ατόμων, αλλά και η πεποίθηση ότι στη βάση ενός *κοινού νοήματος* θα πράξουν και άλλα άτομα “ως εάν” να ισχύει η διάταξη. Η κοινωνιολογική, εντούτοις, προσέγγιση της έννομης τάξης αντιλαμβάνεται πως αυτό το ανθρώπινο πράττειν δεν μπορεί να προκύπτει από όλους τους ανθρώπους, ούτε καν από μια συντριπτική πλειονότητά τους, γιατί κάτι τέτοιο θα σήμαινε την υπερσκέλιση κάθε άλλης παραμέτρου διαμόρφωσης του πράττειν, την πλήρη επικράτηση της “υπακοής” νοούμενης ως νομικού καθήκοντος, και το δίκαιο θα κατέπιπτε σε *ήθος* [ας επισημανθεί εδώ ότι και η παραβίαση μιας διάταξης μπορεί να δηλώνει προσανατολισμό του πράττειν στην ισχύ της (βλ. Weber, 2005: 32-33)]. *Δίκαιο* όμως για τον Weber είναι μια διάταξη με ειδικές εγγυήσεις για την πιθανότητα της εμπειρικής ισχύος της, και *εγγυημένο αντικειμενικό δίκαιο* η περίπτωση που ένας νομικός «εξαναγκαστικός μηχανισμός» είναι διαθέσιμος για τον σκοπό της επιβολής της διάταξης. *Κρατικό δίκαιο* δε προκύπτει όταν ο νομικός εξαναγκασμός ασκείται από τα *ειδικά μέσα εξαναγκασμού της πολιτικής κοινότητας*, δηλαδή κατά κανόνα από τα *μέσα του άμεσα φυσικού καταναγκασμού* (Weber, 2011:4-8, πρβλ. Weber, 2005: 32/ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 σελ.372-376/πρβλ. Anter, 2014: 175).

Η ως τώρα ανάλυση, κι αν απαντά εν μέρει στο γιατί να κατισχύει το δίκαιο πάνω σε ένα ατομικό (έτι δε «ιδιοτελές», βλ. Ψυχοπαίδης, 1994:281) πράττειν υπό την προοπτική να ασκηθεί πάνω στο άτομο η κρατική νόμιμη βία, εξακολουθεί να μην απαντά στο γιατί και πώς διαμορφώνεται η εμπειρική ισχύς μιας διάταξης ως κανόνας δικαίου με έναν βουλευτικό τρόπο από έναν αριθμό ατόμων, γιατί γίνονται ανεκτά ή και επιθυμητά τα μέσα εξαναγκασμού. Η απάντηση βρίσκεται στα συμφέροντα των μεμονωμένων ατόμων, στην ιδιότητα της ισχύος αυτής να αντανakλά τις υπολογίσιμες πιθανότητες μεμονωμένων ατόμων για πορισμό ή διατήρηση οικονομικών αγαθών. Για την κοινωνιολογική εξέταση το όποιο υποκειμενικό δικαίωμα, που υπάρχει δυνάμει κρατικής εγγύησης, μέσω του *συνεννοητικά ισχύοντος νοήματος* ενός πρότυπου κανόνα δικαίου έχει την πραγματικά εγγυημένη πιθανότητα να πληρωθεί (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 316-317), το μεμονωμένο δηλαδή άτομο έχει την πραγματικά εγγυημένη πιθανότητα να ικανοποιήσει τα συμφέροντα του με την

αρωγή του ήδη υπάρχοντος μηχανισμού εξαναγκασμού³². Ο σκοπολογικός ορίζοντας του μεμονωμένου ατόμου για την *ισχύ* δεν ενδιαφέρει καθόλου το κράτος, ενώ αντίστροφα το άτομο αναγνωρίζει το γεγονός ότι το υποκειμενικό δικαίωμα τελεί υπό την εγγύηση των μέσων δύναμης της πολιτικής εξουσίας (βλ. Weber, 2011: 9-10). Για τον Weber, μηχανισμούς εξαναγκασμού διαθέτουν και άλλοι *σύνδεσμοι* πλην του *κρατικού ιδρύματος*, αλλά, όπως αναφέρθηκε, το ίδιο το κράτος συνίσταται στην παρεμπόδιση των λοιπών εξαναγκαστικών μηχανισμών (ή κάποτε στην ανοχή) που δεν εγγυάται το ίδιο (βλ. Weber, 2011:11-15).

Ένα σημείο που μοιάζει να οδηγεί σε προβληματισμούς, και εξηγεί και ο Weber, έχει να κάνει με την σκέψη ότι μέσα στη νεωτερική κεφαλαιοκρατία, με την επικράτηση της ιδιωτικοοικονομικής διάταξης ενδέχεται κανείς να σκεφτεί πως έχουμε μια μείωση του εξαναγκασμού. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει, απλώς μεταφέρεται ο εξαναγκασμός στα χέρια των κατεχόντων τα μέσα παραγωγής, και αφαιρείται η «αυταρχική» μορφή, ενώ η δικαϊκή εγγύηση πληρούται και εδώ υπό το πρίσμα της ελευθερίας των συμβάσεων, την ελεύθερη διάθεση της εργατικής δύναμης και τον *αγοραίο αγώνα* [παρόλα αυτά ο Weber δεν διστάζει να ψηλαφίσει την δυνατότητα της κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης, ήδη από την εποχή του, όχι απλά να συγκροτεί έναν αυταρχικό χαρακτήρα του εξαναγκασμού, αλλά και να τον κλιμακώνει, γεγονός που η ώριμη κεφαλαιοκρατία έχει επιβεβαιώσει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο] (Weber, 2011: 158-162).

➤ **Legitimität και Legalität. Το πρόβλημα της «νομιμοποίησης»**

Μια έννοια που έχει ταλαιπωρηθεί δραματικά μέσα στο διάβα της πολιτικής επιστήμης και φιλοσοφίας και εξακολουθεί να ταλαιπωρείται έως τις μέρες μας, λόγω του εξαιρετικά ευμετάβλητου περιεχομένου της, είναι αυτή της *νομιμοποίησης*. Σε κάθε θεωρία εξουσίας το πρόβλημα της *νομιμοποίησης* δημιουργεί εντάσεις, και στην βεμπεριανή θεωρία αυτό είναι πασιφανές και από την δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Αυτό συμβαίνει για μια σειρά από λόγους. Η νομιμοποίηση είναι μια έννοια σύγχρονη, ή για να είμαστε ακριβείς, μια έννοια που οφείλει να είναι διαρκώς σύγχρονη. Οι βάσεις της ανά εποχή και τόπο αλλάζουν διαρκώς, ακολουθώντας τον χαρακτήρα της εξουσίας, τα επίπεδα αυταρχισμού της τελευταίας και τις μεταβάσεις της. Επιπλέον, είναι μια έννοια που γεφυρώνει τους διάφορους κοινωνικούς φορείς

³² Ενδιαφέρουσα εδώ είναι η αντιπαραβολή με την εγγεληνική προσέγγιση του *αφηρημένου δικαίου* και της *κοινωνικοποίησης – νομιμοποίησης*, πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 117 -119.

και μορφώματα, κυρίως δε στη νεωτερικότητα τον λαό (υπό το πρίσμα της *λαϊκής κυριαρχίας* [βλ. και αρχικά άρθρα δυτικών συνταγμάτων]) με τους διάφορους φορείς και επιτελεία εξουσίας, αντανακλά (υποτίθεται τουλάχιστον) με έναν τρόπο τον λαό πάνω στο πρόσωπο του κράτους. Τέλος, στις επί μέρους παρατηρήσεις θεωρητικών που αποπειρώνται να διαβάσουν παράλληλα τα φαινόμενα της εξουσίας και του δικαίου δημιουργείται η πιο τεταμένη ίσως στιγμή της έννοιας αυτής, καθώς για τη νομική επιστήμη και τη νομική θεωρία είναι η κατεξοχήν προβληματική έννοια όταν αναγιγνώσκεται σε παραλληλισμό με τη *νομιμότητα* (για την βεμπεριανή της προσέγγιση πρβλ. Weber, 2005: 32), τη *νομιμοφροσύνη*, τη *νομοτυπία* (πρβλ. Weber, 2005: 39/Weiss, 1986: 119-122). Έτσι, αναγκάζει την θεωρία να ανοίξει, θέλει δεν θέλει, την πόρτα στο πολιτικό στοιχείο του δικαίου. Αυτή η “κατηραμένη” έννοια θα λέγαμε πως με έναν τρόπο είναι η συγκολλητική έννοια του δικαίου, του κράτους, της γραφειοκρατίας, της δημοκρατίας και κυρίως ζευγαρωμένη με την έννοια της *ισχύος*.

Όπως αναφέρθηκε για την διάρκεια της εξουσίας χρειάζεται η *ισχύς*, και μάλιστα μια *πραγματική ισχύς* (όχι απλά ως θεωρητική ή φιλοσοφική σύλληψη). Ακόμα όμως και όταν η πραγματική ισχύς υπάρξει για μια στιγμή (μικρή ή μεγάλη μπροστά στο μέγεθος της ανθρώπινης ιστορίας), οφείλει και η εξουσία από την πλευρά της να συμβάλλει στη συνέχειά της³³ (πρβλ. Bader et al., 1983: 438). Ο Weber έχει γράψει σχετικά για «την ανάγκη κάθε δύναμης για αυτοδικαιολόγηση» (Weber, 2009: 22/πρβλ. Anter, 2014: 33-34). Για τον ίδιο υπάρχουν τρεις πιθανές αρχές θεμελίωσης της νομιμοποίησης της εξουσίας (αντίστοιχες των *τριών βεμπεριανών καθαρών τύπων εξουσίας* πρβλ. Weber, 2009: ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1), από τις οποίες εδώ μας ενδιαφέρει εκείνη η περίπτωση στην οποία ο φορέας εξουσίας νομιμοποιείται στη βάση του δικαίου, στη βάση δεσμευτικών, ορθολογικών πρότυπων κανόνων και η νομιμοποίηση αρθρώνεται διοικητικά στον τύπο της γραφειοκρατίας.

Μια καλύτερη εικόνα για το πρόβλημα της *νομιμοποίησης*, το οποίο έχει εννοιολογική αλλά και γλωσσική/μεταφραστική διάσταση, μπορεί να αποκτήσει ο αναγνώστης διαβάζοντας και το επίμετρο του πρώτου τόμου της ελληνικής μετάφρασης του «*Οικονομία και Κοινωνία*». Ο Γκιούρας στο εν λόγω ξεκινάει από μια δικαιολόγηση της μεταφραστικής προσέγγισης που κατέληξε στην απόδοση του *Herrschaft* ως *εξουσία*, και περνά σταδιακά, μέσα από αναφορές στην έννοια της

³³ Ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος και υπό την οπτική του Γκιούρα, την οπτική της “πιθανότητας” (όχι νομοτέλειας) της υπακοής στην εξουσία, η οποία, ως πιθανότητα, γεννά εξαρχής τον χώρο άρσης της, 2019: 62 (πρβλ. Anter, 2014: 88-95).

ισχύος, του αγώνα και της νομιμότητας, στο πρόβλημα των *Legitimität-Legalität*, το οποίο ως εννοιολογικό πρόβλημα έχει κωδικοποιηθεί παρόμοια και από άλλους, όπως ο Winckelmann και ο Habermas [εν πολλοίς με ένταση στη μεταξύ τους προσέγγιση] (πρβλ. Habermas, 1975: 99-100)^{34,35}, ενώ στις παραθέσεις του Γκιούρα λαμβάνει και διαστάσεις μεταφραστικής αναζήτησης, βοηθητικής για τον Έλληνα αναγνώστη (Γκιούρας, 2005: 458-468)³⁶.

Η έννοια της *Legitimität* σημαίνει για τον Weber, κατά τον Γκιούρα, «νομιμοποίηση, διαρκής διαδικασία αποδοχής του εξουσιαστικού πλέγματος από την πλευρά των εξουσιαζόμενων» (Γκιούρας, 2005: 464), σημασία η οποία κατανοείται αρυόμενη από την εγγενή τάση δικαιολόγησης, νομιμοποίησης της ανισότητας. Ο αγώνας (πραγματικός, και “θεμιτός” ως παράμετρος στη βεμπεριανή θεωρία) δημιουργεί κοινωνική ανισότητα, η οποία ωθεί την εκάστοτε δομή εξουσίας στην ανάγκη να γίνει αποδεκτή, να “ισχύει” πραγματικά στη βάση της υπακοής των “γραφείων” στους κυβερνώντες και των εξουσιαζόμενων σε αμφοτέρους (βλ. Habermas, 1975: 95-97). Η νομιμότητα (*Legalität*) δε σε αυτή την ανάλυση συλλαμβάνεται ως το αποτέλεσμα της νομιμοποιητικής διαδικασίας. Η νομιμότητα, δηλαδή, είναι μια «ουσιώδης από την πλευρά της εξουσίας νομιμοποίηση», είναι ο ενστερνισμός από τους υπηκόους του νοήματος του εξουσιαστικού μορφώματος, η οποία προσφέρει στην κάθε εξουσία την αναγωγή της όχι πια αποκλειστικά στη βία (πράγμα που δεν αναιρεί φυσικά τα ανωτέρω σε σχέση με τη βία και τον εξαναγκασμό ως συστατικά της έννοιας του κράτους), αλλά και σε διαδικασίες συναίνεσης και «ειρήνευσης» [με έναν σε πρώτο χρόνο μακρινό τρόπο η βεμπεριανή οπτική της νομιμότητας, η οποία μοιάζει να δίνει και στον εξουσιαζόμενο μέρος της “δύναμης”, στο βαθμό που απαιτείται από αυτόν μια αναγνώριση του νοήματος του εξουσιαστικού μορφώματος, μια “πίστη στη νομιμότητα”, μια πλήρωση της

³⁴ Για μια αντιπαραβολή του έργου του Habermas στην βεμπεριανή πρόσληψη της νομιμοποίησης πρβλ. Hekman, 1983: 136 επ.

³⁵ Για την αντίληψη του Winckelmann, πρβλ. Winckelmann, 1952: 85-103. Αυτή η ανάλυση καθίσταται ακόμα πιο δυσνόητη και ειδικά για τον μη Γερμανό ή βαθιά καταρτισμένο γνώστη της γερμανικής, καθώς πέρα από τους όρους *Legalität* και *Legitimität*, εισάγει και τον όρο *Legitimierung*.

³⁶ Το ζήτημα της *Herrschaft* και της σχέσης *Herrschaft – Macht* (πρβλ. Mommsen, 1977: 83-94/Bader et al., 1983: 441), ως προς την μεταφραστική του διάσταση, ανάγεται σε ζήτημα κατανόησης του πολιτικού εννοιολογίου του Weber. Είναι μείζον πρόβλημα για τον Έλληνα αναγνώστη, και πρέπει να λαμβάνει τη συνεχή προσοχή του κατά την ανάγνωση. Στην παρούσα εργασία δεν μπορεί να εκτεθεί, αλλά υπάρχουν αρκετές αναφορές που μπορεί κανείς να αναζητήσει. Πέρα από το προαναφερθέν επίμετρο που έχει την προσέγγιση του Γκιούρα, μπορεί κανείς να δει και την προσέγγιση του Τσίρου (2014: 89 επ.), όσον αφορά στις πολύ σύγχρονες ελληνικές μεταφραστικές προσεγγίσεις, εντούτοις, εφίσταται η προσοχή του αναγνώστη, καθώς οι δύο προσεγγίσεις δεν βαίνουν στις ίδιες γραμμές και τα ίδια συμπεράσματα, με κίνδυνο να συσκοτιστεί αντί να διαφωτιστεί η ανάγνωση.

πραγματικής ισχύος της εξουσίας, μια δική του ειρηνευτική τάση, έστω και υπό καθεστώς φόβου μπροστά στο ενδεχόμενο του βίαιου εξαναγκασμού, θυμίζει δρόμους της εγγελιανής θεωρίας για την σχέση αφέντη – δούλου]. Σε τελική ανάλυση, αυτό που ενδιαφέρει σε σχέση με το σχήμα *Legitimität-Legalität* είναι κυρίως η διάσταση σε μια «δυναμική» και μια «τυπική» όψη της νομιμότητας, όπου η πρώτη φέρνει στην επιφάνεια περισσότερο και το πρόσωπο του εξουσιαζόμενου, με τρόπο που φέρνει σε εγγύτερη συνάφεια τους όρους *νομιμότητα* και *νομιμοποίηση* (Γκιούρας, 2005: 462-465). Στον Winckelmann η ανάλυση της *νομιμοποίησης* μοιάζει πιο στοχοπροσηλωμένη στη νομική επιστήμη, καθώς βλέπει δικαϊκά θεμέλια στις έσχατες αρχές *ισχύος* μιας εξουσίας (πρβλ. Winckelmann, 1952: 85)³⁷. [Το πρόβλημα της νομιμοποίησης στην Ευρώπη συλλαμβάνει νέες διαστάσεις με την εμφάνιση του κομματικού φαινομένου (πρβλ. Parsons, 1942). Γενικά το κομματικό φαινόμενο στην βεμπεριανή θεωρία προσλαμβάνει πολύ ενδιαφέρουσες προοπτικές και μαζί με τα ερωτήματα πάνω στο *leadership* συνιστά ένα πολύ σημαντικό πεδίο μελέτης, όσο και ιστορικής αυτογνωσίας της ευρωπαϊκής ηπείρου μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (πρβλ. Mommsen, 1977: 87-94/Ulmen, 1991: 371-372). Σήμερα η μελέτη της πολιτικής επιστήμης έχει στραφεί, ως όφειλε, δραματικά πάνω στο πρόβλημα της νομιμοποίησης (γίνεται λόγος για “κρίση νομιμοποίησης”), εφόσον μέσα στον 20^ο αιώνα η νομιμοποιητική βάση της εξουσίας ταυτίστηκε τόσο με την έκφραση του εξουσιαζόμενου μέσω του κομματικού μηχανισμού, που η έσχατη κρίση εκπροσώπησης από το υπάρχον πολιτικό προσωπικό (σημαντικότερη και σε εγχώριο επίπεδο) μεταφράζεται σε ανοιχτή κρίση νομιμοποίησης, αλλά και δριμεία αμφισβήτηση όλου του πλέγματος εξουσίας και όλων των εννοιών που αναφέρθηκαν (*δημοκρατία, γραφειοκρατικός μηχανισμός, δίκαιο*) με αμφίβολη συχνά κατεύθυνση, ως προς την “προοδευτική” χροιά της αμφισβήτησης αυτής. Συνεπώς, και η ανάγνωση του βεμπεριανού έργου, μακριά σήμερα από στρεβλωτικές προσεγγίσεις της παρελθούσας βιβλιογραφίας που μετέφραζαν λανθασμένα την έννοια του *leadership*, αποκτά μια ενεστώσα σημασία].

➤ Οι «τάξεις» στον Weber και τα «ταξικά» περιεχόμενα στο δίκαιο

Πριν κλείσει αυτή η ανάλυση έχει νόημα να λεχθούν κάποια σημεία σε σχέση με το ταξικό πρόσημο που υπάρχει στο έργο του Weber και αποδίδει φορτία στις παραθέσεις για το δίκαιο, αλλά και σε άλλες θεματικές της βεμπεριανής

³⁷ Για μια ακόμη, διαφορετική ανάλυση της *νομιμότητας* και της *νομιμοποίησης*, της *νομιμότητας* της εξουσίας και της γραφειοκρατικής δομής, των *τύπων νομιμοποίησης* κλπ, πρβλ. Loos, 1970:124-134.

κοινωνιολογίας, όπως αυτές που ανωτέρω αναφέρθηκαν (κράτος, γραφειοκρατία, δημοκρατία). Τα ζητήματα ταξικότητας είναι φανερά στο έργο του Weber, αν και η ταξικότητα δεν αποτελεί, ρητά τουλάχιστον, τον καταλυτικό παράγοντα άρθρωσης της κρίσης του Weber πάνω στις κοινωνικές προκείμενες, στα κοινωνικά φαινόμενα, στις κοινωνικές μορφές, στην κοινωνική δομή, στην διαμόρφωση του *πράττειν*, στην διαμόρφωση του δικαίου, που κατ' εξοχήν εδώ μελετάται. Κι αυτό γιατί η *ορθολογικότητα*, η οποία είναι το πραγματικό και διαρκές φίλτρο του Weber για να καταλήξει σε κρίσεις, αποφάνσεις και προτάσεις, αμβλύνει συχνά την ανάδυση του ταξικού στοιχείου, ή έστω το τοποθετεί σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, το οποίο αναγνωρίζει μεν τον *ταξικό αγώνα* ως διαπλαστική δύναμη των κοινωνιών, αλλά τα αποτελέσματά του *αγώνα* αυτού και πάλι σε τελική ανάλυση οφείλουν να αναμετρηθούν με την *ορθολογικότητά* τους, τον βαθμό και το ποιόν αυτής. Έτσι, ενώ σε άλλους συγγραφείς και στοχαστές, για παράδειγμα, ο αποχωρισμός των μέσων παραγωγής από τις δυνάμεις παραγωγής είναι ένδειξη ταξικότητας της κοινωνίας, όπως μπορεί κανείς να δει στο μαρξικό έργο, στον Weber, εξακολουθώντας να είναι ένδειξη ταξικότητας, είναι πρωτίστως ένδειξη *ορθολογικότητας/εξορθολογισμού* μια οικονομίας/κοινωνίας, κι ως τέτοια εκτίθεται. Η ταξικότητα, λοιπόν, δεν λείπει στα γραπτά του Weber, αλλά θα έλεγε κανείς πως δεν προτάσσεται κιόλας. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην προσπάθεια του Weber να απαλείψει το ιδεολογικό χνάρι (για το ζήτημα αυτό πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 320-322) στην κοινωνική θεωρία (ή έστω να μην το αναδείξει) και να απομακρυνθεί από πραγματεύσεις γύρω από την αξία (*value-free sociology*).

Προτού αναφερθεί οτιδήποτε περαιτέρω θα πρέπει να αποσαφηνιστεί πως για μια ακόμη φορά ανακύπτει ένας προβληματισμός σε σχέση με το ίδιο το εννοιολόγιο του Weber, καθώς η έννοια της *τάξης* συλλαμβάνεται από τον ίδιο πολύ διαφορετικά από την μαρξική πραγμάτευση, η οποία σε μεγάλο βαθμό βάραινε και εξακολουθεί να βαραίνει στη θεωρία, ακόμα και από θεωρητικούς που απείχαν σαφώς και δεδηλωμένα από το κοινωνικό όραμα του Marx και του μαρξισμού. Ένα πρώτο κύριο πρόβλημα είναι η ένταση μεταξύ των όρων *Stand* και *Klasse* που στην ελληνική μετάφραση επιλέχθηκε η απόδοση *νομοκατεστημένη τάξη* και *τάξη* αντίστοιχα. Η τελευταία έλκει μεγαλύτερη συγγένεια με την μαρξική *τάξη* λόγω της οικονομικής χροιάς που έχει στο βεμπεριανό έργο, ενώ η πρώτη σχετίζεται περισσότερο με τον *τρόπο ζωής* (για μια διεξοδικότερη κατανόηση πρβλ. Γκιούρας, 2005: ΕΠΙΜΕΤΡΟ,

σελ. 472-477, για δε την σχέση του όρου *Klasse* και ως προς τον όρο *Ordnung* (πρβλ. Γκιούρας, 1997: 17επ.).

Πέραν όμως αυτού του πρώτου προβλήματος συνεχίζει να υπάρχει μια θολή εντύπωση για την έννοια της *τάξης* καθεαυτής στο βεμπεριανό έργο, που προκύπτει από τις (μοναδικές) κατηγορικές υπαγωγές των *τάξεων* [όχι αποκλειστικά υπό οικονομική/περιουσιακή οπτική³⁸] στον Weber (πρβλ. Weber, 1964: 424-429). Διακρίνει μεταξύ πιθανοτήτων *ταξικής θέσης*, ενώ ονομάζει *τάξεις* τις ομάδες ανθρώπων που βρίσκονται σε κοινή *ταξική θέση*. Διακρίνει όμως και σε *κατηγορίες τάξεων* (*ιδιοκτησιακή/ποριστική/κοινωνική*) κι έπειτα και αυτές τις διακλαδώνει περισσότερο. Εφόσον τα άτομα συγκροτούνται σε *τάξεις*, συνεπώς, για τον Weber, υπάρχει κι ένα *ταξικό πράττειν*, το οποίο προκύπτει από την εναντίωση στον κοινό εχθρό, και απαιτείται, για να προκύψει μια τυπικά μαζικά όμοια *ταξική θέση*, ένα περατό χωρικό πεδίο και μια καθοδήγηση από διανοούμενους. Αυτό, όμως το *ταξικό πράττειν*, είναι για το κάθε μεμονωμένο άτομο συμβατό με την *τάξη* του, προκύπτει ευθύγραμμα, καθώς το άτομο, κατά τον Weber, θα ενεργήσει σε όλες τις περιστάσεις σύμφωνα με αυτή, κι αυτό γιατί για τον Weber, δεν υπάρχει λανθασμένη *ταξική συνείδηση*, σημείο που τον έφερε σε τεταμένη διάσταση με την οπτική του Lukács (πρβλ. Mommsen, 1977). Η όλη αυτή συλλογιστική των *τάξεων* οδηγεί σε μια φόρτιση και της έννοιας του *αγώνα*, ο οποίος προσλαμβάνει στο έργο του Weber, αναφορικά φυσικά με τη νεωτερικότητα και μόνο, χαρακτηριστικά *ταξικού αγώνα*, χωρίς να σημαίνει ότι ταυτίζεται και απόλυτα με τη μαρξική έννοια της *ταξικής πάλης*. Αυτό συμβαίνει καθώς ο *αγώνας* στη νεωτερικότητα συντελείται στα πλαίσια μιας *ταξικής κοινωνίας*, που για τον Weber δεν σημαίνει τίποτα παραπάνω, από την διάρθρωση της κοινωνίας στη βάση των *τάξεων* και όχι πλέον των *νομικοκατεστημένων τάξεων* (γεγονός που για τον ίδιο συμβαδίζει με την πορεία *εξορθολογισμού* συνέπεια της νεωτερικότητας και της κεφαλαιοκρατίας) (βλ. Weber, 2005: 346-352). Έτσι, ο Weber αποδέχεται, όπως λέει και ο Mommsen, σε αντίθεση με τους σύγχρονους του αστούς, την ύπαρξη των *τάξεων* και της *ταξικής πάλης*, αλλά χωρίς να τους προσδίδει τον κυρίαρχο ρόλο που αυτά έχουν στην μαρξική θεωρία, χωρίς να θεωρεί πως οι *ταξικές αντιθέσεις* και η *πάλη των τάξεων* ορίζουν τον

³⁸ Ο ίδιος ο Weber, για παράδειγμα, υποστηρίζει πως ανήκε μάλλον (και ήθελε να ανήκει) στην *intelligentsia*, στην οποία για να ανήκει κάποιος δεν αρκούσε μόνο μια συγκεκριμένη περιουσιακή/ποριστική κατάσταση, αλλά επίσης ούτε μόνο μια συγκεκριμένη εκπαίδευση. Και σε αυτή την περίπτωση, των ταξικών διαιρέσεων και κατηγοριών, φαίνονται επιρροές του Weber σε κατοπινούς στοχαστές, όπως π.χ. στον Bourdieu.

πραγματικό ρου των γεγονότων (βλ. Mommsen, 1977: 60-64 και 1985: 244-248/πρβλ. Τερλεξής, 1988: 74-75,122,133/Giddens, 2009: 346-348).

Στις παραθέσεις της κοινωνιολογίας του δικαίου, οι ταξικές αναφορές συναντώνται σπανιότερα από ότι σε άλλα σημεία, όπως π.χ. στις κοινωνιολογικές έννοιες ή στην κοινωνιολογία της εξουσίας [πρβλ. π.χ. το σχόλιο για τον νεωτερικό ταξικό αγώνα και το νομιμοποιητικό του κύρος (Weber, 2009: 22)], αλλά όποτε αυτό συμβαίνει φωτίζουν διαφορετικά και εμφατικά τα περιεχόμενα των εν λόγω παραθέσεων. Τέτοια περίπτωση είναι η αναφορά στο σύγχρονο δίκαιο, που, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, με την ενσωμάτωση του συνόλου των προσώπων στο *ίδρυμα* και υπό τη φενάκη μιας τυπικής νομικής ισότητας, φανέρωσε την επίδραση της ταξικής θέσης στη σύγχρονη δημιουργία δικαίου, σε μια ευθεία παραδοχή από τον Weber της ταξικότητας σειράς νομικών εργαλείων και της «συγκρότησης ενός είδους πραγματικής (αν και άμορφης όπως συνεχίζει) “αυτονομίας” των κατεχουσών τάξεων ως τέτοιων» (Weber, 2011: 113, πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994:326-327) [κατά μια άποψη το δίκαιο στη συνάφειά του με τα οικονομικά συμφέροντα έχει την τάση να προστατεύει τις προνομιούχες ομάδες και ταυτόχρονα να χρησιμεύει ως μέσο περιορισμού της οικονομικής και κοινωνικής δύναμης (Ulmen, 1991: 234-235)]. Ακόμα τέτοιες αναφορές μπορεί να δει κανείς και στα τελευταία κεφάλαια της κοινωνιολογίας του δικαίου, σε σχέση με την *τυπική και υλική απονομή της δικαιοσύνης*, αλλά και με έναν πιο σκιώδη τρόπο στις παραθέσεις για την ροπή των επαγγελματιών της νομικής στην εξυπηρέτηση συγκεκριμένων υλικών (*mutatis mutandis* ταξικών) συμφερόντων στο δίκαιο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οποιαδήποτε απόπειρα εξαγωγής συμπερασμάτων για το βεμπεριανό έργο, και την κοινωνιολογία δικαίου συγκεκριμένα, συνιστά μια κοπιώδη διαδικασία, η οποία απαιτεί την επισταμένη προσοχή του μελετητή και του αναγνώστη του εν λόγω έργου. Οι αιτίες της δυσκολίας της διαδικασίας αυτής είναι πολλαπλές και εκπορεύονται από διάφορες πηγές. Το δυσνόητο και μοναδικό εννοιολόγιο, οι περίπλοκες εννοιωματικές κατασκευές, η “ασυμφωνία” που χαρακτηρίζει τη σχέση των συλλήψεων διαφόρων κοινωνικών μορφών κι όρων εκ μέρους του Weber με παραδεδεγμένες αλλότριες θεωρητικές αντιλήψεις πάνω σε αυτούς (π.χ. δίκαιο, κράτος, δημοκρατία) (πρβλ. Rheinstein, 1967: xxx – xxxi), οι ιδεολογικές ή επιστημονικές “αγκυλώσεις” που ίσως να υπάρχουν ενίοτε στην βιβλιογραφία, είναι κάποιες από αυτές. Η αναγνώριση του “εύθραυστου” των όποιων συμπερασμάτων, η ιδιαίτερη προσοχή που απαιτούν, η αποφυγή μονολιθικών αντιλήψεων και ο ενστερνισμός μιας παραγωγικής αμφιβολίας για αυτά, αποτελεί το πρώτο και θεμελιώδες συμπέρασμα στο οποίο εγκαλεί το βεμπεριανό έργο.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα, το οποίο πιο θαρρετά ή πιο “στρογγυλά” έχει εκφραστεί στην παγκόσμια βιβλιογραφία εδώ και δεκαετίες, κομβικότατο για την ολιστική ανάγνωση του Weber, είναι η εν μέρει ιστορικά “δεσμευμένη” διάσταση της θεωρίας του (χωρίς αυτό να αναιρεί την διαχρονικότητα των ευρύτερων συλλήψεων που η θεωρία αυτή περιλαμβάνει και των εργαλείων που παρέδωσε στους μεταγενέστερους). Αυτή μάλιστα είναι πιο προβληματική στο βαθμό που μια χωροχρονικά τοποθετημένη, για την διεκπεραίωση συγκεκριμένων πολιτικών προγραμμάτων, θεωρία δεν αποτελούσε εκπεφρασμένη βούληση του Weber. Έτσι, σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό οι παραθέσεις του Weber, και για το δίκαιο αλλά και για όλες τις σφαίρες, αντανακλούν αντιλήψεις του ίδιου για τις αναγκαίες ρυθμίσεις και μεταρρυθμίσεις της “εθνικής” πολιτικής της Γερμανίας από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως και τον μεσοπόλεμο.

Αντιφατικότερη όψη δίνει η προειλημμένη βεμπεριανή θέση υπέρ μιας λογικής συνέχειας στην δυτική ιστορία. Αυτή (η συνέχεια) βασίζεται σε έναν κραταιό αιτιακό παράγοντα εντός της ιστορίας, που δίνει το δικαίωμα γενίκευσης στην μελέτη της. Ιδίως από την περίοδο της αποδέσμευσης του καπιταλισμού από την ανάγκη να αναφέρεται στην (προτεσταντική) ηθική, ο Weber μοιάζει να πιστεύει σε μια

γραμματική εξάπλωση στα πέρατα του κόσμου ενός πλαισίου νέας γραφειοκρατίας που εδράζεται στις μαζικές κοινωνίες και την ανάγκη του καπιταλισμού για εξορθολογισμό (πλαίσιο που αν και μοιράζεται κάποιες κοινές σκέψεις με άλλες θέσεις σχετικά με τον καπιταλισμό, φαίνεται να μην λαμβάνει υπόψιν τον αναπόφευκτο κύκλο κρίσεών του, πρβλ. Lewis, 1975: 77). Έτσι, ο Weber πιθανόν στην τάση του να επιτεθεί στον νομοτελειακό ντετερμινισμό άλλων, ίσως να αφήνει την ρετσινιά του ντετερμινισμού και στην δική του ιστορική θεωρία, όσο και αν η αρχική του φήμη είναι αυτή ενός φιλελεύθερου υποστηρικτή της πλουραλιστικής αιτιότητας στην ιστορία (βλ. Kolko, 1959/Ψυχοπαίδης, 1994:281).

Συνεπάγεται ότι ο Weber υποπίπτει στην εξής διπλή αντίφαση: συγκροτεί αφενός την θεωρία του, δεσμευμένος στην εμπειρία του παρόντος του, ως βάση κριτικής ή λύση σε υπαρκτά προβλήματα του γερμανικού κοινωνικού σχηματισμού του ιστορικού του ορίζοντα (το ζήτημα εξουσίας και νομιμοποίησης, το πολιτειακό ζήτημα, τη νομοθετική συνέχεια και ενοποίηση του γερμανικού κόσμου κ.α., τις φυλετικές, εθνικές, κρατικές διαμάχες στον περίξ της Γερμανίας ευρωπαϊκό χώρο [πρβλ. θέσεις για Σλάβους, Πολωνούς, Ρωσία/ΕΣΣΔ]) και στην υπηρεσία της ιδέας μιας κραταιής Γερμανίας, αφήνοντας αφετέρου την εντύπωση μιας “υπερσυγκυριακής” θεωρίας που στοχεύει να ερμηνεύσει και να προβλέψει την πορεία του (δεδομένου;) εξορθολογισμού μέχρι και το επέκεινα της δυτικής κεφαλαιοκρατίας. Αν αυτή η ιστορικά “δεσμευμένη” και, περιέργως ταυτόχρονα, ιστορικά “αλματώδης” χροιά της βεμπεριανής θεωρίας είναι προϊόν καθαρής αντίφασης, ή αναγκαστική “απώλεια” στα πλαίσια μιας ένσκοπης, ιδεολογικής “δέσμευσης” από τον ίδιο τον Weber (γεγονός που αν παραδεχόταν θα ισοπέδωνε το ίδιο το πρόταγμα της επιστήμης του) μένει να κριθεί από τον εκάστοτε αναγνώστη.

Ένα τρίτο συμπέρασμα, το οποίο σε έναν μικρό βαθμό έχει ήδη σχολιαστεί, σχετίζεται με την *ιδιονομοτέλεια των σφαιρών*. Η οικονομία είναι σαφές πως διαμορφώνει και κινεί με έναν ιδιαίτερο και μοναδικό τρόπο την πορεία του γενικότερου *εξορθολογισμού* και του *εξορθολογισμού* της κάθε σφαίρας, καθώς διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό το ίδιο το *ατομικό* και το *κοινωνικό πράττειν* και την *κατανόηση*. Το δίκαιο με τη σειρά του, όπως έχει αναφερθεί ήδη από την εισαγωγή, αποτελεί επίσης δείκτη προώθησης του *εξορθολογισμού* για το σύνολο των σφαιρών. Άρα η σχέση των δύο, οικονομίας και δικαίου, έρχεται στο επίκεντρο μιας διαφορετικής εναρώτησης; Αν το δίκαιο που εξετάζει κατεξοχήν ο Weber είναι το *οικονομικά συναφές* (το ιδιωτικό) δίκαιο, αν προσαρτά το δημόσιο δίκαιο στη σφαίρα

της εξουσίας και βλέπει όψεις όπως η νομιμοποίηση, η υποταγή, η διατήρηση αυτής να σχετίζονται με την επίτευξη και υλοποίηση οικονομικών σκοπών, τότε ως έναν βαθμό το δίκαιο δεν θα πρέπει να είναι συμβατό με ιδιωτικούς κι αγοραίους αλλά και κρατικούς δημοσιοοικονομικούς σκοπούς; Κι αν κάτι τέτοιο συμβαίνει τότε ο βαθμός συμπύκνωσης υλικών συμφερόντων μήπως είναι πραγματικά ιδιαίτερα εκτεταμένος και σημαντικός; Και μήπως η *ιδιονομοτέλεια των σφαιρών*, στην προκειμένη τουλάχιστον περίπτωση, δεν είναι τόσο εναργής; Αν κάτι τέτοιο δεχτεί κάποιος πως πραγματικά συμβαίνει, τότε πώς φωτίζεται εκ νέου το *ορθολογικό* και η *υπολογισιμότητα* του βεμπεριανού δικαίου; Ίσως τελικά ο Weber, παρά την πεποίθησή του για την δυνατότητα των νομικών να ανθίστανται εν μέρει σε μια αθρόα εισχώρηση υλικών συμφερόντων στο δίκαιο, να αναγνωρίζει ή και να επιδιώκει ακριβώς μια τέτοια εξέλιξη, στη βάση μιας ίδιας ιδεολογικής αφετηρίας. Κι ίσως η βεμπεριανή πραγμάτευση της σχέσης οικονομίας και σφαιρών να μην απέχει (ειρωνικά για την δρυμιά κριτική του Weber) (πρβλ. Mommsen, 1977) τόσο από το μαρξικό σχήμα *βάσης – εποικοδομήματος* (όπου το δίκαιο είναι στοιχείο του *εποικοδομήματος*), ιδίως υπό πιο σύγχρονες και λιγότερο *αγκυλωμένες* μαρξιστικές αναλύσεις του σχήματος αυτού. Φυσικά, αν δεχτεί κανείς μια τέτοια συλλογιστική, τότε σίγουρα από την πλευρά του Weber θα πρέπει να παραδεχτεί μια σαφώς φιλελεύθερη κατεύθυνση αυτής. Κι αν γίνουν δεκτά όλα τα παραπάνω, τότε πώς ερμηνεύονται όσες κριτικές άσκησε ο Weber σε σειρά νομικών θεωριών και θεωριών δικαίου, σε ποιες ιδιαίτερες θέσεις τους επικέντρωσε τα βέλη του και γιατί; Και τελικά η πορεία που διέγραψε το δίκαιο, με την συνέχεια και τις αλλαγές του, μέσα στον *εξορθολογισμό* της “ανορθολογικότητας” δυτικής κεφαλαιοκρατίας, μέχρι το δικό μας σήμερα, τί συμπέρασμα δίνει τελικά για όλη την παραπάνω εναρώτηση;

Περνώντας σε μια ιχνηλάτηση συγκεκριμένα της κοινωνιολογίας του δικαίου, ο αναγνώστης βρίσκεται μέσα σε μια δίνη συμπερασμάτων, τα οποία μάλιστα δεν είναι διόλου εύκολο να μπουν σε μια σειρά για να καταλήξει κανείς σε ένα γενικότερο, συνολικό θα λέγαμε, συμπέρασμα. Αίσθηση του γράφοντος (η οποία προφανώς υπόκειται στην κρίση του αναγνώστη), είναι πως η πραγμάτευση του δικαίου εκ μέρους του Weber, έχει ένα μοναδικό, *ιδιάζον* χαρακτηριστικό σε σχέση με το υπόλοιπο έργο του. Μοιάζει σαν να μην προκύπτει από ένα στιβαρά οριοθετημένο θεωρητικό πλαίσιο, ούτε να ακολουθεί από την αρχή ως το τέλος μια ενιαία συλλογιστική προκειμένου να καταλήξει σε μια σαφή πρόταση περί δικαίου, η οποία θα έρθει να συναρθρωθεί με τις πραγματεύσεις του Weber σχετικά με άλλα πεδία.

Και πάλι μοιάζει τουναντίον ωσάν να είναι διαρκώς παρούσα σε κάθε άλλη βεμπεριανή πραγμάτευση. Πιο συγκεκριμένα, αναγιγνώσκοντας κανείς τις εν λόγω πραγματεύσεις για το δίκαιο στο «*Οικονομία και Κοινωνία*», θα βρει οκ ολίγα σημεία που θα τον κάνουν να ανατρέξει στις βασικές κοινωνιολογικές έννοιες, την κοινωνιολογία της θρησκείας, στην προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, ιδιαιτέρως στην κοινωνιολογία της εξουσίας, να αναρωτηθεί για την *Πόλη*, να αναζητήσει τις θέσεις του Weber για την Δημοκρατία της Βαϊμάρης και τα γεγονότα του 1918, να ξαναδιαβάσει την κριτική στον Stammer κλπ. Έτσι, είναι σαν σε ό,τι έγραφε ο Weber να υπήρχε διαρκώς στο πίσω μέρος του μυαλού του μια γενική περί δικαίου τοποθέτηση, η οποία θωράκιζε τις θέσεις του για άλλα πεδία, αλλά και σαν συνάμα όταν έγραφε για το δίκαιο καθ' εαυτό ο άξονας της σκέψης του να ήταν λιγότερο σταθερός και να μετακινούνταν ανάλογα με την επί μέρους κριτική στην οποία σκόπευε. Προς αποφυγή παρεξηγήσεων, δεν υπονοείται εδώ μια άποψη περί ανεργμότητας, χωρίς κέντρο βάρους και “ασυνεχούς” πραγμάτευσης, αλλά, αν πρέπει να ειπωθεί πιο “λαϊκά”, μια άποψη κάπως “εργαλειακής” πραγμάτευσης του δικαίου, η οποία θα μπορούσε εκ μέρους του Weber να λειτουργεί ως “μπάλωμα” άλλων θέσεων του (κυρίως αυτών για την οικονομία, τον τρόπο παραγωγής που υπερασπίζεται, τα πολιτικά και πολιτειακά ερωτήματα της Γερμανίας) κι ως “εξαγνισμός” αυτών. Αν το δίκαιο παράγει την οικονομία και την πολιτική, τότε θα έπρεπε η αίσθηση που αφήνει το βεμπεριανό έργο να είναι εκείνη μιας συμπαγούς θεωρίας δικαίου που γύρω της παρεμπιπτόντως συγκροτούνται παραθέσεις για άλλα ζητήματα. Αν όμως η οικονομία είναι στην αρχή, κι αν η πολιτική παράγει το δίκαιο, άποψη που μοιάζει περισσότερο συμβατή με την βεμπεριανή λογική, τότε οφείλουμε να δούμε τις θέσεις του Weber για το δίκαιο ως θέσεις που αρύονται από τις απαντήσεις σε ερωτήματα όπως «ποια οικονομία θέλω;», «πώς οραματίζομαι το έθνος μου/κράτος;», «τί είναι θεμιτό να “θυσιαστεί” και τί όχι για χάρη της ορθολογικότητας, της υπολογισιμότητας κλπ. και πάλι αυτές πώς νοηματοδοτούνται;», «θέλω ένα δίκαιο να ορίζει τον λαό ή ένα δίκαιο να εκπορεύεται από τον λαό;³⁹» (έστω κι αν τέτοιες απαντήσεις δεν εγγίζουν το κέντρο της βεμπεριανής μεθοδολογικής σκέψης, εξαιτίας του φορμαλιστικού, κι όχι περιεχομενικού, τρόπου ανάλυσης της κοινωνίας σε αυτήν, καθώς σκοπός της είναι να αναλύσει την διαμόρφωση του σύγχρονου αστικού πολιτισμού μέσα από τη δομική συγγένεια μεταξύ ορθολογισμού της μεθόδου και του ιστορικού αντικειμένου, του δυτικού

³⁹ Πρβλ. Anter, 2014: 73 επ./Γκιούρας, 2019: 68 επ. για την προσέγγιση της *λαϊκής βούλησης* και της *λαϊκής κυριαρχίας* στον Weber.

κράτους και της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας, βλ. Ψυχοπαίδης, 1994:329 επ.). Κι αν ισχύει η δεύτερη περίπτωση το μεγάλο ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: ο Weber αναδεικνύει κάπου τον τελεολογικό (έστω και με τη δική του έννοια “τελεολογικό”, μη τεχνικά, αλλά επιστημονικά, βλ. Ψυχοπαίδης, 1994:282-283) ορίζοντα του δικαίου που προτείνει ή αυτό παρουσιάζεται ως απλά το *ορθολογικό* δίκαιο - *ορθολογικό* συμπλήρωμα μιας *ορθολογικής* οικονομίας σε έναν *ορθολογικό* κόσμο που *ορθολογικά* θα καταλήξουμε ανελεύθεροι;

Ας δούμε, λοιπόν, με τις επιφυλάξεις και τις δυσκολίες τους κάποια από τα συμπεράσματα για την βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου.

Ο Weber κάνει, όπως αναφέρθηκε, διαχωρισμό μεταξύ μιας κοινωνιολογικής και μιας νομικής θεμελίωσης του δικαίου, εκλέγει προφανώς την πρώτη και παραδέχεται την χρήση του νομικού εννοιολογίου κατ’ ανάγκην και σε αυτή. Ο διαχωρισμός αυτός δικαιολογείται από την επιστημολογική φύση της θεωρίας του. Μας δίνει όμως κι ένα συμπέρασμα σχετικό με την παραπάνω παράγραφο. Ο Weber σε αντίθεση με άλλους νομικούς δεν επέλεξε ποτέ να κάνει μια εναργώς νομική επιστήμη, να αναλάβει το βάρος των αντιφάσεων που αυτή πιθανόν να συνεπάγεται και να την στηρίξει ως το τέλος. Έχει μεν την αντίληψη να κατανοήσει τον δυναμικό χαρακτήρα του δικαίου και να αποβάλει την λεγκαλιστική ερμηνεία των νομικών θεωριών, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως η αναζήτηση του “ισχύοντος” έναντι του “δέοντος” δεν συντροφεύεται από ανάλογες αντιφάσεις. Κι αυτό διότι το “ισχύον” εγκολπώνει την ρευστότητα και την δυναμικότητα όχι τώρα ενός νομικού κανόνα δικαίου, αλλά του πραγματικού πράττειν σε ένα ρευστό κόσμο από άποψη κοινωνικών και οικονομικών όρων. Ο Weber που έτεινε το δάχτυλο στους ιστοριστές και τους φυσικοδικαϊκούς, στους συντηρητές των διαφόρων λαϊκών δικαίων και στους άνευ όρων υποστηρικτές ενοποιητικών κωδίκων, στους αγγλοσάξονες, αργότερα στους ακραία φορμαλιστές ή στους θετικιστές τύπου Kelsen, τελικά, ορμώμενος από την κοινωνιολογία και όχι από τη νομική επιστήμη, κατάφερε να προτείνει την “λήψη του δικού του ζητουμένου”, το δικό του “δέον”, που δεν εκκινούσε εδώ από την ηθική, ή τα “αγαθά” της νομικής επιστήμης, αλλά από τις θέσεις του για την οικονομία, την ευκταία *υπολογισιμότητα* και την *ορθολογικότητα* αυτής, και άρα του δικαίου (πρβλ. Andreski, 1984: 91-92).

Ο Weber κάνει διαχωρισμό μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου. Η ανάδειξη του ιδιωτικού δικαίου από τον Weber ως του οικονομικά συναφούς δικαίου,

προσφέρει μοναδικά για την εποχή εκείνη συμπεράσματα, ως προς τον βαθμό αντανάκλασης της πορείας της οικονομίας στην εξέλιξη του ιδιωτικού δικαίου. Η ανάδειξη της αστικής τάξης μετά την Γαλλική Επανάσταση, η δημιουργία των εθνών-κρατών και η γενική τόνωση της έννοιας του “ιδιώτη” με την ακμή του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, επιδρά σαφώς στην ανάδειξη του ενοχικού δικαίου, στην νομοθεσία περί συμβάσεων (ο ιδιώτης ως ο δυνάμενος να είναι συμβαλλόμενος), στις εμπράγματα διαστάσεις του δικαίου, στο εμπορικό δίκαιο και την αναγνώριση του κέρδους της επιχείρησης ως ύψιστου σκοπού του, στις διαδικασίες της πολιτικής δίκης κλπ. (βλ. και επαναφορά διδαγμάτων του ρωμαϊκού δικαίου). Έτσι, ο Weber υπό μια προοπτική συμβάλλει στην ανάδειξη της σχέσης οικονομίας – δικαίου. Υπό μια άλλη προοπτική, όμως, μπορεί μεν οι παραθέσεις περί «δημοσίου δικαίου» στην κοινωνιολογία της εξουσίας να έχουν μια “αποκαλυπτική” για τον χαρακτήρα του δικαίου αυτού διάσταση, σκεδάνονται δε οι βαθύτερες σχέσεις μεταξύ εξουσίας και ιδιωτικού δικαίου. Μέχρι και σήμερα, άλλωστε, υφέρεται στο νομικό μας πολιτισμό η αντίληψη ότι στο ιδιωτικό δίκαιο είμαστε όλοι “ίσοι” κι “ελεύθεροι” στο συμβάλλεσθαι, έναντι της κατά κανόνα ανισότητας σε μια νομική σχέση μεταξύ κράτους και ιδιώτη. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν, σε κάθε περίπτωση, διάσπαρτα σημεία στην βεμπεριανή κοινωνιολογία δικαίου που ο ίδιος ο Weber παραδέχεται τέτοιες βαθύτερες σχέσεις εξουσίας σε ιδιωτικές σχέσεις, μεταφορά του περιεχομένου της εξουσίας από τη δημόσια σφαίρα στην ιδιωτική πρωτοβουλία, ταξικές προκείμενες στην πρόσβαση στην δικαιοσύνη ή στην πλήρωση του γράμματος του γενικού κανόνα για την απόλαυση του έννομου αγαθού και άρα την de facto “συστολή” της έννοιας της ισότητας.

Καθάριο είναι και το χωρικό – πολιτισμικό αποτύπωμα της βεμπεριανής κοινωνιολογίας. Όσο κι αν ο Weber, ως ειπώθηκε, έχει μια πλούσια και αξιοθαύμαστη εργογραφία για τη συγκρότηση μη νεωτερικών και δυτικών οικονομιών και κοινωνιών, συνάμα και του δικαίου τους, οι πεπατημένες των ανατολικών νομικών πολιτισμών χαρτογραφούνται στην κοινωνιολογία δικαίου μόνο εν είδει αρνητικού ορίου αυτής και μόνο για να αναφερθούν “καυστικά” τα απομεινάρια μιας “οπισθοδρομικής” παράδοσης (που συντροφεύει κατά την κρίση του την Ανατολή ακόμα στην εποχή του) στα δυτικά νομικά συστήματα (βλ. όσα χαρακτηρίζει ως όψεις *δικαιοσύνης του κατή*). Ο Weber, συνεπώς, σίγουρα δεν είναι ένας από τους στοχαστές (δεν υπήρχαν άλλωστε και αρκετοί στην εποχή του) που τοποθετεί την Δύση και την Ανατολή σε σχέση ισοκυρίας. Θεωρεί τρόπον τινά

νομικά, κι όχι μόνο, “υπανάπτυκτους” τους ανατολικούς λαούς, τουλάχιστον υπό την έννοια της αδυναμίας αποδέσμευσής τους από παραδοσιακά και μεταφυσικά σχήματα, από την Αποκάλυψη και την *ανορθολογικότητα*. Η *απομάγευση* (*Entzauberung*) του κόσμου αποτελεί έννοια συντροφεύουσα εκείνη της *ορθολογικότητας* στο βεμπεριανό εννοιολόγιο, και δρόμο που για τον Weber οφείλει να διαβεί μέχρι κεραίας η Δύση, αφήνοντας πίσω της εκείνο τον άλλο κόσμο, «κόσμο που παραμένει ένας μεγάλος, μαγεμένος κήπος» (Weber, 1965).

Το χωρικό αποτύπωμα περιορίζεται ακόμα περισσότερο στον κύκλο του λεγόμενου *ηπειρωτικού δικαίου*. Η απόρριψη του αγγλοσαξονικού προτύπου δικαίου, πρέπει να νοηθεί μάλλον ως απλώς μια δήλωση εκ μέρους του Weber περί αδυναμίας του δικαίου αυτού να ευοδώσει τους καρπούς που προσέφερε στον αγγλόφωνο κόσμο κι εκτός αυτού. Το δίκαιο δεν αποτελεί “σκοπό” στην βεμπεριανή κοινωνιολογία. Μάλλον θα λέγαμε πως νοείται ως “μέσο” επίτευξης εξωδικαϊκών σκοπών. Οι οικονομικοκοινωνικοί σκοποί που εξυπηρέτησε το αγγλοσαξονικό δίκαιο δεν είναι αλλότριοι, σε μεγάλο βαθμό, από όσα οραματίστηκε και ο Weber για την Γερμανία. Απομονώνοντας επί μέρους ζητήματα (βλ. π.χ. βρετανικά ειρηνοδικεία) είναι φανερό πως ο Weber σαφώς διαφωνεί με όψεις του common law, αλλά ανάλογες διαφωνίες διαπιστώνονται ως σήμερα στη νομική επιστήμη. Εντούτοις, αν ο σκοπός επιτυγχάνεται, ο Weber δεν είναι εκείνος που θα αρνηθεί τον σκοπό για χάρη της καθαρότητας της νομικής γραμμής που προτείνει. Τα αυτά αναφέρθηκαν, άλλωστε, και παραπάνω για το England Problem. Εξάλλου, έως σήμερα με την πολύ μεγαλύτερη μεταφορά της οικονομίας σε διεθνές επίπεδο, δεν είναι τυχαία η επικράτηση του αγγλοσαξονικού δικαίου και η βαριά κληρονομιά της σπουδής του σε ορισμένους κλάδους δικαίου που ασχολούνται με νομικά θέματα διόλου ευκαταφρόνητων κεφαλαίων (δίκαιο εταιριών, εμπορικό δίκαιο, ναυτικό δίκαιο κλπ.). Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει εδώ, τρέποντας σε ήσσοнос σημασίας το συμπέρασμα περί “συμπάθειας” του Weber στο ηπειρωτικό δίκαιο, είναι πώς το δίκαιο για να είναι τελικά βεμπεριανό *ορθολογικό*, δεν πρέπει απλά να διέπεται από έναν χαρακτήρα επιστημονικής κατασκευής του, συμπαγούς οργάνωσής του ή υπεράσπισης των “πανανθρώπινων” αγαθών που προστατεύει, αλλά να είναι σε τελική ανάλυση ικανό μέσο για την επιτέλεση οικονομικών σκοπών. Για την Γερμανία η ιστορία έγραψε να την συντροφεύσει στην πορεία της στην νεωτερικότητα και στην κεφαλαιοκρατία το ηπειρωτικό δίκαιο. Αυτό ήταν που διέκρινε και στο οποίο συνέβαλε ο Weber.

Μέσα στο ηπειρωτικό δίκαιο αντιμάχονταν και αντιμάχονται διαφορετικές νομικές θεωρίες και ρεύματα. Από όσα αναφέρθηκαν στο κύριο μέρος μπορεί κανείς να παρατηρήσει την αναμέτρηση του Weber με το σύνολό τους. Το βεμπεριανό δίκαιο δεν είναι εύκολο να “χωρέσει” σε κάποια από αυτές τις θεωρίες με σαφήνεια και πληρότητα, αλλά κάποιες βασικές συνεπαγωγές μπορούν να γίνουν. Ο Weber αναγιγνώσκοντας τα αιτήματα της Ιστορικής Σχολής βρήκε συμφωνία με κάποια από αυτά, σεβάστηκε και μετέφερε στην θεωρία του “πυρηνικές” αντιλήψεις του φυσικού δικαίου (βλ. π.χ. “ελευθερία”, ενός άλλου τύπου “κοινωνικό συμβόλαιο” μέσω του νόμου με την υποστήριξη της “γενικής ισχύος του νομικού κανόνα” κ.α.), θεώρησε ως αυτονόητες όψεις του φορμαλισμού της παραγωγής κι απονομής της δικαιοσύνης για την επιτέλεση του σκοπού της (ακαδημαϊκή εκπαίδευση, εξάσκηση των επαγγελματιών από ειδικούς, κωδικοποίηση και μονοσημία, ορθολογική δικονομία), συνέχισε και διεύρυνε ερωτήματα κοινωνιολογικών θεωριών του δικαίου, και κατέληξε στο δικό του δίκαιο. Αυτό, μέσα σε μεγάλες επιφυλάξεις, μάλλον θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται ότι κλίνει στην θετικιστική κληρονομία (με εκτυφλωτική ωστόσο διάσταση από την αυτοεκπλήρωση και αυτοαναφορικότητα του νομικού θετικισμού), ως προς το σώμα αλλά και το πνεύμα του, με έντονα υπογραμμισμένα τα φυσικοδικαϊκά του ίχνη, και συγκροτημένο σαφώς ως κοινωνιολογική και όχι νομική θεωρία δικαίου⁴⁰. Πάνω από όλα, όμως, αυτό που αποπνέει το βεμπεριανό δίκαιο είναι την ολική πλήρωση του όρου *αστικό* δίκαιο, όχι πια με την τετριμμένη, νομική έννοια του όρου, αλλά με την βαθύτερη ουσία του, την πολιτική και οικονομική (η οποία θα μπορούσε να στεγάσει όλους τους τομείς του δικαίου). Ο Weber γράφει σαφώς για ένα δίκαιο προστασίας της αστικής τάξης, όπως αυτή συμπεκνώνει το *ορθολογικό* άτομο – ιδιώτη – αστό, το *ορθολογικό* οικονομικό πράττειν, την *ορθολογική* επιχείρηση, τον *εξορθολογισμό* του αποχωρισμού μέσω παραγωγής και παραγωγικών δυνάμεων, τον *εξορθολογισμό* της απομάκρυνσης από τη θρησκεία, την “*ορθολογική*” εθνική γραμμή πλεύσης, τον «*ορθολογικό*» τελικά νεωτερικό, δυτικό καπιταλισμό (πρβλ. Ψυχοπαίδης, 1994: 294-296 και 330 επ.).

Αυτή η βαθύτερη, η ουσιαστικότερη, η συνολικότερη “δέσμευση” της βεμπεριανής κοινωνιολογίας δικαίου, είναι εκείνη που διαρκώς δημιουργεί τις όποιες αντιφάσεις, εκείνη που αιτιολογεί την όποια διάρρηξή της με κάθε ρεύμα και θεωρητικό στο σημείο που αυτή υφίσταται, εκείνη που δημιουργεί σε κάθε μελετητή

⁴⁰ Ο αναγνώστης συστήνεται να ανατρέξει στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα άποψη του Anter, 2014: 58-59 και 188-189.

και κάθε αναγνώστη την ανάγκη να δουν την κοινωνιολογία δικαίου στα πλαίσια του συνολικού έργου του μεγάλου, Γερμανού στοχαστή, και να μην μπορούν να αρκεστούν να την δουν σαν μια ακόμα κοινωνιολογική θεωρία δικαίου με όσα δύναται να σημαίνει για την νομική, κυρίως, επιστήμη. Αυτό συμβαίνει διότι είναι αμφίβολο αν τελικά έχει να δώσει κάτι τόσο σπουδαίο απομονωμένη. Επειδή παραμένει σκοτεινή, δυσνόητη και μάλλον ‘ατελής’ αν δεν φωτιστεί από τις ενδότερες αναζητήσεις και βλέψεις του δημιουργού της, ο οποίος δεν σκόπευε να αφήσει απλά μια ακόμη θεωρία δικαίου υπό την ιδιότητα του νομικού.

Το βεμπεριανό δίκαιο είναι λοιπόν ένα μόνο στοιχείο στο γενικότερο κοινωνικοπολιτικό οικοδόμημα του Weber. Το οικοδόμημα αυτό χαρακτηρίζεται από την παρουσία του κράτους (*οικουμενικό εξαναγκαστικό ίδρυμα*), το οποίο, μέσα στην μεγάλη χρονικά ιστορική στιγμή, έχει την τάση να ενσωματώνει όλο και περισσότερα άτομα και δεδομένα με την πτώση της παράδοσης και την αγοραία διεύρυνση, ενός κράτους που κατέχει το μονοπώλιο της βίας (*νόμιμος φυσικός εξαναγκασμός*), ενός κράτους *εξορθολογισμένου* μέσω του γραφειοκρατικού μηχανισμού, μερικώς εκδημοκρατισμένου, σε σχέση με την εποχή του Weber, κυρίως ως προς την εσωτερική δημοκρατία, ενός κράτους το οποίο εξαρτά την συνέχειά του πλέον και σε διαδικασίες νομιμοποίησης. Το δίκαιο ορίζει μέσω κανόνων εν πολλοίς τον τρόπο και τα όρια του εξαναγκασμού, απεικονίζει την ‘στόφα’ του εκάστοτε κράτους, υλοποιεί και διασφαλίζει (θα έπρεπε τουλάχιστον, κατά Weber) το “απρόσωπο” του γραφειοκρατικού μηχανισμού, ενσωματώνει τον εκδημοκρατισμό, ή τον μερικό εκδημοκρατισμό στην βεμπεριανή περίπτωση (βλ. π.χ. “γενικό δικαίωμα εκλέγειν”), υπό την απειλή της κατασταλτικής του όψης επεκτείνει την νομιμότητα και τη νομοτυπία (όταν ελλείψει νομιμοποίησης αμφισβητείται η εκάστοτε εξουσία), δύναται να αμβλύνει, αλλά και να αποκρύψει – θολώσει τις ταξικές ανισότητες. Το δίκαιο άρα είναι ένα μόνο στοιχείο, αλλά ιδιαίτερης σημασίας για την ισορροπία και την συνέχεια του όλου οικοδομήματος, πολλώ δε μάλλον στην βεμπεριανή κοινωνιολογία που κατορθώνει με μαεστρία να αποκαλύπτει και τον βαθύτερο χαρακτήρα του (του δικαίου), εφόσον, όπως ειπώθηκε παραπάνω, εστιάζει και εξετάζει όχι κάποια αόριστη λογική ορθότητα ενός κανόνα δικαίου (όπως η νομική επιστήμη), αλλά την πραγματική πιθανότητα ενεργοποίησης του *εξαναγκαστικού μηχανισμού*. Αυτό απαιτείται ακριβώς από την νεωτερική οικονομική συνθήκη, αυτή της αγοραίας διεύρυνσης, αυτή του ιμπεριαλισμού στην περίοδο του Weber, αυτή που

ακριβώς προϊόντα της είναι η γραφειοκρατία, η “οικεία μας” (αστική) εκδοχή δημοκρατίας, αλλά και το ίδιο το κράτος ως κοινωνική μορφή και οντότητα.

Το γενικότερο συμπέρασμα είναι πως πίσω από τις αράδες της κοινωνιολογίας δικαίου αλλά και όλων των παραθέσεων του «*Οικονομία και Κοινωνία*», ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει μια πραγματεία περί του δικαίου και αντιστοίχως της ορθής κοινωνικής οργάνωσης εν γένει στην δυτική κεφαλαιοκρατία, ιδίως στο στάδιο του ιμπεριαλισμού [ο Weber φυσικά παρά τα ιμπεριαλιστικά του «πάθη» δεν διστάζει να ασκήσει κριτική σε συγκεκριμένες όψεις του ιμπεριαλισμού εντός της κεφαλαιοκρατίας, Mommsen, 1977: 44-45]. Ως τέτοιο το έργο του Weber φαίνεται να προτείνει, να προστατεύει, να σκοπεύει στην συνέχιση ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής, μιας συγκεκριμένης τάξης και μιας “πατρίδας” μέσα στον ιμπεριαλισμό. Το δίκαιο στο συνεχές αυτού του έργου είναι συμβατό με τον παραπάνω σκοπό, ενώ συνάμα μοιάζει να έπεται, να διαμορφώνεται κατόπιν μιας παγιωμένης άποψης του Weber για την οικονομία και την πολιτική. Εξαιτίας αυτής της φύσης του βεμπεριανού έργου οι κατοπινές έως και σημερινές προσλήψεις του απέχουν συχνά παρασάγγας μεταξύ τους και η βιβλιογραφία διχάζεται, καθώς οι μελετητές εκκινώντας από τις δικές τους διαφορετικές αφετηρίες (επιστημονικές, ιδεολογικές κλπ) φωτίζουν από διαφορετικές γωνίες τα βεμπεριανά γραπτά.

Έτσι κι ο γράφων, παρ’ ελπίδα, μπορεί σε σημεία των αναλύσεων ή των συμπερασμάτων της παρούσας να υπέκυψε στις δικές του προδιαθέσεις και γωνίες θέασης του Weber. Σαν κατακλείδα και επίλογος, επομένως, επιλέγεται το εξής συμπέρασμα:

Η δυναμική και η ανάγκη της μελέτης του μεγάλου στοχαστή Max Weber είναι διαρκής και διαχρονική. Είναι παρούσα και ενεστώσα. Γεννά προβληματισμούς για τους συγκαιρινούς μας ορίζοντες, εξοπλίζει με σημαντικά εργαλεία για την εποπτεία των νέων μορφών και περιεχομένων που ξεπηδούν σε έναν κόσμο ρευστότητας και αστάθειας, εγκαλεί να ξαναδιαβάσουμε όσα θεωρούμε “λυμένα” στην πολιτική και κοινωνική θεωρία. Όποια κι αν είναι η σκοπιά μελέτης του δικαίου (νομική, πολιτική ή κοινωνιολογική, λεγκαλιστική, ιστορική, θετικιστική ή φυσικοδικαϊκή, φορμαλιστική, φιλελεύθερη, μαρξιστική ή οτιδήποτε άλλο), η βεμπεριανή σκοπιά, η βεμπεριανή θεωρία, οι βεμπεριανές έννοιες, μορφές και συλλήψεις, μπορούν να χρησιμεύσουν σαν άριστες αντιπαραβολές για την ενδελεχέστερη μελέτη και την ερωτηματοθεσία πάνω στο δίκαιο.

Συνάμα, με την βιωμένη εμπειρία της εκδίπλωσης της κεφαλαιοκρατίας έναν αιώνα παραπάνω, με την συντριπτική της νίκη σε βαθμό και εύρος επί του χάρτη, χωρίς ισχυρά αντίπαλα δέη πλέον, το έργο του Weber κραυγάζει να διαβαστεί ξανά, για να δει κανείς τί προέβλεψε και τί ενέπνευσε ο μεγάλος αυτός στοχαστής. Αλλά ακόμα να διαβαστεί κι ανάποδα. Ίσως ως μια κριτική στον τρόπο με τον οποίο ξεδιπλώθηκε η ιστορία της δυτικής κεφαλαιοκρατίας και του δικαίου της, ως εκείνη η περιγραφή της απόστασης ανάμεσα στο βεμπεριανό κοινωνικοοικονομικό όραμα και τον “υπαρκτό” καπιταλισμό.

Πολλά ερωτήματα παραμένουν ανοιχτά. Το δίκαιο τελικά έγινε πιο “ορθολογικό”, παρέσυρε στην πορεία του τις άλλες σφαίρες, ο κόσμος “απομαγεύτηκε”, είναι όλα τώρα “υπολογίσιμα” και ρασιοναλιστικά; Έχουμε φτάσει στην, εν μέρει παραδεδεγμένη από τον Weber, απελπισία του κόσμου που προέταξε χάρη μιας κάποιας “αξιολογικής ελευθερίας” και μιας κάποιας “ηθικής ουδετερότητας”, κι αν όχι τί μπορεί να μας επιφυλάσσει το μέλλον με βάση τον Weber; Μήπως το δίκαιο είναι απλά ένα λάβαρο που κραδαίνουμε μέσα σε ένα σιδερένιο κλουβί που στενεύει γύρω μας, ή ακόμα κι ένα λάβαρο που συμβάλλει να υψωθεί το κλουβί γύρω μας;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκιούρας, Θ. (2019), *Ταξικός Αγώνας και Κρατική Μορφή: Θεωρίες για την «Κρίση του Κράτους» κατά την Μεσοπολεμική Περίοδο. Μια Επιλεκτική Επισκόπηση*, ΚΨΜ, Αθήνα.
- Παπαχρίστου, Θ. Κ. (1999), *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Σούρλας, Π. Κ. (1980), *Καντ και Savigny*, Αντώνης Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Σούρλας, Π. Κ. (1986), *Θεμελιώδη Ζητήματα της Μεθοδολογίας του Δικαίου*, Αντώνης Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Σούρλας, Π. Κ. (1995), *Justi atque Injusti Scientia = Μια Εισαγωγή στην Επιστήμη του Δικαίου*, Αντώνης Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Τερλεξής, Π. (1988), *Max Weber και το Φάντασμα του Μάρξ*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Τσίρος, Ν. (2014), *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου στην Κοινωνιολογία του Max Weber*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Ψυχοπαίδης, Κ. Α. (1994), *Ιστορία και Μέθοδος*, [Μετάφραση: Λ. Σάκαλη], Σμίλη, Αθήνα.
- Giddens, A. (2002), *Κοινωνιολογία*, [Μετάφραση – Επιμέλεια: Δ. Τσαούσης], Gutenberg, Αθήνα.
- Hegel, G. W. F. (19--), *Φιλοσοφία του Δικαίου*, [Πρόλογος: J. Hyppolite – Επιμέλεια: Κ. Μετρινού], Αναγνωστίδης, Αθήνα.
- Hegel, G. W. F. (2004), *Βασικές Κατευθύνσεις της Φιλοσοφίας του Δικαίου ή Φυσικό Δίκαιο και Πολιτειακή Επιστήμη: σε Επιτομή*, [Μετάφραση – Εισαγωγή: Σ. Γιακουμής], Δωδώνη, Αθήνα.
- Kant, I. (2013), *Μεταφυσική των Ηθών*, [Μετάφραση – Σημειώσεις – Επιλεγόμενα: Κ. Ανδρουλιδάκης, Σμίλη, Αθήνα.
- Marx, K. (2014), *Karl Marx: Κείμενα από τη Δεκαετία του 1840: μια Ανθολογία*, [Μετάφραση – Επιλογή: Θ. Γκιούρας / Επιστημονική Επιμέλεια: Θ. Γκιούρας, Θ. Νουτσόπουλος], ΚΨΜ, Αθήνα.

- Pashukanis, E. (1977), *Μαρξισμός και Δίκαιο*, [Μετάφραση: Α. Χριστόπουλος, Μ. Ζορμπά], Οδυσσεάς, Αθήνα.
- Radbruch, G. (1962), *Εισαγωγή εις την Επιστήμην του Δικαίου*, [Μετάφραση: Ν. Ταζεδάκης], [χ.ό.], Αθήνα.
- Simmel, G. (1993), *Πόλη και Ψυχή*, [Αντί Εισαγωγής: G. Lukács – Μετάφραση: Γ. Λυκιαρδόπουλος], Έρασμος, Αθήνα.
- Stammler, R. (1964), *Εγχειρίδιον Φιλοσοφίας του Δικαίου*, [Μετάφραση – Πρόλογος: Δ. Ι. Κοσμόπουλος], [χ.ό.], Αθήνα.
- Tönnies, F. (198-), *Κοινότητα και Κοινωνία*, [Μετάφραση: Μ. Μαρκάκης], Αναγνωστίδης, Αθήνα.
- Weber, M. (1989), *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα – Κριτική της Θεωρίας του Stammler – Η Γέννηση του Σύγχρονου Καπιταλισμού*, [Μετάφραση – Εισαγωγή – Σχόλια: Μ. Κυπραίος], Παπαζήσης, Αθήνα.
- Weber, M. (1997), *Εθνοτικές Σχέσεις και Πολιτικές Κοινότητες*, [Μετάφραση – Εισαγωγή: Θ. Γκιούρας], Κένταυρος, Αθήνα.
- Weber, M. (2005), *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογικές Έννοιες*. (τόμος 1), [Μετάφραση – Εισαγωγή – Επιμέλεια: Θ. Γκιούρας], Σαββάλας, Αθήνα.
- Weber, M. (2006), *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, [Μετάφραση: Μ. Γ. Κυπραίος / Πρόλογος – Θεώρηση – Επιμέλεια: Β. Φίλιας], Gutenberg, Αθήνα.
- Weber, M. (2009), *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία της Εξουσίας*. (τόμος 1), [Μετάφραση – Εισαγωγή – Επιμέλεια: Θ. Γκιούρας], Σαββάλας, Αθήνα.
- Weber, M. (2011), *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογία του Δικαίου*. (τόμος 4), [Μετάφραση – Εισαγωγή – Επιμέλεια: Θ. Γκιούρας], Σαββάλας, Αθήνα.
- Weber, M. (2017), *Για την Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Αρχαιότητας: μια συλλογή*, [Μετάφραση – Εισαγωγή – Επιστημονική Επιμέλεια: Θ. Γκιούρας], ΚΨΜ, Αθήνα.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκιούρας, Θ. (2007), «Ο Max Weber και η Ρωσική Επανάσταση του 1905», Ουτοπία, τεύχος 77, σσ. 141 - 167

- Λαβράνου, Α. (1995), «Οι Ιστοριστικές Βάσεις της Θεωρίας του Δικαίου του *Friedrich Carl von Savigny*», Αξιολογικά, τεύχος 8, σσ. 70 – 130.
- Λαβράνου, Α. (2007), «*Thibaut και Savigny: Η «Διένεξη περί Κωδικοποίησης» του Δικαίου και η Συγκρότηση του «Πρώιμου» Ιστορισμού*», Αξιολογικά, τεύχος 17, σσ. 7 – 30.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Andreski, S. (1984), *Max Weber's Insights and Errors*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Anter, A. (2014), *Max Weber's Theory of the Modern State: Origins, Structure and Significance*, [Μετάφραση: K. Tribe], Palgrave Macmillan.
- Bader, M., Berger, J., Ganßmann, H., Knesebeck, J. v. d., (1983), *Einführung in die Gesellschaftstheorie: Gesellschaft, Wirtschaft und Staat bei Marx und Weber*, Campus, Frankfurt & New York.
- Brubaker, R. (1984), *The Limits of Rationality: An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber*, George Allen & Unwin, London, Boston, Sydney.
- Burger, T. (1976), *Max Weber's Theory of Concept Formation: History, Law, and Ideal Types*, Duke University Press, Durham, N. C.
- Burkhard, M. (1971), *Rechtspositivismus und Naturrecht: eine Kritik der neukantianischen Rechtslehre*, Ferdinand Schöningh, München.
- Collins, R. (1986), *Weberian Sociological Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ehrlich, E. (1967), *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, Duncker & Humblot, Muenchen Leipzig.
- Gerth, H. H. & Wright Mills C. (1970), *From Max Weber: Essays in Sociology*, [Μετάφραση – Εισαγωγή – Έκδοση: H. H. Gerth & C. Wright Mills], Routledge & Kegan Paul, London, Henley and Boston.
- Gnaeus Flavius [ετερόνυμος του Kantorowicz, H.] (1906), *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg.
- Habermas, J. (1975), *Legitimation Crisis*, [Μετάφραση: T. McCarthy], Beacon, Boston.

- Hekman, S. J. (1983), *Max Weber and Contemporary Social Theory*, Robertson, Oxford.
- Jellinek, G. (1914), *Allgemeine Staatslehre*, Haring, Berlin.
- Jellinek, G. (1967), *Die sozialetische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim.
- Jhering, R. von (1923), *Der Zweck im Recht*, Druck und Verlag von Breitkopf und Haertel, Leipzig.
- Jhering, R. von (1965), *Der Kampf ums Recht*, [Εισαγωγή: G. Radbruch – Έκδοση: C. Rusche], Glock und Lutz, Nürnberg.
- Kantorowicz, H. (1962), *Rechtswissenschaft und Soziologie: ausgewählte Schriften zur Wissenschaftslehre*, [Έκδοση: T. Würtenberger], C. F. Müller, Karlsruhe.
- Lewis, J. (1975), *Max Weber and Value-free Sociology: A Marxist Critique*, Lawrence and Wishart, London.
- Loos, F. (1970), *Zur Wert- und Rechtslehre Max Webers*, J. C. B. Mohr (P. Siebek), Tübingen.
- Löwith, K. (1993), *Max Weber and Karl Marx*, Routledge, London.
- Mommsen, W. J. (1977), *The Age of Bureaucracy: Perspectives on the Political Sociology of Max Weber*, Harper and Row, New York.
- Mommsen, W. J. (1985), *Capitalism and Socialism: Weber's Dialogue with Marx*, στο Antonio, R. J. & Glassman, R. M. (έκδοση), *A Weber - Marx Dialogue*, University Press of Kansas, Lawrence.
- Rheinstein, M. (1967), *Max Weber: on Law in Economy and Society*, Simon and Schuster, New York.
- Savigny, F. K. von (2002), *Of the Vocation of our Age for Legislation and Jurisprudence*, [Μετάφραση: A. Hayward], Lawbook Exchange, Union, N. J.
- Schluchter, W. (1981), *The Rise of Western Rationalism. Max Weber's Developmental History*, [Μετάφραση – Εισαγωγή: G. Roth], University of California Press, Berkeley.
- Simmel, G. (1971a), *On individuality and social forms: selected writings*, [Εισαγωγή – Επιμέλεια: D. N. Levine], University of Chicago Press, Chicago.
- Simmel, G. (1971b), *The Problems of the Philosophy of History: An Epistemological Essay*, [Μετάφραση – Εισαγωγή – Επιμέλεια: G. Oakes], The Free Press, New York.

- Thibaut, A. F. J. (1959), *Thibaut und Savigny: über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland, und, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft: ein programmatischer Rechtsstreit auf Grund ihrer Schriften*, [Εισαγωγή – Επιμέλεια: J. Stern], Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Turner, B. S. (1993), *Max Weber: From History to Modernity*, Routledge, London and New York.
- Turner S. P. & Factor R. A. (1994), “*Max Weber: the Lawyer as Social Thinker*”, Routledge, London.
- Ulmen, G. L. (1991), *Politischer Mehrwert: eine Studie über Max Weber und Carl Schmitt*, VCH, Acta Humanoria, Weinheim.
- Weber, M. (1965), *Sociology of Religion*, [Μετάφραση: E. Fischhoff / Εισαγωγή: T. Parsons], Methuen & Co Ltd, London.
- Weber, M. (1964), *The Theory of Social and Economic Organization*, [Μετάφραση: A. M. Henderson & T. Parsons / Εισαγωγή – Έκδοση: T. Parsons], Free Press, New York.
- Weiss, J. (1986), *Weber and the Marxist World*, [Μετάφραση: E. King-Utz & M. J. King], Routledge & Kegan Paul, London & New York.
- Winckelmann, J. (1952), *Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie*, J. C. B. Mohr (P. Siebek), Tübingen.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Albrow, M. (1975), “Legal Positivism and Bourgeois Materialism: Max Weber’s View of the Sociology of Law”, *British Journal of Law and Society*, vol.2, pp. 14 – 31.
- Faught, J. (1985), “Neglected Affinities: Max Weber and Georg Simmel”, *British Journal of Sociology*, vol.36, pp.155 – 174.
- Giddens, A. (1970), “Marx, Weber and the Development of Capitalism”, *Sociology*, vol.4, pp.289 – 310.
- Kolko, G. (1959), “A Critique of Max Weber’s Philosophy of History”, *Ethics*, vol.70, pp. 1 – 120.

- Lewis, J. (1947), “Max Weber and Karl Marx”, *Marxism Today*, November, pp.328 – 339.
- Mommsen, W. J. (1977), “Max Weber as a Critic of Marxism”, *The Canadian Journal of Sociology*, vol.2, pp. 373 – 398.
- Mommsen, W. J. (1983), “The Antinomian Structure of Max Weber’s Political Thought”, *Current Perspectives in Social Theory*, vol.4, pp.289 – 331.
- Lukács, G. (1972), “Max Weber and German Sociology”, [Μετάφραση: A. Cutler], *Economy and Society*, vol.1, pp. 377 – 398.
- Oakes, G. (1977), “The Verstehen Thesis and the Foundation of Max Weber’s Methodology”, *History and Theory*, vol.16, pp.11 – 29.
- Oakes, G. (2003), “Max Weber on Value Rationality and Value Spheres”, *Journal of Classical Sociology*, vol.3 (1), pp. 27 – 45.
- Parsons, T. (1942), “Max Weber and the Contemporary Political Crisis II: The Political Situation of Western Society”, *Review of Politics*, vol.4, pp. 155 – 172.
- Rex, J. (1977), “Value-relevance, scientific laws, and ideal types: the sociological methodology of Max Weber”, *Canadian Journal of Sociology*, vol.2, no.2, pp. 151 – 166.
- Trubek, D. M. (1972), “Max Weber on Law and the Rise of Capitalism”, *Wisconsin Law Review*, vol. 3, pp. 720 – 753.

ΆΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Deutscher Soziologentag (15th: 1964: Heidelberg, Germany), (1971), “Max Weber and Sociology Today”, [Συνέδριο], [Μετάφραση: K. Morris - Έκδοση: O. Stammer], Blackwell, Oxford.